СПИСАНИЕ ЗА БИБЛИОТЕЧНИ И ИНФОРМАЦИОННИ НАУКИ, КНИГОЗНАНИЕ И ЛИТЕРАТУРНА ИСТОРИЯ

БИБЛИОТЕКА

ISSN 0861-847X • ГОДИНА XXVI (LXV)

6•2019

РЕДАКТОР **П**ЕТЪР ВЕЛИЧКОВ
КОРИЦА **Г**ЕОРГИ ИВАНОВ
ПРЕДПЕЧАТ **В**АСИЛКА СТЕФАНОВА
ПЕЧАТНИ КОЛИ 7,25. ФОРМАТ 70/100/16. ТИРАЖ 220
НАЦИОНАЛНА БИБЛИОТЕКА „СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“. 1037 СОФИЯ,
БУЛ. „ВАСИЛ ЛЕВСКИ“ 88
ТЕЛЕФОНИ НА РЕДАКЦИЯТА: 9183 220, абонамент и продажби 9183 136
E-mail: sp.biblioteka@nationallibrary.bg; P.Velichkov@nationallibrary.bg
ПЕЧАТНИЦА НА НБКМ. СОФИЯ, 2019
РЪКОПИСИ НЕ СЕ ВРЪЩАТ. ISSN 0861-847X

На корицата: Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ – снимка Иван Добромиров

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ

доц. д-р Александра Дипчикова
гл. ас. д-р Анка Стоилова
доц. д-р Анна Ангелова
доц. д-р Антоанета Тотоманова
Ваня Аврамова
доц. д-р Васил Загоров
Веселин Тодоров
проф. Владимир Клюев
Георги Бобев
д-р Джени Иванова
Елизабета Георгиев
доц. д-р Живка Радева
д-р Иван Заров
доц. д-р Красимира Александрова
д-р Мариана Кирова
Петър Величков
проф. Роман Мотулски
Росица Кирилова
д-р Силвия Найденова
доц. д-р Тодор Чобанов
Юлия Карадачка-Симеонова

Всеки автор получава по 1 брой от списание „Библиотека“, в който е поместен негов текст. Хонорари се изплащат само на поръчани материали.

Приемен ден за автори – сряда от 14 до 15 часа.

Списание „Библиотека“ се издава от Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. Действителен собственик – Министерство на културата на Република България.

Марката „Библиотека“ е регистрирана и има рег. № 99063 от 05.09.2017 г.

Съдържание

Нова книга на НБКМ
5–7

Анелия Иванова
Излезе тематичният указател на сп. „Библиотека” за периода 2006–2018 г.

Събития
8–10

Антоанета Лесенска
Пловдив през обектива на първите фотографи

Клуб „Писмена“
11–12

Стефка Рангелова
Радиожурналистът и писател Румен Стоичков разказва…

История на книгата
13–26

Мариана Първанова
Съдбата на протоколите и на оригинала на Търновската конституция

Реставрация и консервация
27–35

Михаил Вълов
Реставрация и консервация на *Октоих, сиреч Осмогласник* от 1859 г.

Изложби
36–38

Росица Кирилова
150 години от издаването на вестник „Свобода“

39–40

Черногорските печатни книги на кирилица

41–44

Калина Николова
Унгарски следи в Шумен

45–46

„Оценка на Шоу” или Judging Shaw. Филм и изложба за великия писател Джордж Бърнард Шоу в Националната библиотека

Годишнина
47–76

Донка Правдомирова
Академик Александър Теодоров-Балан. 160 години от рождението, 60 години от смъртта му и 110 години от публикуването на монументалния му труд „Български книгопис за сто години 1806–1905”

Годишнина
77–93 ***Стоян Денчев, Александра Куманова, Николай Василев***
Национално литературно мислене: хипотаксични и паратаксични конструкции в поетиката на Христо Ботев. Историографски и антропологичен дидактичен дискурс: към 145-годишнината от излизането на вестник „Знаме”

94–96 ***Константин К. Чипев***
Книжарят Т. Ф. Чипев умира преди 75 години

Предстоящо
97–100 ***Мария Младенова***
Как се роди тази книга. Съвременниците разказват за срещите си с Йордан Радичков

Нови книги
101–104 *Мариана Кирова*
Историята от първо лице

105–107 *Флора Велчева*
Спомени за преводача и поета Григор Ленков

108–115 *Петър Величков*
Показалци на статиите и на авторите
в „Библиотека“ през 2019 г.

116 **Талон за абонамент**

Излезе тематичният указател на сп. „Библиотека“ за периода 2006–2018 г.

Анелия Иванова

It was published the thematic index of “Biblioteka” magazine for the period 2006–2018

Anelia Ivanova

Summary

In 2018 are celebrated 65 years from the publishing of the first book of “Bibliotekar” magazine, which is the first professional periodical in Bulgaria, continued since 1993 by “Biblioteka” magazine. On this occasion was issued the third thematic index of the magazine, encompassing the period between 2006 and 2018.

Key-words: “Biblioteka” magazine, thematic index 2006–2018, National library “St. St. Cyril and Methodius”.

През 2018 г. се навършиха 65 години от издаването на първата книжка на списание „Библиотекар“, първото професионално периодично издание в България, чийто продължител от 1993 г. е сп. „Библиотека“.

За първи път по повод 30-годишнината на списание „Библиотекар“ е разработен „Тематичен показалец 1953–1983“. Петдесетгодишният юбилей на изданието е отбелязан с „Тематичен указател 1984–2005 г.“. Така на библиотечната общност е предоставена възможността за достъп до основната информация в областта на библиотечно-информационните науки, публикувана на страниците на първото професионално списание в България за библиотечна теория и практика. Настоящият „Тематичен указател 2006–2018“ е естествено продължение на двата справочника и излиза по повод 65-годишнината на списанието.

В Тематичния указател за периода 2006–2018 г. са включени всички материали, публикувани в списанието, независимо от техния обем и характер. Изключени са рекламни материали, кратки съобщения и новини.

Указателят е структуриран в четири основни раздела. Първият и най-голям раздел е „Статии“. В него са включени всички публикации в списанието, с изключение на рецензии и отзиви за книги, които са представени във втория раздел „Рецензии“. В третия раздел са включени традиционните рубрики, поддържани в сп. „Библиотека“. Четвъртият раздел е системата от показалци.

При съставянето на библиографските описания са използвани записите от електронния каталог на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, създадени за текущата национална библиография. Библиографските описания са съобразени с действащите у нас национални и международни стандарти за анали-

тично описание (БДС 17264:1991 Библиографско описание аналитично. Описания на съставни части от публикации в книжни материали; ISBD Международен стандарт за библиографско описание. Консолидирано издание (2012); Ръководство за прилагане на ISBD при описание на съставни части (2003); Формат COMARC/B за библиографски данни [Електронен ресурс]).

Публикациите в списанието от периода 2006–2018 г. са прегледани *de visu*. Добавени са описания на материалите, които не са отразени в електронния каталог.

Всички записи са редактирани с цел унифициране на библиографските описания и в съответствие с целите на тематичния указател. В библиографските описания авторите не са повторени в авторска отговорност. Там са посочени имената на авторите, когато са повече от трима, както и имената на лица с вторична интелектуална отговорност (редактор, преводач, съставител и др.). Допълнителни материали към статиите като резюмета, библиографии, различни приложения (текст на документи, списъци, таблици и др.) са отбелязани в описанието като забележки, с по-дребен шрифт. В сведенията за източника не са посочени заглавието и ISSN номера на списанието, за да се избегне многократното им повторение.

При публикациите с по-общи заглавия, които не разкриват същността на разглеждания проблем, са съставени кратки анотации, представени след библиографското описание на нов ред. Всички статии, включени в Тематичния указател са класирани по УДК. Направени са препратки, когато материалът е представен и в друг раздел.

Интервютата са описани под името на интервюираното лице. Този принцип е приет, защото се смята, че акцентът трябва да бъде върху мненията и коментарите на лицето, което дава интервюто.

Рецензиите и отзивите за книги са описани под името на рецензента. Причината за това решение е да се акцентира върху оценката на рецензента, защото библиографското описание представя неговата статия. За да се подчертае значимостта и на книгите, които се рецензират, те са представени в забележка с кратко библиографско описание. Поради значителния брой на рецензираните заглавия за тях е разработен отделен Показалец на заглавията на рецензирани книги.

За разлика от предишните указатели, в които библиографските описания са подредени по специално изработени класификационни схеми, съобразени с характера на публикациите, в настоящия указател библиографските описания от първите два раздела са подредени по съдържание, според отделите на Таблици на десетичната класификация (1985–1992), а в рамките на отделите азбучно. Това решение се наложи с цел да покажем друга гледна точка на разкриване на съдържанието на статиите. По-голяма част от описаните материали вече са класирани по УДК за националната библиография, което улесни систематизирането на описанията. Там, където материалите са класирани с повече от един индекс, в съответните раздели са създадени препратки. Поради наличието на най-много статии от отдел 02 Библиотечно дело. Библиотекознание, той е представен по-подробно. Схемата на подреждане е отразена в съдържанието.

Друга причина за избора на този подход при систематизиране и представяне

на публикациите е да се избегне дублирането с годишните тематични показалци, публикувани във всяка последна (шеста) книжка на списанието. Рубриките, посочени в тях, използвахме за изработването на Тематичния показалец на списание „Библиотека“ 2006–2018. Това дава възможност да се проследят основните теми, засегнати в публикациите за съответната година, както и акцентите в отделните тематични броеве, които списанието издава по традиция. Тези броеве са посветени на годишнини от значими събития в българската история и култура, на юбилеи на известни личности, със значителен принос в развитието на библиографията и библиотечното дело, както и в други области на науката и културата.

Третият раздел – „Рубрики, поддържани от сп. „Библиотека“ – включва традиционни рубрики, поддържани редовно през годините, като: Показалци на статиите и авторите – Тематичен показалец, Именен показалец на авторите, Календар, Библиографски справки и др. В този раздел са включени и част от дневниците на Петър Динеков от периода 1933–1992, които списанието издава като приложение в продължение на четири години (2013–2016). Класирането по УДК за тези документи е неуместно, затова в традициите на предишния Тематичен указател 1984–2005 г. те са оформени в отделен раздел и информацията в тях е подредена обратно хронологично. Това подчертава не само тяхното самостоятелно значение, но и последователността и отговорността, с която се поддържат през всичките тези години.

Четвъртият раздел на Тематичния указател 2006–2018 представя системата от показалци, които допълват останалите три. Изработени са четири показалеца. Традиционният Именен показалец е разделен на две: Показалец на имена на лица, който включва всички имена на лица с интелектуална отговорност към публикациите, както първична (авторска), така и вторична (редактори, преводачи, съставители и др.). Предметният показалец на имената на лица включва всички имена на лица, за които се отнасят материалите, или се споменават по една или друга причина, както и имената на лицата, автори на рецензирани книги. Показалец на заглавията на рецензираните книги представя всички заглавия на книги, за които в списанието са поместени рецензии и отзиви. Тематичният показалец на списание „Библиотека“ 2006–2018 представя по години тематичните рубрики, под които са публикувани материалите в списанието.

Вярвам, че взетите методически решения по отношение на съставянето на указателя и структурирането на съдържанието на публикациите, ги представят коректно и в необходимата пълнота. Работата по „Тематичен указател 2006–2018“ не беше лека. Надявам се, крайният резултат да оправдае очакванията изданието да бъде полезен справочник и естествено продължение на „Тематичен показалец 1953–1983“ и „Тематичен указател 1984–2005 г.“.

Благодаря на всички, които се включиха с професионални консултации и помощ в процеса на работата по съставянето на указателя.

Списание Библиотека: тематичен указател 2006–2018 / състав. и предг. Анелия Иванова ... [и др.] ; библиогр. ред. Анелия Иванова. София: Нац. библ. „Св. св. Кирил и Методий“, 2019. 164 с. ; сн.

Пловдив през обектива на първите фотографи

Антоанета Лесенска

Plovdiv through the lens of the first photographers

Antoaneta Lesenska

Summary

The National library "Ivan Vazov" – Plovdiv and the State Agency "Archives" have published the album "Plovdiv through the lens of the first photographers" with pictures of photographers, who worked in Plovdiv in the period before the Liberation of Bulgaria until 20-s of 20th century. The album was presented officially in the National library "St. St. Cyril and Methodius" together with an exhibition on 26. October this year.

Key-words: National library "Ivan Vazov" – Plovdiv, State Agency "Archives", Plovdiv, photographies.

Народна библиотека „Иван Вазов" – Пловдив и Държавна агенция „Архиви издадоха албума „Пловдив през обектива на първите фотографи"[1] със снимки на фотографи, работили в Пловдив в периода преди Освобождението до 20-те години на XX в.

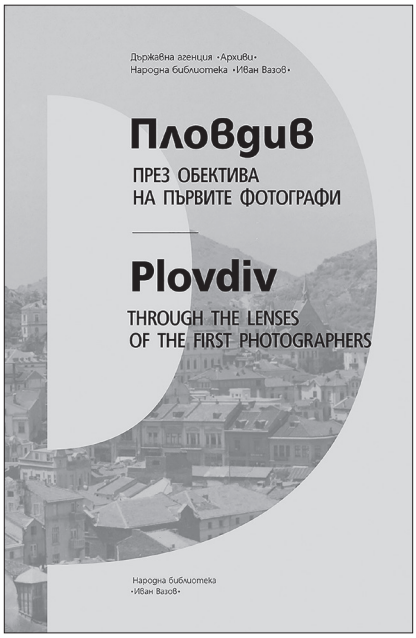

В албума е представена продукция на фотографи, работили в Пловдив в свои собствени ателиета. При подбора водещи бяха уникалността на притежанията, присъствие на непознати за широката публика имена, работили в областта на фотографското изкуство в Пловдив, фотоси, малко тиражирани или непознати до момента. Пълният списък на авторите включва: Елиас Армин, Дмитрий Ермаков, Никола & Димитър Кавра, Георги Данчов-Зографина, Димитър Жилков, Димитър Карастоянов, Хенри Багдасарян, Христо Папухчиев, Вацлав Велебни, Атанас Бакларов, Стоян & Георги Кацарови, Андрей Андреев, Марин Цачев, Хенрих Хершкович, Хаим Щайнберг.

Разбирането за призванието на фотографията, която да съхрани паметта от миналото, е

[1] Албумът бе представен в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий", заедно с изложба, на 26 октомври т.г.

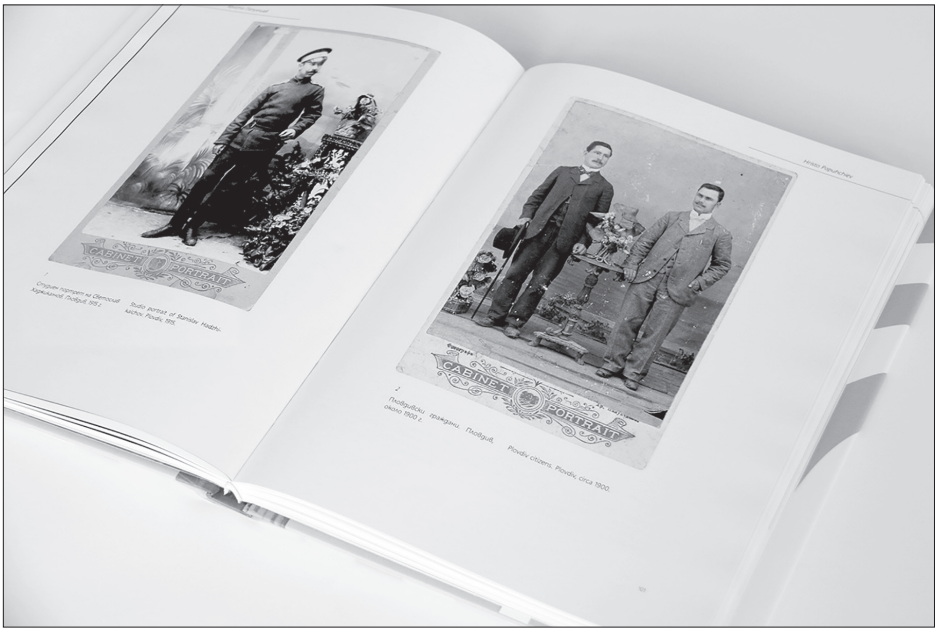

изразено с мотото, изписано на знамето на Пловдивското фотографско сдружение през 1925 г.: *Всичко изчезва, а ликът остава за вечни времена*. През 2019 г., когато Пловдив е културна столица на Европа, албумът представя достойно пред публиката фотографската памет за нашия град. Издателят, в лицето на Пловдивската народна библиотека, посвещава албума на 140-годишнината от създаването на Библиотеката, която се чества през настоящата година.

Двуезичното издание, в обем от 274 страници, включва 172 фотографии и е изработено по най-високите стандарти на полиграфското изпълнение, релевантни на уникалността на представяните обекти от двете колекции.

Народна библиотека „Иван Вазов“ и Държавен архив – Пловдив подготвиха също пътуващата изложба „Пловдив през обектива на първите фотографи“, част от официалната артистична програма на фестивала НОЩ/Пловдив 2019, провеждащ се тази година под мотото ОБЩО МЯСТО.

Консултант на изданието и автор на краткия предговор е Иво Хаджимишев – един от най-известните съвременни български художници-фотографи.

Няколко думи

Иво Хаджимишев

Безценните изображения, част от които са включени в това издание, са събрани и съхранени през годините в Народната библиотека „Иван Вазов“ и Държавен архив – Пловдив. Албумът представя творбите на петнадесет автора,

которто не отстъпват на европейските и световни аналози на епохата, в която са работили.

Чрез тази прекрасна книга възкръсва плеяда от личности, свързани с духовното, интелектуалното и политическо възвисяване на българското самосъзнание. Възкръсват безименните хора, неразделна част от пъстрото многолико множество, изграждало това магическо място – Пловдив. Град, носещ в себе си история и наслагвания на цивилизационни пластове. Пловдив и околностите му в периода от 1860-а до 20-те години на XX в., през близо шестдесет години, изпълнен със съзидание и събития с национално значение. В началото снимките са правени от пътуващи фотографи чужденци или хора, създавали ателиета за няколко години. Без следа от стъклените негативи, остават само фотокопията, разпръснати в домовете на увековечените семейства...

Достоен за уважение е подходът при систематизирането на изображенията, тяхната обработка, издирването на оскъдната, но много важна информация с приносен характер за житейския път на фотографите, безценните биографични бележки за отделните личности, както и безупречното оформление на книгата.

Тази умна и полезна за идните поколения книга събира едно по едно късчетата памет за историята на града, а чрез нея и за новородена България.

Това е книгата, която възстановява и изгражда със силата на образите и фактите истината за полагащото се място на Пловдив и нашата държава в Европа.

Радиожурналистът и писател Румен Стоичков разказва…

Стефка Рангелова

Radio journalist and writer Rumen Stoichkov tells…

Stefka Rangelova

Summary

The journalist Rumen Stoichkov met at the National Library “St. St. Cyril and Methodius” with admirers of his five books – colorful and captivating, with a look at everything Bulgarian and native.

Key-words: Rumen Stoichkov, “Pismena” Club, traditions, customs, history, books, libraries.

Защо родната река е *ожадняла*? Какво е да се срещаш с *обикновени–необикновени* хора и те да станат герои на твоите 2000 репортажа?

Отговор на тези и други въпроси даде журналистът Румен Стоичков, избран за гост на 39-ото издание на Клуб „Писмена“. Той е автор на пет книги, колоритни и завладяващи, с поглед към всичко българско и родно. Ненапразно бе номиниран от Асоциацията за развитие на изкуствата и занаятите за приза „Пазител на традициите 2015“ и спечели наградата на жури и публика в категория „Личност“. Националната награда „Златната кана“ за цялостно журналистическо и литературно творчество през 2015 г. е също негова.

„Преди забравата“, „Някъде там“, „Сърце на длан“ и „Из стръмнините на България“, „Ожадняла река“ – все оригинални поетични заглавия на добре оформените му книги, с изразителен език и стил, богат снимков материал, заснет от самия него. И увлекателни разкази, които ни потапят *в приказния и красив свят на непознати традиции, непреходни обичаи, богата история, словесен фолклор, разпилени късчета от местна, но и от национална памет. Нашата, на Родината*!

Споделеното в репортажите от незнайни български кътчета, изреченото в ефира на „Нощен хоризонт“ на Българското национално радио от водещия Румен Стоичков и неговите събеседници е безценно за културното ни наследство и точно затова вече е част от златния фонд на БНР.

От друга страна, срещата със самия него не остави никой равнодушен след чутото за безрадостната съдба на почти изчезващи от картата на България живописни селца. Емоционалните му разкази и снимки будят размисли за забравените от нас места и хора, за *ожаднялата река* – метафора на българското село, *жадно за внимание, за възстановено име, за изпълнени обещания… за деца и внуци*…

Специално за читателите на списание „Библиотека“
Румен Стоичков отговори на следните въпроси:

– *Какво е за вас книгата*?

– За мен книгата е необходимост, територия на въображението, на насладата от прочетеното, досег с човешката цивилизация, към която се числи всеки един от нас. Книгата е богатството в нашите домове, пространството, в което можем да нахлуем и да се потопим, да се поучим или да научим какъв е бил светът преди нас и какво са сторили предците ни на планетата Земя. В последните години написах пет книги и се чувствам щастлив и удовлетворен, защото събрах в книжно тяло онова, което съм чул и записал из нашите села, градове, манастири и български общности. Става дума за богатата и непозната история на отделни селища, за които разказвам, вплитайки предания, легенди, характерни обичаи, хипотези за произход на името, местоположенията във времето, наименованията на околните връхчета, дерета, рекички и местности, развитието и съдбата на съответното училище, читалище, църква – стожерите на родолюбието.

– *Какво е мнението ви за библиотеките на България*?

– Бил съм като репортер в над 2000 селища у нас. И винаги, когато съм издирвал информация за състоянието и развитието им във времето, съм търсил местното читалище. Защото работещите там са пазители на регионалната памет. А то, по традиция, приютява библиотеката. Има огромна разлика между библиотека в областен или в по-голям град, и библиотека в някое селце. Където сградата най-често е олющена и занемарена, салонът е затворен, а недостигът на финансови средства се усеща в поддържането на самодейност, както и в невъзможността да се купуват нови книги. Това почти не се случва или ако го има – то е в резултат на дарения. Има и села, в които читалището отдавна е закрито, а покрай него и съществуването на библиотека. Тук-там се срещат примери за опазване на книгите, съхранявани, примерно, в някоя стая на кметството. Друг е въпросът дали някой се интересува от тях. Защото отдавна настъпващите обезлюдяване и застаряване са закрили постепенно и училището, и детската градина, и читалището, и библиотеката към него. Говоря за малките населени места, в които жителите са между осем и двеста, примерно. В по-големите от тях живецът идва от парите по европейски проекти, благодарение на които са оборудвани компютърни зали, реставрирани са сградите или помещения в тях, закупени са и се купуват нови книги. Стига да има желаещи да ги четат при днешната доминираща роля на интернет.

– *Автограф за читателите на сп. „Библиотека“*...

– Пожелавам им непресъхваща жажда за четене!

Съдбата на протоколите и на оригинала на Търновската конституция

Мариана Първанова

The fate of the minutes and the original of the Tarnovo Constitution

Mariana Parvanova

Summary

The history of one of the most important sources for the work of the Constituent Assembly in Tarnovo in 1879 is traced, when the first constitution of the Principality of Bulgaria was adopted, namely – the minutes of the parliamentary sessions and their subsequent promulgation in the Diaries of the Constituent Assembly. The problem of their accuracy and authenticity is examined. It is clarified how the minutes of the meetings were drawn up, what their specifics are, why they were changed and what their fate was. Why the original manuscripts were exported from Bulgaria and did not return until 1939. For the first time, the curious story of the original of the Tarnovo Constitution is clarified: how it could have been twice destroyed but saved.

Key-words: Constituent Assembly in Tarnovo, Constitution, Principality of Bulgaria.

Свикването на Учредителното събрание в Търново и приемането на Търновската конституция на 16 април 1879 г. официално легитимират създаването на ново държавно образование на Балканите – Княжество България. Учредителното събрание се свиква на 10 февруари 1879 г. съгласно международната договореност между европейските сили, постигната в поредица от международни форуми, един от който е Цариградската конференция от 1876 г. Тази договореност официално е документирана в края на Руско-турската освободителна война (1877–1878) отначало в Сан Стефано, а после и в Берлин.

Първото българско Народно събрание, наречено Учредително, полага основите на параламентаризма и на парламентарната практика на българската държава. Преди 140 години се приемат основните правила за организация на дейността на парламента и парламентарните процедури. Изработва се първият парламентарен правилник за работата на Народното събрание, прието е воденето на протоколи от заседанията и тяхното отпечатване – това са страни от работата на Учредителното събрание, на които обикновено се обръща по-малко внимание и те са обект на внимание на настоящата статия. Разглеждаме въпроса за достоверността на протоколите, които тогава се водят на ръка, значението на тези исторически документи и не по-малко интересното – проследява се тяхната съдба до включването им

във фонда на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. Разкриваме още историята на изчезването и намирането на оригинала на Търновската конституция, която също е не по-малко любопитна.

Според чл. 6 на Берлинския мирен договор в Княжество България се въвежда временно руско управление до приемането на Органически устав (конституция), което се ръководи от руския императорски комисар, подпомаган от османския му колега и специално изпратените европейски комисари, които ще наблюдават хода на руското управление.

Органическият устав следва да бъде изработен от събрание на първенци (нотабили) в Търново, постановява чл. 4. Веднага след това е необходимо да се пристъпи към избор на княз. Това трябва да стане не по-късно от 9 месеца, тоест до края на мандата на руското управление (чл. 7).[1]

Водеща роля за изработването на проекта за конституция (Органически устав) е поверена на руския юрист Сергей Иванович Лукиянов, завеждащ съдебния отдел в Съвета на руския императорски комисар в България, който оглавява спе-

Съвет на руския императорски комисар в България. Крайният вляво – С. И. Лукиянов, седналият в средата – Ал. М. Дондуков-Корсаков (фото НИМ)

[1] **История** на България: Т. 7. София, 1991, с. 59; **Манолова**, М. Създаване на Търновската конституция. София, 1980, с. 18–19; **Козменко**, И. В. Руската дипломация и формирането на българската държавност след Освобождението. София, 1982, с. 99; **Тодоров**, Г. Временното руско управление в България през 1877–1879. София, 1958, с. 188–205.

циално създадената комисия за Органически устав. 44-годишният Лукиянов е възпитаник на Московския университет, специализирал е в Германия, работил е като юрист в Императорската канцелария по законодателните въпроси и според някои е привърженик на либералните идеи в руското право по това време. Той се смята за основен автор на „Първоначален проект за Органически устав за държавното устройство на Княжество България“, внесен за обсъждане в Учредителното събрание в Търново.

Обикновено в литературата се изпуска един немаловажен въпрос – каква е ролята на Лукиянов в Търново, по време на заседанията на Учредителното събрание и защо неговият подпис фигурира под протоколите, след като той не е български гражданин и не би трябвало да има право да участва в работата на събранието. Отговорът на този въпрос откриваме в една от инструкциите до него от януари 1879 г. на руския императорски комисар в Княжество България княз Александър Михайлович Дондуков-Корсаков. В нея се казва, че като основен автор на проекта на Органическия устав, той се назначава за пълномощник на императорския комисар в Учредителното събрание в Търново с право на съвещателен глас. В документа се казва още, че Лукиянов ще присъства на заседанията на събранието за справки, за да разяснява, ако се наложи, някои недоразумения, които могат да възникнат по време на обсъждане на Органическия устав. Изрично се подчертава, че когато дава отговори на съответните предложения по конституцията, юристът не трябва по никакъв начин да ограничава свободата на общите дискусии и на частно изказаните мнения. Дондуков го предупреждава, че ако дебатите се отклонят в друга посока, като Източна Румелия, Македония или други политически и международни въпроси, които нямат пряко отношение към Органическия устав, той има правото да помоли председателя на събранието да призове изказващите се към ред.[2] Това се прави с цел да се предотвратят някои непредвидени ситуации, които могат да доведат до дипломатически усложнения, което пък би попречило на законодателната работа на Учредителното събрание.

Първият български общонароден форум се открива в атмосфера на възторг и невиждан подем в страната, свързан с току-що получената свобода и възникналото силно национално брожение от разпокъсването на българските територии.[3]

Учредителното събрание е открито тържествено на 10 февруари 1879 г. в най-представителната сграда на Търново – бившия турски конак, построен през 1872 г. от прочутия майстор Кольо Фичето. След Освобождението зданието се използва за Градски съвет и за седалище на новата администрация. Скъпи гости на града са: руският императорски комисар Ал. Дондуков-Корсаков и другите представители на Великите сили, начело с германския Брюнинг, австроунгарския – барон Цвиденек, френския – Ж. Шефер, английския – У. Палгрейв, италианския – Д. Брюнони, турския комисар Пертеф и руския – А. П. Давидов, които са натоварени със

---

[2] **Освобождение** Болгарии от турецкого ига: Документы в трех томах. т. 3. Москва, 1967, с. 423.

[3] **Радев, С**. Строителите на съвременна България. т. 1. София, 1990, с. 48–53; **Спомени** за Учредителното събрание от 1879 г. състав. Е. Стателова, З. Маркова. София, 1979, с. 174–177, 180, 194–195.

задачата да наблюдават заседанията на първото българско народно събрание. *Главната цел на чуждите представители в Търново е да видят как събранието се справя със своята задача за изработване на конституцията и дали руската администрация ще се изтегли в рамките на времето, определено от Берлинския договор*.[4]

Към Търново се стичат и делегати на българския народ, останал извън границите на Берлинския договор, които заседават в църквата „Св. Никола“.[5] Сред тях е и представителят на Македония Стефан Стамболов, който не е избран за депутат в Учредителното събрание, защото няма навършени 30 години. *Всички тези представители са дошли тук с намерение покрай българското народно събрание да проведат специални срещи за обсъждане на техните работи и било устно или писмено да представят пред събранието на първенците посредством депутация, избрана сред тях, своите желания и да заявят, че по никакъв начин не могат повече да останат под турско господство и искат съединение с Княжество България*, пише австро-унгарският делегат от европейската консулска комисия за България барон Д. Цвиденек до граф Андраши, австро-унгарски министър на външните работи.

Според някои народните представители в това първо народно събрание са 231 на брой, според други – 229.[6] От тях 88 са избрани пряко от населението, 117 получават своя мандат благодарение на заеманата от тях висша административна длъжност, 19 са назначени от Дондуков-Корсаков, а 5-ма са представители на общонационални организации – Рилския манастир, Одеско българско настоятелство и Виенските българи. *Депутатите представляват целия политически, икономически, образователен и културен спектър на възрожденското ни общество*.[7] Това са почти всички по-образовани, по-известни и заслужили за отечеството си личности, както и представители на всички вероизповедания. Много от тях са участници в църковно-просветните и революционни борби, получили солидно образование в най-добрите европейски университети, придобили опит в администрацията на временното руско управление.[8]

Петко Каравелов
през 1879 г., подпредседател
на Учредителното събрание
(фото НБКМ)

За председател на Учредителното събрание е избран бившият български екзарх и митрополит на Видин Антим I, а за подпредседатели – Петко Каравелов и Тодор Икономов.

---

[4] **Блек**, С. Установяване на конституционното управление в България. София, 1996, с. 77.

[5] **Бейков**, С., Кънчева, С., Атанасова, Д. Учредителното събрание 1879 г. В. Търново, 2014 г.

[6] **Маркова**, З., Стателова Е. Учредителното събрание в Търново. – В: *Исторически преглед*, 1979, № 3, с. 46.

[7] **Палангурски**, М. Нова история на България. 1, Княжеството 1879–1911. София, 2013, с. 33–34.

[8] **Маркова**, З., Стателова, Е. Учредителното събрание..., с. 50–52.

Точно в 10 часа на 10 февруари 1879 г. в залата на бившия конак влиза княз Дондуков-Корсаков в парадна униформа, с калпак и бяло перо, съпроводен от няколко български кавалеристи, посрещнат с гръмогласно „Ура“. Присъстват европейските представители и многобройна публика. Всички стават на крака. Императорският комисар се обръща с приветствени думи към събранието и представя проекта за Органически устав.[9] Веднага след официалното откриване Дондуков-Корсаков показно напуска Търново, за да подчертае още веднъж, че руските власти няма да се намесват в работата на събранието.

Учредителите не пристъпват веднага към обсъждане на проекта за Органически устав. След оживени дебати се оформя идеята събранието да подготви протестен меморандум, с който Великите сили официално да бъдат запознати и пред тях да се постави въпросът срещу разпокъсването на българските земи на няколко части, тоест за националното обединение или *общонародния въпрос*. В един момент дори се чуват гласове то да прекрати работата си в знак на протест. Налага се европейските и руските представители да напомнят за какво е свикано Учредителното събрание и едва тогава депутатите се съсредоточават върху главната задача – обсъждане на проекта за Органически устав. Междувременно са гласувани някои документи относно временното руско управление, обсъждат се процедурни въпроси, приет е първият парламентарен правилник за вътрешния ред, избира се бюро, което да ръководи събранието.

Първият парламентарен правилник за вътрешния ред е изработен въз основа на правилници *на други подобни събрания, като са заемали отвън само приложимото към нас*, като е отхвърлено *всичко онова, което не отговаря на нашите условия, на нашите нужди, на нашия живот*, както обяснява един от депутатите М. Балабанов.[10] За съставяне на регламента за работата на Учредителното събрание е образувана първата парламентарна комисия, която се състои от 7 души – К. Стоилов, М. Балабанов, Д. Греков, Т. Икономов, Т. Начевич, П. Каравелов и Д. Цанков. В бъдеще тези депутати ще представляват лявото и дясното крило от политическия спектър, но в първите дни това разделение още не е изкристализирано. То постепенно започва да се проявява в хода на дебатите и особено, когато те навлизат в същинската си част – при обсъждане на конституцията член по член.

След като комисията представя проекта за правилник и той е обсъден, на 21 февруари 1879 г. събранието приема първия парламентарен правилник, който се състои от 36 члена. В него залягат някои основополагащи принципи, валидни и до днес, като например публичността на заседанията, неприкосновеността на народните избраници, приемането на законите с мнозинство с гласовете на депутатите, необходим кворум, за да се състои заседанието и т.н. Както и по организацията – избиране на ръководно бюро, състоящо се от председател и подпредседатели, които да водят заседанията и да поставят на обсъждане въпросите от дневния ред.

---

[9] **Спомени** за Учредителното..., с. 93.

[10] **Протоколите** на Учредителното Българско Народно Събрание в Търново. Пловдив, (книж. на Хр. Г. Данов), 1879, с. 46. [онлайн]. [прегледан 1.11.2019]. *http://digilib.nalis.bg/dspviewerb/srv/viewer/bul/8efac803–fa00–42e9–b5eb–ca5d3488d378?tk=*

Предвидено е образуване на комисии, които да извършват предварителната работа по изработване на проектозаконите, решенията и други документи, преди внасянето им за обсъждане и гласуване в пленарната зала. От правилника става ясно, че гласуването става доста по-различно в сравнение със съвременната система с карти – тогава депутатите стават на крак от местата си и по този начин квесторите преброяват гласовете. Любопитно е, че още тогава се предвижда тайно и поименно гласуване, ако бъде поискано от повече от една трета от присъстващите. На квесторите се пада задължението да следят за реда в залата и за финансите на събранието.

Съгласно вече приетия регламент, на 10 март 1879 г. е избрана една от най-важните комисии, натоварена с разглеждане на внесения проект за конституция, състояща се от 15 члена. На 21 март 1879 г. тя представя своето становище, озаглавено „Рапорт върху основните начала на Конституцията за Българско Княжество“ (наричано още Доклад), подписан от К. Поменов, М. Балабанов, Т. Икономов и Д. Греков. Според изследователите по време на обсъждането на Рапорта на 21 март и на следващите заседания, особено на 27 март, започва да се оформя политическото разделение сред депутатите – на консерватори и либерали, въпреки че общата маса, по спомени на съвременниците, все още няма избистрена политическа концепция. Лагерът на консерваторите се повежда от т. нар. консервативен триумфират – Константин Стоилов, Димитър Греков и Григор Начович, към които се присъединяват Марко Балабанов и Тодор Икономов. Най-ярки представители на либералите са народният поет и ярък трибун Петко Р. Славейков, който с богатата си биография от времето на църковните и просветни борби, и с цветистия си език става най-популярната фигура в Учредителното събрание, по думите на Симеон Радев, както и енергичният Драган Цанков. Тогава изгрява звездата на Петко Каравелов, брат на Любен Каравелов, който с афористичния си стил, организаторски качества и широка обща култура изпъква сред депутатите и не случайно е избран за подпреседател на събранието. Последвалото политическото разделение в обществото се отразява и върху работата на всички народни събрания, в частност и върху правилника за вътрешния ред, който е променян непрекъснато.

По време на последвалите дебати върху проекта за конституция учредителите внасят някои съществени промени и допълнения в текста, като съумяват да изковат истински модерен европейски закон.

На 16 април 1879 г. народните представители в Учредителното събрание в Търново полагат подписите си под първата българска конституция, която узаконява възстановяването на българската държавност. На следващия ден Първото Велико Народно събрание избира първия български княз – Александър I Батенберг.

* * *

Най-важният източник, по който може да съдим за работата на всяко Народно събрание (а чрез него и за политическата обстановка) са неговите стенографски дневници. Не правят изключение Дневниците и протоколите на Учредителното събрание, които имат много интересна съдба.

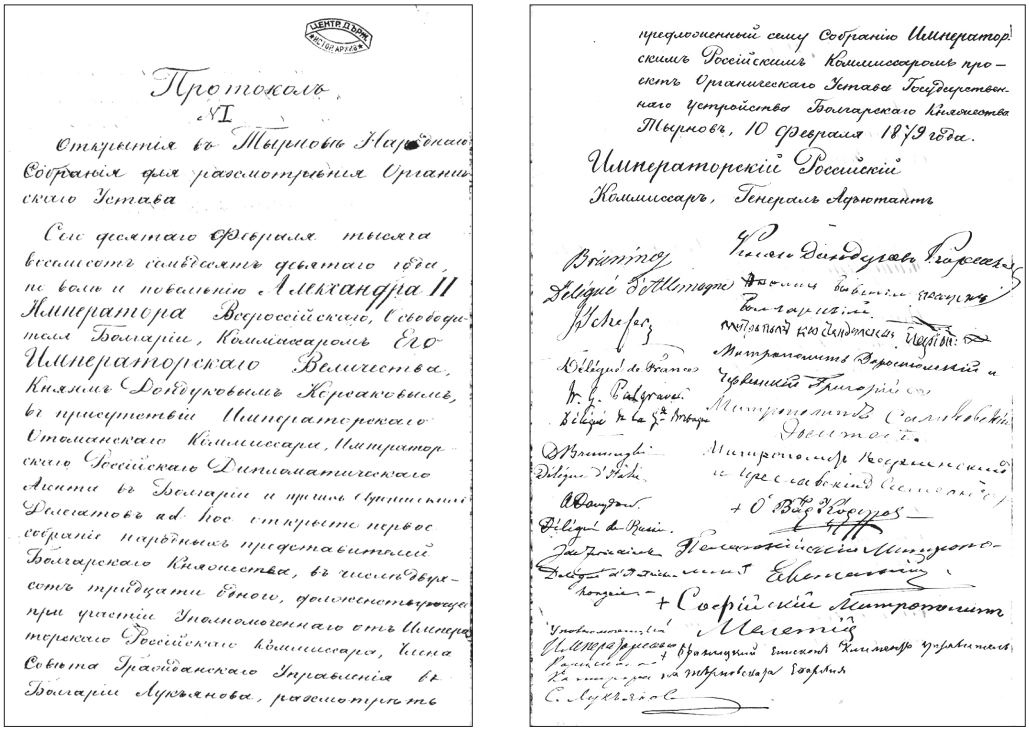

Оригинал на протокола (ръкопис) от откриването на
Учредителното събрание с подписите на депутатите, 10 февр. 1879 г. (фото ЦДА)

Днес имаме възможност да се запознаем с оригинала на протоколите (наричани тогава дневници) на Учредителното събрание, които се съхраняват в БИА на НБКМ. Който има възможността да ги прочете, може да се убеди, че са водени доста стриктно и коректно от хора с широка обща култура, познаващи тънкостите на езика и граматиката, с учудващо добра подготовка по юридическата материя, по която се дискутира, като се има предвид, че първите български законотворци нямат зад гърба си парламентарен и голям правен опит. Това още веднъж потвърждава отдавна изказаното в историографията мнение, че Учредителното събрание успява да излъчи едни от най-интелигентните и образовани за времето си българи.

Още през 1879 г. депутатите си дават сметка какво значение ще имат за в бъдеще протоколите, затова те подхождат доста отговорно и отделят много време на въпросите как и кой ще води записите от заседанията. И дори нещо повече – погрижват се да бъде осигурена печатница, която веднага да ги отпечата. Любопитно е, че събранието взима едно нестандартно решение – протоколчиците да бъдат избрани от средите на самите депутати. Причината за това е, че в България още е нямало подготвени стенографи.[11]

[11] **Васильов**, Т. В Търново преди 50 години. – В: *Българска мисъл*, 1929, № 5–6.

Първият официален стенограф към Народното събрание е назначен по-късно и това е словенецът Антон Безеншек, който успява да приспособи стенографската система на Франц Габелсбергер за словенски, хърватски, сръбски, руски и български език. Учител е в Загребската гимназия и е началник на стенографското бюро в Хърватския събор, когато получава покана от България да стане началник на стенографското бюро към Народното събрание. На 25 септември 1879 г. той открива първия курс по стенография в Народното събрание и до 1905 г. вече е обучил над 1500 българи. Дневниците на Първото Обикновено Народно събрание (21 октомври–24 ноември 1879 г.) вече се стенографират.

Протоколите на Учредителното събрание от 10 февруари до 16 април 1879 г. се водят на ръка и имат същата форма, каквато познаваме от всички следващи народни събрания, които са стенографирани. Ръкописният текст се състои от последователно цитиране на изказващите се, като се започва от името, следват две точки и се дава самото изказване, но изложенията са преразказ. Като цяло протоколите са написани доста чисто, с четлив, почти калиграфски почерк. Рядко могат да се видят дребни, чисто редакторски поправки (зачертаване, заместване на някоя дума) и поправки на изказвания (заместване на някое изречение, мисъл), които се правят, когато записващият не ги е разбрал. Тези поправки са направени обикновено с друг почерк, явно от самия изказващ се.

На моменти цитирането се прекъсва от преразказ на случващото се в залата, като например еди-кой си се обърна към еди-кой си. Точно тук могат да се открият пропуски на някоя по-остра дума или описание на бурни сцени, за които знаем от мемоарите на участниците. Дали това е било в нарушение на правилата? За Учредителното събрание може да кажем със сигурност, че *не*, защото в началото не е имало приети правила и този въпрос не е бил решен. Освен това по-късно учредителите вкарват в правилника правото на депутатите да оттеглят някоя своя обидна или непремерена дума (като един вид извинение) и тя да бъде заличена от протокола, така че това също обяснява защо липсват някои епитети, а възможно и сцени.

Първите български законотворци отделят доста време на това дали дословно да се записва в протокола всяка изказана дума, явно добре съзнавайки важността на проблема. Трябва да отбележим, че този въпрос се изважда на бял свят и до днес. През последните 140 години от събитията в Търново от време на време приплават съмнения относно това дали дословно да се стенографира всяка дума, изречена в пленарната зала (и съответното дали да се отпечатва). Ставали сме на това свидетели и след 1989 г.

За да се застраховат от всякакви съмнения относно точността на протоколите, депутатите в Учредителното събрание изграждат стройна система. В края на всяко заседание членовете на бюрото (председателят и подпредседателите на събранието, секретарите и квесторите), както и Сергей Лукиянов, слагат подписите си под протоколите, за да удостоверят тяхната достоверност. А всяко следващо заседание започва с устно прочитане на протоколите на предшестващото, за да се изпълни правото за корекции и точно тогава депутатите имат възможността да оттеглят някоя своя дума или изказване.

Не трябва да забравяме и факта, че заседанията в Търново се наблюдават отблизо от представителите на европейските сили, които слагат подписите си под два от протоколите – при откриването и закриването на Учредителното събрание, също така присъстват по време на дебатите, за да следят работата на събранието[12], така че едва ли някой би си позволил особени отклонения. Затова протоколите и до днес си остават най-достоверния източник за работата първото народно събрание, а и на всяко следващо.

Депутатите-протоколчици се наричат секретари и са част в бюрото на събранието. Според правилника на тях им се възлагат доста отговорни функции – председателят и те могат да следят за броя на присъстващите и да вписват отсъстващите без позволение, те са длъжни да съхраняват архива на събранието, да приемат прошения и да ги внасят евентуално за разглеждане. Най-важната им задача е да водят протоколите от заседанията.

Временно, докато още се разисква процедурата, протоколите се водят от Тодор Икономов и архимандрит Константин. В приетия Правилник за вътрешния ред на Учредителното събрание е определено секретарите да бъдат 6 на брой (чл. 23).[13] На заседанието от 23 февруари 1879 г. най-много гласове събират Константин Стоилов, Иван Гюзелев, Райчо Каролев, архимандрит Константин. От протоколите на последния ден от Учредителното събрание на 16 април 1879 г. се вижда, че секретарите са вече 9, сред които личат имената на Петко Генчев, Петко Горбанов, Иван Данев, Павел Братоев и Петър Чернев.

Според правилника на Учредителното събрание секретарите могат да участват наравно с колегите си в дебатите, стига да си намерят заместници. Какви са били изискванията да станеш секретар? В правилника няма записани някакви специални условия (в тези първи дни още не е имало политическо разделение), но от само себе си се е разбирало, че трябва да бъдат грамотни и добре образовани. И наистина постъпва предложение секретарите да знаят чужди езици, за да могат да боравят с документите, с които се работи в Учредителното събрание.

Изборът на секретарите съвсем не е случаен и е бил доста сполучлив, за което говори и фактът, че много от тях по-късно оставят значима следа в историята. Константин Стоилов става министър-председател и лидер на Консервативната и на Народната партия, математикът и физик Иван Гюзелев става министър на просвещението, известният просветен деец Райчо Каролев е бъдещ министър на просвещението, директор на Народната библиотека и на Дирекция на статистиката. Иван Данев пък е един от първите преподаватели в Софийския университет, член е на БАН. Петър Чернев става по-късно кмет на Русе и на София. Бъдещият учител по български език на княз Александър I Батенберг Петко Горбанов е назначен за главен секретар в Министерство на правосъдието и зам.-кмет на София.[14]

Едно от задълженията на секретарите е да държат в ред протоколите от засе-

---

[12] **Блек**, С. Цит. съч., с. 76.

[13] **Учредително** българско народно събрание в Търново, 1879 г.: Дневници (фототип. изд.). предг. М. Бошнакова. София, 2009, с. 5–7.

[14] **Пак там**, с. XI–XII.

данията и да имат грижата да ги предават *час по-скоро* за отпечатване (чл. 35 от Правилника). Трябва да отбележим, че е създадена добра организация за издаване на протоколите, защото в сградата на Учредителното събрание е настанена модерно оборудвана печатница за удобство при подаване на материалите с цел бързото им обнародване. Печатницата, спечелила поръчката за отпечатване на първите Дневници, носи името типография „Л. Каравелов“ и е основана още преди Освобождението в Букурещ от известния писател и общественик Любен Каравелов (брат на Петко Каравелов). Тя става първата печатница към новата българска институция – Народното събрание. Освен протоколите, печатницата „Л. Каравелов“ е натоварена и с отговорната задача да отпечатва различни документи, съпътстващи работата на събранието – речи, правилници, доклади на комисиите и т.н.

По време на заседанията типографията печата още в. „Българский лев“, който информира обществеността за работата на Учредителното събрание, както и други официални книжа и книги. Открива свой филиал и в Русе.[15]

За съжаление на 21 януари 1879 г. Любен Каравелов умира на 45 години от туберкулоза. Печатницата е поета от неговия съдружник – бесарабския българин Нестор Кушлевич Жейнов, като в един момент започва да се нарича „Типография Л. Каравелова и Н. Жейнова при Народното събрание“. Веднага след смъртта на Л. Каравелов между изпълнителя на завещанието Н. Жейнов и вдовицата на Л. Каравелов – Наталия – започват имуществени и финансови спорове, които прерастват в съдебни дела. Въпреки неуредиците Жейнов успява да организира отпечатването на Дневниците на Учредителното събрание и всички други официални документи. След приключване на ангажиментите по отпечатване и на материалите от Първото Велико Народно събрание, провело се веднага след това в Търново, печатницата е преместена в Русе.[16]

Отчаян от проблемите около типографията, Жейнов решава да напусне България и да замине за Русия. Установява се в град Казан, където става поддиректор на Волжско-Камската банка. Взима със себе си всички ръкописи и документи, намиращи се в печатницата, включително и ръкописните протоколи от заседанията на Учредителното събрание. През 1893 г. Жейнов изпраща писмо до министър-председателя Стефан Стамболов, с когото се познават още от преди Освобождението, с предложение да му съдейства за уреждането на финансовите спорове. В замяна на това Жейнов се задължава да върне ценните ръкописи, тъй като добре си дава сметка за тяхната изключителна историческа стойност и значение. За съжаление не получава отговор. Преди смъртта си през 1916 г. Нестор Жейнов завещава на

---

[15] **Ковачев**, М. „Типографията” на Любен Каравелов и Нестор Жейнов при Народното събрание. – В: *Търновските* законодатели, юб. сб., 1980, с. 205–209; **Георгиев**, Л. Седем етюда по българското книгоиздаване. Велико Търново, 2007, с. 27–34; **Жейнов**, И. Русе като столица на книгопечатането 1864–1948. Русе, 2014, с. 252–257; **Антонова**, В. Печатницата на Любен Каравелов в Русе. – В: *Българско* Възраждане. Идеи–личности–събития, год. на Общобълг. комитет „Васил Левски”, т. 2, 1996–1997, с. 119–126.

[16] **Ковачев**, М. Търновските законодатели..., с. 205–209; **Георгиев**, Л. Седем етюда..., с. 27–34; **Жейнов**, И. Русе като столица..., с. 252–257; **Учредително** българско народно ..., с. XII–XIII.

сина си Григор Жейнов да предаде документите на Българската царска легация в Москва. През 1939 г. материалите са предадени и чрез Министерството на външните работи и изповеданията са пренесени в Народната библиотека в София.[17]

Днес 267-те ръчно изписани листове – автентичните протоколи на Учредителното събрание (на български език) се съхраняват в БИА на НБКМ. В ЦДА също се пазят оригинали от протоколите от откриването и закриването на Учредителното събрание, но на руски език, калиграфски изписани, с подписите на депутатите.

Дневниците на Учредителното събрание имат няколко издания, подробно разгледани от Милкана Бошнакова в изданието по повод 130 години Търновска конституция „Учредително българско народно събрание в Търново, 1879 г. Дневници (фототипно издание)“. Първото издание е отпечатано в Търново още през 1879 г. по ръкописите, предавани от секретарите в „Типография Л. Каравелова и Н. Жейнова при Народното събрание“, която се помещава в конака. Освен протоколите, в него има включени още 9 документа, сред които е текстът на Търновската конституция на руски и български език. Два екземпляра от него се съхраняват в Народната библиотека, по един в Народното събрание и ЦДА. То отдавна е станало библиографска рядкост, както и последвалото издание в Пловдив (изд. „Хр. Г. Данов“) и третото от 1890 г., издадено от Янко Ковачев в София. Екземпляр от него може да се види в експозицията на НИМ, има го и в други институции като ЦДА. На титулната страница пише: „Съкратени протоколи“, вероятно защото в него липсват някои документи от първото издание като например текстът на Търновската конституция и списъкът на имената на подписалите я депутати. Това издание използва Симеон Радев при написването на своя епохален труд „Строителите на съвременна България“.[18]

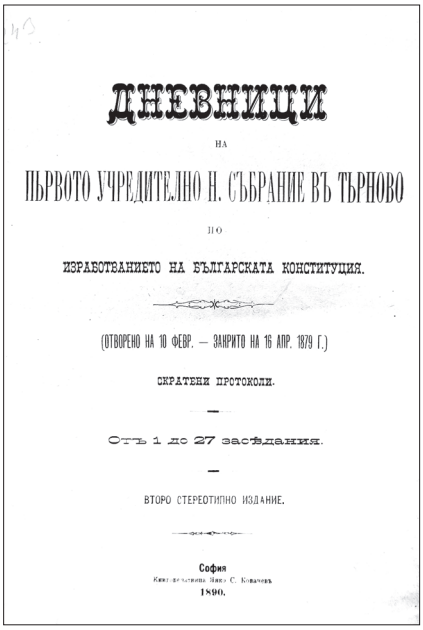
ДНЕВНИЦИ

НА

ПЪРВОТО УЧРЕДИТЕЛНО Н. СЪБРАНИЕ ВЪ ТЪРНОВО

ПО

ИЗРАБОТВАНИЕТО НА БЪЛГАРСКАТА КОНСТИТУЦИЯ.

(ОТВОРЕНО НА 10 ФЕВР. — ЗАПРИТО НА 16 АПР. 1879 Г.)

СКРАТЕНИ ПРОТОКОЛИ.

—

Отъ 1 до 27 засѣдания.

—

ВТОРО СТЕРЕОТИПНО ИЗДАНИЕ.

София

Книгопечатница Янко С. Ковачевъ

1890.

Силно съкратен вариант на Дневниците е публикуван и в ценното издание „Алманах на българската конституция“ от 1911 г. Книгата съдържа почти 1000 страници, с 1200 портрета на дейци и държавници и включва всички официални документи около предисторията на Търновската конституция, нейното създаване и промени.

Следващите две издания излизат едва след 83 години по повод 125 години от Учредителното събрание през 2004 г. Едното е дело на проф. Веселин Методиев и съдържа само дневниците, отпечатани вероятно по изданието на Янко Ковачев от 1890 г., според Милкана Бошнакова. Другото представлява сборник от доку-

[17] **Райчев**, Р. Дневниците на Учредителното народно събрание (една забавна историйка от миналото). – В: *Зора*, № 5989, 3 юни 1939, с. 10.

[18] **Учредително** българско народно..., с. XIV.

менти, съпътстващи Учредителното събрание, в който е включено фототипното издание на Янко Ковачев от 1890 г., и е дело на колектив от Главно управление архивите.

През 2009 г. по повод 130 години от Учредителното събрание и приемането на Търновската конституция излиза седмото издание на дневниците, издание на Народното събрание и на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. Съставител и автор на предговора е Милкана Бошнакова. То пресъздава фототипно първото и най-пълно издание, изработено в печатницата на Л. Каравелов и Н. Жейнов през 1897 г. в Търново[19], като съставителката е съпоставила запазените в НБКМ два екземляра от това издание и се е получило комплектувано фототипно издание, съпътствано от още 9 документа, както са били отпечатани в Търново през 1879 г. Освен предговор, фототипната част съдържа още приложения и снимки, както и няколко страници от ръкописните протоколи.

Съдбата на оригинала на Търновската конституция е също не по-малко любопитна от тази на ръкописните протоколи, като на моменти историята звучи почти куриозно. Конституцията е написана с калиграфски почерк на ръка от депутата Георги Кирков върху листове, разделени на две. Вляво текстът е на руски език, вдясно – неговото съответствие на български. Листовете са поставени в червена кожена корица, художествена изработка, с надпис на български и руски (съхранява се в ЦДА, копие – в експозицията на НИМ).

След подписването й е изработено специално ковчеже по поръчка на Софийския митрополит Мелетий, депутат в Учредителното събрание. Сандъкът има специално заключване и е подпечатан с личния печат на митрополита и на протоколчика на Учредително събрание Георги Кирков, по-късно директор на Народната библиотека, разказва председателят на Държавна агенция архиви доц. д-р Михаил Груев.[20] Ковчежето е оставено за постоянно съхранение в катедралния храм „Св. Крал“ (дн. „Св. Неделя“), по това време митрополитска катедрала на София. Когато се изгражда днешната сграда на Народното събрание през 1901–1902 г., сандъкът е преместен в сградата на новия парламент. Така е спасен, защото след атентата в катедралата „Св. Крал“ през 1925 г. едва ли би оцелял.

Интересно е, че тази светиня оцелява и при бомбардировките над София през 1944 г. Сградата на Народното събрание е бомбардирана, силно засегнато е неговото западно крило, където се съхранява кутията с оригинала на конституцията. Скъпоценното сандъче все пак оцелява, но се изгубват ключовете за отварянето му. При разчистване на руините на разрушеното крило то е преместено в сградата на Министерския съвет.

Няколко години след 9 септември 1944 г. новата власт се заинтригува от съдържанието на ценния сандък. През 1948 г. е решено да бъде отворен, защото по

---

[19] **Пак там**, с. XV–XVIII.

[20] **Груев**, М. Касоразбивачът Пантуди спасява Търновската конституция. интервю на Матей Бонев. *Standartnews.com*, 2 март 2019. [онлайн]. [прегледан 2.03.2019]. *https://www.standartnews.com/mneniya/kasorazbivacht–pantudi–spasyava–trnovskata–konstitutsiya–386338.html*

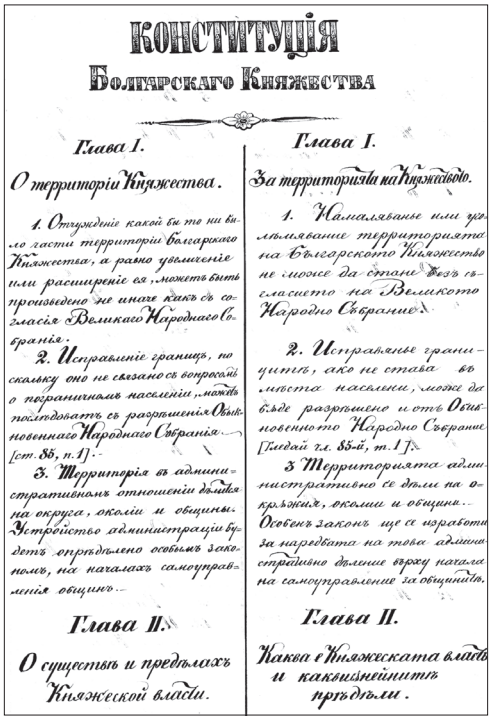

КОНСТИТУЦІЯ
Болгарскаго Княжества

Глава I.
О территоріи Княжества.

1. Отчужденіе какой би то ни было части территоріи Болгарскаго Княжества, а равно увеличеніе или расширеніе ея, можетъ быть произведено не иначе какъ съ согласія Великаго Народнаго Собранія.

2. Исправленіе границъ, поскольку оно не связано съ вопросомъ о пограничномъ населеніи, можетъ послѣдовать съ разрѣшенія Обыкновеннаго Народнаго Собранія [ст. 85, п. 1].

3. Территорія въ административномъ отношеніи дѣлится на округа, околіи и общины. Устройство администраціи будетъ опредѣлено особымъ закономъ, на началахъ самоуправленія общинъ.

Глава II.
О существѣ и предѣлахъ Княжеской власти.

Глава I.
За територията на Княжеството.

1. Намаляване или увеличаване територията на Българското Княжество не може да стане безъ съгласието на Великото Народно Събрание.

2. Изправяне границитѣ, ако не става въ мѣста населени, може да бъде разрѣшено и отъ Обикновеното Народно Събрание [Глава 1 ч. 85-а, т. 1].

3. Територията административно се дѣли на окръжия, околии и общини. Особенъ законъ ще се изработи за наредбата на това административно дѣление въ духъ на самоуправление за общинитѣ.

Глава II.
Каква е Княжеската власть и какви нейнитѣ прѣдѣли.

Първа страница на сребърната конституция от 1911 г. (фото ЦДА)

сведение на БАН в него се намира оригиналът на Търновската конституция и други важни исторически документи, съобщава в. „Отечествен фронт“.[21] В информацията се казва, че на 17 февруари 1948 г. Президиумът на Великото народно събрание (ВНС) е свикал комисия от представители на Президиума на ВНС, Министерския съвет, Комитета за наука, изкуство и култура, Министерството на правосъдието, БАН, Дирекцията на печата и Народната библиотека, за да отвори желязната каса. *Поради това, че ключовете на касата са били изгубени, тя бе отворена от майстор-специалист по касите*, се казва още в съобщението. По повод това кой е този *майстор-специалист* съществува следната градска легенда. Единственият, който можел да се справи с ключалката, бил световноизвестният касоразбивач Пантуди. Той бил изваден под строга охрана от Софийския затвор и докаран в кабинета на подпредседателя на Президиума на Великото народно събрание. Легендарният крадец пожелал *да остане насаме с ковчежето*, отворил го и извадил оттам оригинала на Търновската конституция, протоколите от Учредителното събрание, както и протокола от заседанието на Първото Велико Народно събрание, което избира Александър I Батенберг за първи български княз.

В ковчежето е намерен свитък от книжа и плоска тенекиена кутия, се казва по-нататък в материала на в. „Отечествен фронт“. В металната кутия са открити подвързан оригиналът на Търновската конституция с подписите на депутатите, протоколите за откриване и закриване на Учредителното събрание, както и протокол за откриване на Първото Велико Народно събрание на 17 април 1879 г. В свитъка е намерен оригиналът на конституцията, променен през 1893 г., изписан калиграфски с подписите на депутатите, на бюрото на Народното събрание и на членовете на Министерския съвет. Комисията предава ценните документи за временно съхранение в касата на председателя на Великото Народно Събрание, докато Министерският съвет реши на кого да бъдат предадени за постоянно съхранение. През 1953 г. Народното събрание предава оригинала на Търновската

[21] *Отечествен фронт*, № 1062, 18 февр. 1948.

конституция на тогавашното Главно управление на архивите към Министерския съвет.[22] Оттогава документите се съхраняват в ЦДА.[23]

В ЦДА се пази и великолепно издание на конституцията с измененията от 1911 г., наречена Сребърна заради разкошната ѝ сребърна подвързия.[24] Тя отразява промените, които настъпват в българската държава след обявяване на независимостта през 1908 г. Изработена е в Германия специално за цар Фердинанд от висока проба сребро – 900, а гербът в центъра е със златно покритие. Във флоралната украса на обкова са вградени скъпоценни камъни – червен и бели рубини, зелени изумруди, общо 25 на брой. Те са разположени върху корицата така, че да образуват цветовете на националното знаме. Художественото оформление и калиграфско изписване е извършено от Д. Ж. Перфанов в София. Ателието, сътворило книжното тяло, е: G. SIEBMANN & SONN; BERLIN, S42. То изработва два напълно идентични екземпляра, върху които е написан текстът на конституцията и са положени подписите на депутатите. Разликата е в броя на подписите и тяхното подреждане, както и в броя на запазените камъни на лицевата корица.

Търновската конституция е променяна през 1893 г. и 1911 г. След нейното фактическо суспендиране през 1934 г. тя се превръща в знаме на демократичните сили, под чиито идеал те се обединяват за нейното възстановяване. Така въпреки историческите сътресения, трябва да отдадем дължимото на създателите ѝ, които съумяват да изковат такъв закон, който успява да издържи проверката на времето. В Търново през 1879 г. се залагат не само темелите на българското държавно управление, но и на парламентарното устройство, което е било напълно в крак с времето.

---

[22] **ЦДА**, ф. 173К, оп. 6, а.е. 3116, л. 1–22.

[23] Уникални и особено ценни документи. сайт на Държавна агенция „Архиви“. [онлайн]. [прегледан 1.11.2019]. *http://www.archives.government.bg/522*

[24] **ЦДА**, ф.284К, оп. 2, а.е. 1, л. 1–56.

Реставрация и консервация на *Октоих, сиреч Осмогласник* от 1859 г.

Михаил Вълов

Restoration and conservation of the "Oktoikh i.e. Osmoglasnik" from 1859

Mihail Valov

Summary

The author reviews the restoration and conservation of a damaged copy of "Oktoikh i.e. Osmoglasnik" (1859). The restoration was made by the classical manual method and by the method of leafcasting. Mechanical cleaning, strengthening of a scribble, deacidification were pre-applied. Each of the stages before and after the intervention is photo-documented.

Key-words: restoration, conservation, "Oktoikh i.e. Osmoglasnik".

Уводни думи

Книгата при постъпване за реставрация беше обстойно изследвана с извършване на физико-химични анализи. Описание и резултатите от изследванията се вписаха в консервационно-реставрационен протокол. Експонатът се реставрира по класическия ръчен способ и по метода на листоотливане, като предварително бяха приложени механично почистване, укрепване на приписка, деацидификация, и всеки един от етапите, преди и след интервенция се фотодокументира.

1. Описание на експоната „Октоих сиреч Осмогласник" от 1859 г. и състоянието му преди реставрация

Документът е книга в лошо състояние. Издадена е от Киево-Печорската лавра през 1859 г. Печатните коли са отделени от книжното тяло. Хартията е пожълтяла, при което окислителните процеси присъщи за материала са навлезли дълбоко в структурата на влакната. Наблюдават се механични деформации – множество пречупвания, разкъсвания и липсващи части. Текстът на документа е четим, но увреден, изписан с червени и черни печатарски мастила.

„Октоих сиреч Осмогласник" – преди реставрационните дейности

2. Физико-химичен анализ на книжното тяло

2.1. Определяне киселинността на хартията

Използвахме иновативния метод. В края на листа с pH тест химикал се нанесе малка черта. Жълтият цвят показа ниска киселиност на хартията и необходимост от задължителна деацидификация.

2.2. Определяне на влакнест състав на хартия

Малка проба от хартията се накъсва и се обработва интензивно в лабораторно хаванче с 1%-на NaOH в продължение на 3–5 мин. Получената гъста субстанция се изсипва върху мрежичка и се промива обилно с вода. След отстраняване на всички спомагателни материали от влакнестата маса върху мрежичката се взима малка проба и се подготвя препарат за наблюдаване под микроскоп. За определяне на процентното съдържание на различни видове влакна в хартията се наблюдават най-малко три препарата.

2.3. Определяне белотата на хартията

Анализира се степента на белота на хартията на „Октоих сиреч Осмогласник“. Тя се определя в проценти спрямо белия цвят с лейкометъра (денситометър) на Цайс.

2.4. Изследване на мастила

Документът се изследва за разтворимост на мастилата. Със стъклена пръчка се нанася дестилирана вода и капка се поставя върху даден щрих. Веднага с филтърна хартия се притиска мястото и се следи за отпечатък. Натискът трябва да се дозира така, че да не се изтрие буквата. Мастилото на документа е водонеразтворимо.

Върху лист от „Октоих сиреч Осмогласник“ се изследва състава на мастилото. Една капка с 18% разтвор на NCL се нанася върху мастилена щриха. Различаването на отделните мастила се прави в зависимост от измененията, които настъпват в интезитета на цвета.

3. Технологични консервационни и реставрационни процеси

3.1. Дезинфекция

През 2018 г. документът беше дезинфикциран, чрез статичната система „Аноксия“. Книжното тяло бе поставено в аноксична капсула. Материалите, от които е изработена капсулата, са с ниска пропускливост на кислород. Системата използва кислородни абсорбери в количество, достатъчно да се осигури ниво под 0,3% кислород по време на лечението. Използва се прост визуален индикатор на кислород или с електронен монитор се наблюдава тази концентрация. Също така вътре в торбите или чантите могат се включват електронни монитори за температура, относителна влажност и абсорбери на влага под формата на силикагел.

Пакетите с абсорбери са изработени от микропореста пластмаса, която позволява усвояване на кислорода и протичане на окислението на железния прах. Тази реакция консумира присъстващия в торбите кислород, протича бързо и е екзотермична, т.е. отделя се топлина, която не предизвиква значително увеличаване на температурата и намаляване на относителната влажност. Въпреки това,

не се препоръчва пакетчетата абсорбер да са директно върху обектите, за да не се причини вреда на лекуваните обекти. Силикагелът в кислородните абсорбери е неорганично химично съединение под формата на силно хигроскопични частици, които променят цвета си, когато абсорбират влага. Може да се използва в големи съоръжения и в малки среди като чекмеджета, витрини или шкафове без външен приток на въздух. За тази цел, той обикновено се използва в пликчета или в отворени контейнери, но винаги без пряк контакт с обектите. По време на престоя си в торбата желязото се окислява, като по този начин поглъща атомите на кислорода.

Механизмът на действие на кислородните абсорбери е следният: във вакуумната, херметически затворена опаковка, с високи бариерни характеристики, се поставят абсорберите, които започват активно да поглъщат остатъчния кислород в запечатания с обектите за лечение или съхранение плик. Впоследствие, при нежелано проникване на кислород през опаковката (поради нарушаване на целостта и или на бариерните й характеристики), абсорберът отново се активизира – до момента, в който желязото се окисли напълно. Всеки абсорбер има определен капацитет, затова производителят трябва да определи оптималния вариант в съотношение: разходи/качество, за да осигури ефективната работа на кислородния абсорбер. Например, при по-дълъг период на лечение или съхранение на обекти от културното наследство, необходимо е да се използват опаковки с много високи бариерни свойства.

От друга страна, върху бариерните свойства на капсулата влияние оказва и околната среда, в която се намира. Понижаването на температурата по време на лечение или съхранение и увеличаването на дебелината на полимерния материал, от който е изработена опаковката (торбичката), води до повишаване на бариерните й свойства. В някои случаи, за да се намали пропускливостта на полимерните материали за газове (например кислород и водни пари), се използват и многослойни опаковки.

Индикаторът на кислород (Ageless-Aye) променя цвета си според концентрацията на кислород. Когато индикаторът е изложен на въздух, той е с виолетов цвят, а когато концентрацията на кислород във вътрешността на торбата стане около 0,1%, то цветът на индикатора се променя в розов. Всяка торбичка или опаковка трябва да съдържа информация като дата, номер, количество абсорбери и сензор за кислород. Тази информация, както и индикаторът за влага, трябва добре да се виждат от вътрешността на опаковката. Последната стъпка, след приготвяне на опаковката (документи, абсорбери, сензори) е *термозапечатването* на найлоновата торба. Според *Веск* запечатването трябва да бъде най-малко 1 см и да се спазва правилната температура на запечатване, за да се предотврати прегряване, а и да се получи уплътнителна лента, без въздушни мехури и вдлъбнатини.

3.2. Механично почистване

То е началната консервационна обработка на материалите и предшества всички останали реставрационни процедури. Същността му се състои в отстраняване на повърхностните натрупвания. Важно условие за правилното провеждане на почистването на документите по механичен път е да не се нанасят допълнителни повреди на хартията, чрез физическо насилие или изстъргване на горния й слой.

Документът се почиства с четка, гума и ултразвуков апарат, а на места се използва скалпел за отстраняване на повърхностни замърсявания от восъчен произход.

Следващият етап е полистното почистване с разтвор от дестилирана вода и етанол. За да запазим максимално оригинала, не разподвързахме книжното тяло. За целта приложихме серия от компреси с разтвор на етанол и дестилирана вода, като по този начин бяха отстранени замърсяванията.

Механично почистване на документа

3.3. Деацидификация

Лабораторните изследвания на документите показаха повишено киселинно съдържание на хартията. Киселинността е получена по пътя на естествената деструкция и деградация на целулозата при окислението и от киселинността на мастилата.

Деацидификацията е неутрализация на киселинността в хартията. Много важен консервационен процес, при който чрез единичната или масовата обработка на документите в състава на хартията се въвеждат буферни вещества, които поддържат pH на хартията в оптимални за съхранение граници. В същото време те отстраняват възможността за протичане на окислително-редукционни процеси при бъдещо съхранение.

Друг метод за обработка, който беше използван, е водната обработка на листата във вана. Втората част на процеса е повторното им потапяне във вана, съдържаща разтвор от буферни вещества и/или сапунини.

Преди да се пристъпи към провеждането на неутрализационни процедури, извърши се проба за устойчивост на текста. За деацидификацията на документите се използва буферен разтвор на боракс и фосфат, а на листовете, които не бяха отделени от книжното тяло използвахме препарат в инертна среда bookkeeper.

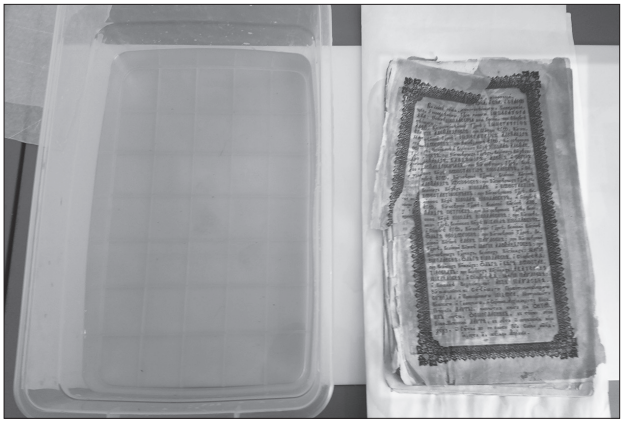

Деацидификация чрез бораксо-фосфатен буфер

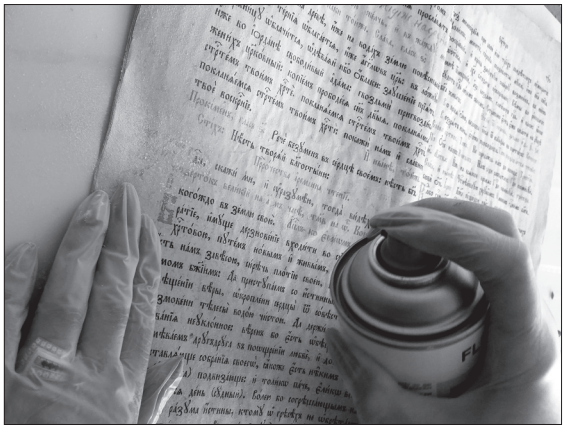

Деацидификация чрез bookkeeper

3.4. Реставрация

След посочените по-горе консервационни процедури, интервенцията се извърши по класическия способ на реставрация с подходяща японска хартия и лепило метилцелулоза, а на частта от книжното тяло с големи липсващи части приложихме метода на листоотливане.

3.4.1. Приготвяне на лепилен разтвор

Съществен дял при извършване на реставрацията на всички видове писмени материали имат лепилата, които по същество представляват разтвори, стопилки или суспензии на природни, изкуствени или синтетични смоли и полимери. Основните изисквания при подбора на лепилата са: в течно състояние да имат добра лепливост, която да се запази от 5-ата до 8-ата минута, лесно да се нанасят върху хартията във вид на тънък и равномерен слой, здраво да свързват слепените части, да бъдат по възможност светли, за да не променят цвета на хартията и да не очертават контури при изсъхване, да имат неутрален характер, да са устойчиви на микроорганизми и продължително да съхраняват своята еднородност.

В реставрацията основно се ползват метилцелулозните лепила. Те са безцветни, без миризма, вискозни, с еластичен филм и не се атакуват от микроорганизми. Начинът на приготвяне на глутолин е: 5 гр сух разтвор се притегля на филтърна хартия. В бехерова чаша от 800 мл се изсипва сухия разтвор с 500 мл дестилирана вода. Разбърква се до получаване на хомогенна смес и се оставя да престои едно денонощие.

3.4.2. Съединяване на разкъсани части

По линиите на разкъсване върху страниците на документа „Октоих сиреч Осмогласник“ бе нанесено лепило метилцелулоза, а върху лепилния слой бе монтирана подбрана подходяща по цвят и по дебелина японска хартия. С моделажно ножче или скалпел бе извършено съединяването на хартията към документа. Лентата от японската хартия, която свързва двете части на разкъсания документ, не бива да бъде по-широка от 0,5 см. В противен случай реставрацията се огрубява, документите губят естетическия си вид и най-важно – четливостта им се снижава. Излишното лепило се отнема чрез тампониране с дестилирана вода.

Не се допусна получаването на ръб върху повърхността на реставрираните листа. Поради тази причина японската хартия не се изрязва с ножица, а се накъсва предварително или във влажно състояние се монтира точно по контура на разкъсването върху самия документ. Развлакнените влакънца на хартията с лек натиск се залепват плътно, докато се впият в намокрената хартия. Разкъсаните части на документа се изработиха двустранно.

3.4.3. Запълване на липсващите части

Този процес при „Октоих сиреч Осмогласник“ се извърши с подходяща по дебелина, цвят и тон хартия. Липсващите части се запълниха с два слоя по-светъл цвят японска хартия.

Върху липсващата част на документа се поставя хартия, предназначена за запълването. С върха на скалпела или с молив се очертава контура на липсващата част и по него се накъсва японската хартия. С тънка четка се нанася лепило върху документа и внимателно се извършва апликацията.

Спазиха се следните изисквания:

• добавената хартия да не образува ръб върху оригинала;

• да няма застъпващи се части на старата с новата хартия (допустимото застъпване е в порядъка около 2 мм), които да пречат на разчитането на текста;

• запълването се извърши от двете страни на листа;

• при запълването на липсващите части не се допусна получаване на въздушни мехури или напластяване на лепилото.

След 24 часа бе оформена форматната големина на възстановеното книжно тяло.

3.4.4. Листоотливане

То е механизиран метод, при който основна суровина е влакнестият целулозен материал, т.е. разбита целулозна маса. Листоотливането позволява да се оптимизират процесите на реставрация на документи върху хартиен носител.

Методът е внедрен в Лабораторията за реставрация и консервация при Народната библиотека в София от Естер Алкалай през 1960 г. Той се състои в това, че при засмукване на разредена влакнеста маса през ситовата повърхност на отливната камера, на която е поставен листът за реставриране, целулозната маса на липсващите части на документите се наслоява. Целта на реставрацията е не само да се запълнят липсващите части на документите, но и да се постигне по-голяма якост на реставрираната хартия чрез проклейването и със свързвателя, а също и да се постигне по-добра якост между *старата* и *новата* хартия.

Предимствата на листоотливния метод, в сравнение с класическия способ на реставрация, са:

• качеството на извършената реставрационна работа;

• запазва се дебелината на всеки реставрационен лист, запазва се здравината и износоустойчивостта на хартията;

• снижаване до минимум на деформационното напрежение, което възниква при съчетаване на влакнест материал с различен произход, възраст и деструкция;

• реставрацията се осъществява с полимерни материали, които имат повишена устойчивост към физикохимичните и биологични фактори на разрушение;

• загубата на основни суровини е около 8 пъти по-ниска от тази при ръчната реставрация; около 3 пъти се повишава производителността на труда.

Освен листоотливните машини, в последните 5 години се въвеждат и т.нар. листоотливни кутии, които са компактни, с малки размери, лесно преносими. Принципът им на действие е същия, както при листоотливните машини.

3.4.5. Пресоване на документа

След като изсъхна, реставрираният документ бе овлажнен с ултразвуков овлажнител, поставен бе между специална хартия и картони под преса, където престоя 3–5 дни, за да се получи добра адхезия между старите и новите влакна.

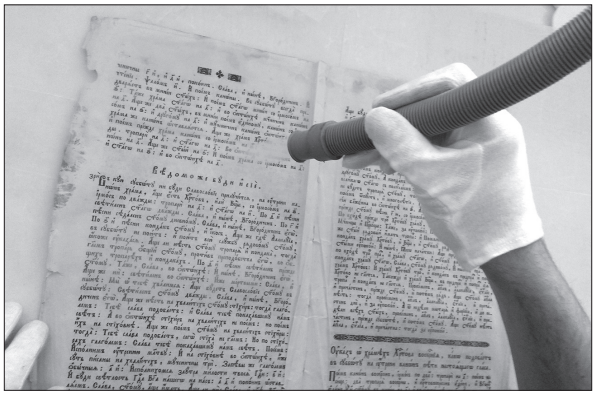

Ултразвуков овлажнител

3.4.6. Консервация и реставрация на кожената подвързия

Приложихме различни консервационни процедури с цел запазване на оригиналната кожена подвързия – шиене на разкъсаните коли, изработване на кожена подвързия и монтиране на оригиналната кожа.

Постигнахме перфектно откриване на книгата след реставрация и консервация, което дава отлична възможност за дигитализация.

Състояние на книгата преди реставрация

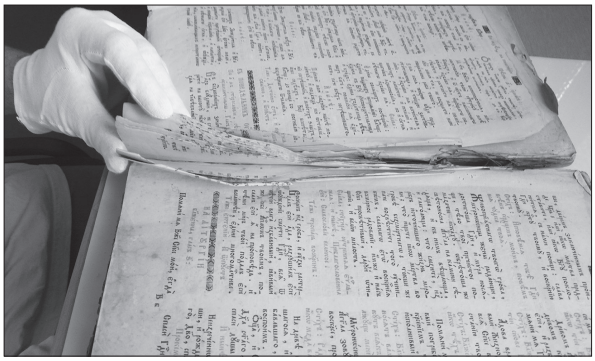

Състояние след реставрация

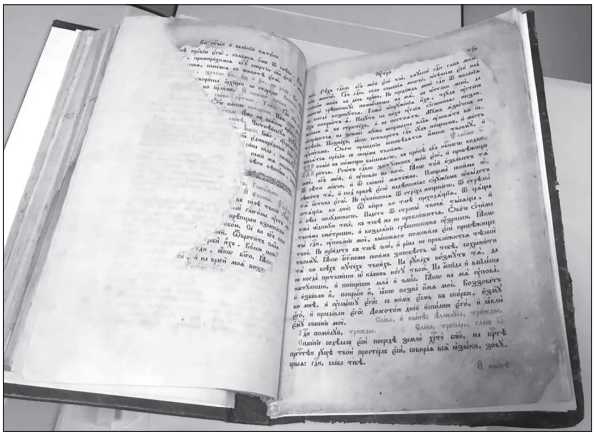

3.4.7. Консервация на реставрираната книга

Документът бе консервиран в лабораторията на УниБИТ. Това е непрекъснат процес във времето. Книгата се постави в т.н. *аноксична капсула на времето*. Аноксичните капсули дават възможност ценни документи да се съхраняват в аноксични условия, чрез които се елиминират основните фактори, предизвикващи и катализиращи деградационните процеси, т.е. прекратяват се окисляването, биологичната и микробиологичната деградация на документите. Прозрачността на капсулата дава възможност за тяхното експониране.

Заключение

Проведена бе консервационно-реставрационната обработка на печатното произведение върху хартиен носител „Октоих сиреч Осмогласник“. Изследвани и приложени бяха методите на класическата реставрация към документите от хартия. Всички реставрационни процеси, които се извършиха върху документите имат обратимост.

В резултат на проведените процедури (дезинфекция, почистване, неутрализация, укрепване) документът се възстанови в значителна степен, запазен бе оригиналният вид и бе създадена възможност за неговото ползване в бъдеще, както и да бъде дигитализиран.

Правилното диагностициране и внимателно изпълнените операции възстановяват архивните документи и удължат живота на експонатите. Колкото по-добре сме осведомени за произхода и състава на документите, за условията на тяхното съхранение и начина на възстановяване, колкото по-умело използваме тези знания на практика, толкова по-точно ще решаваме главната задача по опазване на културно-историческото наследство за бъдещите поколения.

Днес опазването играе все по-важна роля при създаването и предоставянето на архивните и библиотечните услуги. В някои случаи това довежда и до създаването на функционални звена за управление на опазването.

Резултатите от проведените проучвания сочат, че към новите идеи и технологии трябва да се пристъпва внимателно, след отчитане на резултатите от експерименталните проекти. Чуждият опит показва, че нерядко на пръв поглед популярни действия, като деацидификацията, могат да имат нежелани странични ефекти. Дигитализацията също крие рискове и неслучайно в САЩ тя е предмет на изследователски програми, постоянна тема на многобройни работни срещи.

Ясно се откроява нуждата от осъзнаване на факторите, водещи до деструкции и разрушаване на фондовете, за да се интегрира концепцията за превантивно опазване на всички етапи. Само по този начин може да се създаде действащ механизъм за стабилно развитие на процесите на опазване на националното документално наследство и за осигуряване на широк достъп до него.

Затова изготвянето на национална концепция за опазване на документалното наследство, която да е достатъчно разширена и да включва не само ръкописи, редки и ценни книги, но и документи на други носители, като аудиовизуалните материали, ако те са изразители на националната памет, е приоритет с особено значение.

Източници

Бонева, М. Увод в консервацията и реставрацията : Химични и инструментални методи). Шумен, 2006, с. 1–304.

Закон за културното наследство. – В: *Държавен вестник*, бр. 19, 13 март 2009. В сила от 26 февр. 2016 г.; вж *ДВ*, бр. 52, 8 юли 2016.

Илиева, С. БДС ISO 11799:2016 Изисквания за съхраняване на архивни и библиотечни документи. – В: *Българското* книжовно наследство – част от европейското културно пространство: XXVIII Национална конференция на ББИА, Пловдив, 7–8 юни 2018 г., София, 138 с.

Марчева, Р. Дигитализацията като метод за съхранение на библиотечни и архивни материали. – В: *Архивен преглед,* 2000, № 3–4, с. 36–39.

Плендърлейт, Харолд Дж. Консервация и реставрация на старинни предмети и художествени творби : [Ръководство]. София : Бълг. художник, 1971. 350 с. : с ил. 24 л. ил.

Съйкова, Г. Основни методи за консервацията и реставрацията на хартия : Изследване. София : Нар. библ. „Кирил и Методий“, 1990. 267 с.

Цветанска, И. Иновативни подходи и добри практики в сферата на опазване и съхранение на документалното наследство. – В: *V* научна конференция с международно участие „Съвременни технологии в културно-историческо наследство“, 10–13 май 2017, Технически университет, София, т. 5, 2017.

Цветанска, И. Съхраненото слово на Левски – иновативен подход. – В: *Свободата* вчера, свободата днес, свободата утре – на върха на копието ли е? : Международна научна конференция, Русе, 25–26 апр. 2017, РБ „Любен Каравелов“ – Русе.

Цветанска, И., **Александрова**, К. Изкуството да отложим неизбежното : Препоръките на ЮНЕСКО за опазване на документалното наследство – приоритет в дейността на LibLab – УниБИТ. – В: *Научен* семинар: Ролята на ЮНЕСКО за развитие на образованието, науката и културата в Република България, 24 май 2017 г., Париж : сб. София : За буквите – О писменехъ, 2017.

Цветанска, И. Исторически и съвременни предпоставки за консервация и реставрация на документално наследство. Съвременни подходи в обучението по консервация и реставрация. – В: *Международен* пътуващ семинар : Съвременни измерения на европейското образователно и научно пространство. Културни връзки между България и Суверенния Малтийски орден, Рим, Италия – 18–23 май 2018 : работен сб. с доклади. София, 2018.

Цветанска, И. Поглед върху перспективите и дейности, свързани с опазване на колекциите. – В: *Българското* книжовно наследство – част от европейското културно пространство : XXVIII Национална конференция на ББИА, Пловдив, 7–8 юни 2018 г. София, 138 с.

Цветанска, И. Иновативни подходи и добри практики в сферата на опазване и съхраняване на документалното наследство чрез прилагане на метода „Аноксия“ в България. – В: *Библиотеки*–четене–комуникации : Дигиталната конверсия на книжовното и културно-историческо наследство : XV нац. науч. конф. с междунар. уч., В. Търново, 17–18 ноем. 2016. Велико Търново : Нар. библ. „П. Р. Славейков“, 2016.

Tzvetanska, Iskra, Lasheva, V. New Methods of Protection during the Conservation of Books. – В: *Chemistry* Science and Technology for Better Life, 9-th National Conf., 29.09–01.10.2016. (Под печат)

Tzvetanska, Iskra. The Contribution the St. St. Cyril and Methodius National Library in the Restoration, Preservation and Digitalization of Written Wealth of Bulgaria. – В: *National* Policies and Strategies on Protection and Accessibility of Cultural Heritage : Regional Meeting, Skopje, 11–12 June 2010. Skopje : Нац. и универз. библ. „St. Kliment Ohridski“, 2010. 112 с.

150 години от издаването на вестник „Свобода“

Росица Кирилова

150 years of the publishing of Svoboda newspaper

Rositsa Kirilova

Summary

In 2019 we are celebrating three anniversaries related to the prominent Bulgarian revolutionary and writer Lyuben Karavelov – 185 years since his birth, 140 years since his death and 150 years since the first issue of his newspaper Svoboda. On this occasion in November there was an exhibition in the central foyer of the National Library “St. St. Cyril and Methodius”.

Key words: Lyuben Karavelov, Svoboda newspaper, Revival, National library “St. St. Cyril and Methodius”.

През 2019 г. отбелязваме три годишнини, свързани с изтъкнатия български революционер и писател Любен Каравелов – 185 години от рождението му, 140 години от смъртта му и 150 години от излизането на първия брой на вестника му „Свобода“. По този повод от 7 до 21 ноември т.г. бе показана изложбата „Любен Каравелов – със сърце и перо за свободата“ в централното фоайе на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“.

Любен Каравелов умело съчетава литературна, публицистична, журналистическа дейност с революционната, като ги подчинява на своето верую в живота – свободата на отечеството.

Както е потребен на земните животни въздух, а за рибите – вода, така също за човека е потребна най-напред от всичко свобода – с това послание на 7 ноември 1869 г. излиза първият брой на вестник „Свобода“.

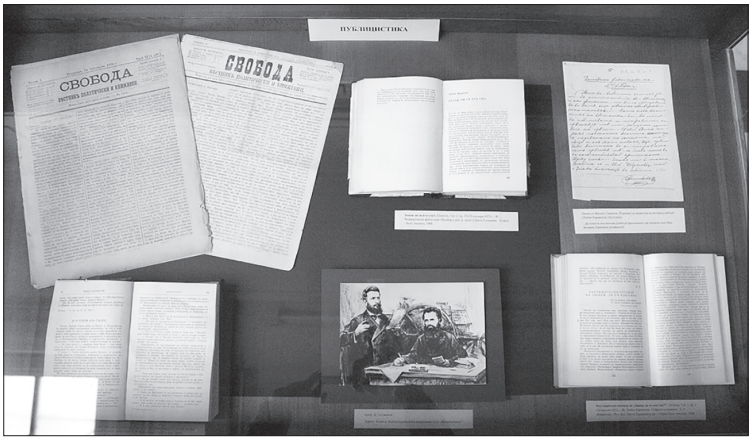

Обществената обстановка в онзи момент до голяма степен определя бъдещите насоки, в които изданието ще се развива. Това е времето, когато апостолът на свободата Васил Левски изгражда първите частни революционни комитети и малко по-късно именно с Любен Каравелов поставят началото на Българския революционен централен комитет (БРЦК) в Букурещ.

В „Към читателите“ (бр. 1) Каравелов посочва целите на вестника: *да защитава българските интереси и да показва на българския народ път, по който той да върви, за да може по-лесно да достигне до своето нравствено съвършенство и до своята политическа независимост*.

„Свобода (Вестник политически и книжевни)“ се списва от 1869 до 1874 г. в четири годишнини, с прекъсване между 25.XI.1872–22.II.1873 г. Вестникът е спрян от румънските власти по настояване на турското правителство. Отново е възстановен от Любен Каравелов на 23.02.1873 г., но вече под заглавие „Независимост“. Последният брой от него излиза на 12 октомври 1874 г. Случващото се с вестника до голяма степен е отзвук от развитието и промените, които настъпват в БРЦК, тъй като „Свобода“ се превръща в орган на революционната организация.

Материалите във вестника са обединени в едно органично цяло от идеята за всенародна революция както във всеки отделен брой, така и за всичките като цяло. Общата структура включва редакционна статия с анализ на основните актуални събития в началото на всеки брой; международен преглед, който разяснява същността на политическите факти и процеси; разделът „Български известия“ включва дописки и писма от България, които отразяват различни аспекти от тежкото битие на българското население в условията на османския режим. Други два раздела са посветени на българския литературен живот. В края на всеки брой е рубриката „От редакцията“, където освен отговори на читателски въпроси, се поместват шифровани съобщения, свързани с дейността на БРЦК. Във всеки брой на „Свобода“ или „Независимост“ се публикуват стихотворения, фейлетони или откъси от нова художествена творба.

Любен Каравелов естествено е автор на голяма част от статиите във вестника, но той е и редактор на всички постъпващи материали. Благодарение на своите идеи и ярък публицистичен талант Каравелов успява да направи от всеки брой своеобразно художествено цяло. Сред сътрудниците на изданието са Иван Мънзов, Васил Левски, Димитър Ценович, Иван Вазов и др. Специално внимание трябва да отделим на участието на Христо Ботев, който от месец юли 1872 г. става помощник и съредактор на Любен Каравелов. Известен вече по това време като поет и публицист, той публикува в „Свобода“ свои стихотворения, сред които са „Майце си“, „Елегия“, „Към брата си“ и „Делба“ (посветено на Л. Каравелов). Двамата идейни съмишленици намират обща литературна изява в популярната фейлетонна рубрика „Знаеш ли ти кои сме?“, създадена от Любен Каравелов от бр. 22 (1871 г.), на „Свобода“, която продължава и в „Независимост“. Акцентът в тези фейлетони е предимно върху слабостите в българския културен и литературен живот – бездарието на публицисти и преводачи, резервираното отношение на някои общественици към революцията и др.

Вестник „Свобода“ е ново явление в българската журналистика през Възраждането – с ясно формулирана цел и с идея как да бъде постигната. Публикуваните материали са разнообразни по съдържание и организирани в рубрики, съобразени с насоките и предназначението на вестника.

Любен Каравелов, като общественик и блестящ журналист, успява във всеки пореден брой от „Свобода“ и от „Независимост“ чрез статия, кореспонденция, фейлетон не само да показва проблемите на своето време, но и да посочва решения за постигане на главната цел – революцията и свободата.

Пълни годишнини от двата Каравелови вестника постъпват в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ още с първото дарение от българска възрожденска периодика, направено от българският търговец във Виена Никола Ковачев през 1879–1883 г.

Черногорските печатни книги на кирилица

Montenegrin printed books in Cyrillic

Summary

An exhibition of printed books in Cyrillic from Montenegro was opened at the National Library "St. St. Cyril and Methodius". It was dedicated to the 525th anniversary of the first Montenegrin printed book. Dragan Radulovic, President of "Matica Crnogorska", thanked the National Library "St. St. Cyril and Methodius" for hosting the event and to the Scientific Archive of BAS for the opportunity for Bulgarians to learn more thanks to the exhibition.

Key-words: Matica Crnogorska, National Library "St. St. Cyril and Methodius", Scientific Archive of the Bulgarian Academy of Sciences.

Изложбата в Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий" на черногорските кирилски печатни книги бе посветена на 525 години от отпечатването на първата печатна книга – „Октоих – първогласник" и 500 години от отпечатването на „Псалтир с последования" и „Служебник". Тя бе инициирана от Научния архив на Българската академия на науките и е посветена на 150-годишния ѝ юбилей.

Изложбата бе открита от министъра на културата Боил Банов и от неговия колега министъра на културата на Черна гора Александър Богданович. Присъстваха директорът на Националната библиотека доц. д-р Красимира Александрова, акад. Юлиан Ревалски, председател на БАН, техни превъзходителства д-р Меглена Плугчиева, посланик на България в Черна гора, и Снежана Радович, посланик на Черна гора в България.

Изложбата бе знакова и изключителен принос за създаването ѝ има „Матица

Акад. Драган Вукчевич, председател на черногорската академия на науките и изкуствата

Н. П. д-р Меглена Плугчиева, Боил Банов, министър на културата,
доц. д-р Красимира Александрова, директор на НБКМ

черногорска“ – организацията, която е призвана да опазва писмени паметници, археологически и езикови факти. В приветствието си Драган Радулович, председател на „Матица черногорска“, поднесе благодарности към Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ и към Научния архив на БАН за създаването на изложбата.

24-те пана на експозицията имаха два акцента. Първият представя знакови издания на кирилица от държавната печатница на Георги Търноевич. Бяха изложени заглавните страници на „Октоих“ (1494), „Псалтир с последование“ (1495), „Миней“ (1496). В другата част на таблата бяха експонирани издания от втория класически период на черногорската книжовна традиция – книги на кирилица от печатницата на Божидар Вукович Подгоричанин, която е работила във Венеция. Сред тях бяха орнаментирани страници от „Служебник“ (1519), „Миней“ и „Молитвеник“.

Посетителите се запознаха също така с изображения на паметници и бюстове на владетеля Търноевич, печатаря монах Макарий и Божидар Вукович. Двата периода на черногорската книжовна традиция бяха маркирани и с характерни за епохата символи. Първият е държавния герб на владетеля – двуглавия орел. Печатът на Вукович е симбиоза между княжеския герб и лъва в герба на войводата, скрепени с Христовия благослов. Разглеждайки експозицията, посетителите добиха представа как кирилицата навлиза в книгопечатането на Черна гора. Специално за изложбата бе издаден луксозен каталог.

Унгарски следи в Шумен

Калина Николова

Hungarian traces in Shumen

Kalina Nikolova

Summary

Photo-documentary exhibition "Hungarian traces in Shumen" was opened at the Hungarian Cultural Institute in Sofia. It was produced by the Regional Library "Stilian Chilingirov" – Shumen in partnership with the Hungarian Cultural Institute at the Embassy of Hungary, in which it was exhibited.

Key-words: Bulgarian-Hungarian Friendship Day, Stilian Chilingirov Regional Library – Shumen, Hungarian Cultural Institute – Sofia, Lajos Kossuth, Mihai Saffran, Georgi Silagi.

По повод 19 октомври – Деня на българо-унгарското приятелство, в Унгарския културен институт в София бе открита фотодокументалната изложба „Унгарски следи в Шумен". Тя е изработена от Регионална библиотека „Стилиян Чилингиров" – Шумен в партньорство с Унгарския културен институт при Посолството на Унгария в София. Събитието бе официално открито от Нейно Превъзходителство Текла Харангозо, извънреден и пълномощен посланик на Унгария в България. Присъстваха директорите на: Унгарския културен институт, Дьорди Димитров, на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий", доц. д-р Красимира Александрова, и на Шуменската регионална библиотека, д-р Росица Добрева.

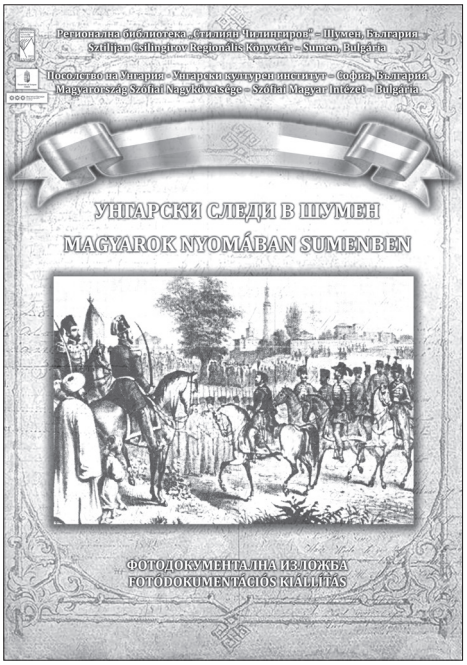

В Шумен тези приятелски връзки имат своите корени още от далечната 1849 г., когато в града пристигат унгарските емигранти, водени от Лайош Кошут. Макар че техният престой е само няколко месеца, присъствието им има много важна роля за стопанското, общественото и духовното израстване на Шумен и оформянето му като един от възрожденските центрове на България. Тази година се отбелязват 170 г. от това паметно събитие, на което е посветена и библиотечната експозиция. На 17 пана в двуезичен текст (на български и унгарски) и фотоси са представени знакови събития и

Лиана Петрова, организатор прояви в Унгарския културен институт – София, Нейно Превъзходителство Текла Харангозо, извънреден и пълномощен посланик на Унгария в България, Калина Николова, главен библиотекар в РБ „Ст. Чилингиров“ и куратор на изложбата (от ляво на дясно)

личности от унгарската история, свързани с икономическия, обществения и духовния живот на Шумен.

Логично началото е поставено с един от важните моменти от унгарската и в общоевропейската история – унгарската революция от 1848 г., в която участват и българи. След нейния погром много унгарски либерали са принудени да забягнат в чужбина. Някои от тях намират спасение в българските земи, влизащи тогава в пределите на Османската империя. Няколкомесечното им пребиваване, първоначално във Видин, а след това и в Шумен, създава не само връзки между българи и унгарци, но и изиграва ролята на допълнителен проводник за проникване на свободолюбивите европейски идеи.

Резултат от тези контакти са някои важни в историята на Шумен и на България стопански и културни начала: пивоварното производство; новите занаяти; модерното европейско земеделие; първата мелница с парен двигател в Османската империя; големите обществени постройки, изградени по план и с помощта на унгарските зидари; създаването на първия български оркестър за класическа музика под палката на унгареца Михай Шафран; началото на българския театър; ръкописният вестник и памфлетът.

В изложбата хронологично са отбелязани по-важните моменти от престоя на унгарците през периода 1849–1850 г. Писмените свидетелства, които съмишлениците на Лайош Кошут оставят в своите дневници, разказват за впечатленията им от прекрасната българска природа и неописуемата бедност и труден живот на местното население.

Отделено е внимание и на по-малобройното, но също толкова важно като принос унгарско присъствие през 60–70-те години на XIX в. То е свързано с новата икономическа и културна политика на австро-унгарската държава на Балканите. В архивите откриваме информация за Калман Ронже, учител в шуменското класно училище през 1869–1872 г., който първи въвежда заниманията със спорт и туризъм не само в Шумен, но и в българските земи. След Освобождението Ронже

е инициатор за създаването на Българско хигиеническо дружество (1886). Друг унгарец, който оставя значима следа в духовното битие на града, е Георги Силаги – един от основателите на аптекарското дело в България. Той открива първата частна аптека в Шумен. Негов любимец от революционната шуменска младеж става Панайот Волов, на когото Силаги дава уроци по фехтовка и с това се смята, че се поставят основите на този спорт в България. Най-голям принос Георги Силаги има за възобновяване дейността на шуменското читалище „Архангел Михаил“ – едно от първите в страната, и особено за театралната му дейност. Като режисьор, сценограф и постановчик, участва активно в голяма част от театралните представления на неговата сцена.

Важен акцент в изложбата бе трайният интерес на унгарската научна мисъл към българската история, етнография и природа. Унгарски учени и изследователи като Геза Фехер, Феликс Каниц, Ищван Ечеди имат съществен принос в проучването и запознаването на унгарската и европейската общественост с историческите и културните ценности на българския народ. Показани бяха фототипни и първи издания на техни трудове от фонда на Регионална библиотека „Стилиян Чилингиров“ – Шумен. Проф. Геза Фехер е един от основоположниците на прабългаристиката у нас и на славянската археология в Унгария. Участва активно в изучаването на археологическите старини в Плиска и Преслав, в разчитането на надписите на Мадарския релеф. Има заслуги за създаването на парка „Мадара“. Инициатор е за учредяването на първите българо-унгарски дружества за двустранно културно сътрудничество, в това число и шуменското. Той е един от основателите на Института по унгаристика при Софийския университет (1943). Участва и в подготовката на първата унгарско-българска културна спогодба от 1941 г.

Видният унгарски етнограф и географ Феликс Каниц посещава българските земи 18 пъти, в резултат на което издава уникални трудове с исторически, географски и етнографски характер. Най-значимото му произведение е тритомникът „Дунавска България и Балканът“, в което обобщава впечатленията от своите пътешествия. Посрещнат е с голям интерес от европейската общественост. Освен подробната информация, която дава за българските земи от втората половина на XIX в., той е богат и на множество илюстрации за населените места, включително и за град Шумен.

Друг голям приятел на българския народ – с принос в българо-унгарската дружба на побратимените градове Шумен и Дебрецен, е Ищван Ечеди – унгарски етнограф и пръв директор на музея „Дери“ в Дебрецен. Той извършва своите проучвания не само в България, но и в Турция, в бивша Югославия, в Гърция, в Румъния, в Сирия и в Палестина, като търси взаимна връзка на различни етнографски явления. Особено ценни са изследователските му интереси към Шумен и неговата околност, където изучава бита и съвместния живот на българи и турци.

Спомената бе и дейността на по-малко известния на шуменци унгарски пастор и мисионер Лайош Дьобрьоши, който пребивава в българските земи през 30-те години на миналия век и оставя ценни свидетелства за населението в Шуменско и в Лудогорието.

Шумен, ул. „Араста“, 1903 г. (дн. „Цар Освободител“). На нея е била аптеката на Георги Силаги, а днес – къща-музей „Лайош Кошут“

Припомня се заслугата на създаденото в Шумен през 1930 г. Българо-унгарско дружество за издирване на информация за къщата, в която пребивава Лайош Кошут по време на своето изгнаничество и превръщането й по-късно в музей и културен център на българо-унгарската дружба. На нейния първи уредник, Иван Поповски, принадлежи идеята за организиране на Националния рецитаторски конкурс за изпълнение на унгарска и българска литература. Конкурсът отбеляза през тази година 50 години от учредяването си през 1969 г. и в изложбата бяха включени фотоси от различните му издания през годините.

„Оценка на Шоу“ или Judging Shaw
Филм и изложба за великия писател Джордж Бърнард Шоу в Националната библиотека

Judging Shaw
Movie and exhibition at the National Library for the great writer George Bernard Shaw

Summary

The Irish Embassy in Bulgaria and the National Library “St. St. Cyril and Methodius” presented a different perspective on the life and work of the renowned Irish writer Bernard Shaw – with a movie and an exhibition.

Key words: Bernard Shaw, Embassy of Ireland in Bulgaria, National Library “St. St. Cyril and Methodius”.

Ирландското посолство в България избра Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, за да представи различен поглед към живота и творчеството на известния ирландски писател Бърнард Шоу (1856–1950) – с филм и с изложба.

Директорът на Библиотеката доц. д-р Красимира Александрова и Негово Превъзходителство посланикът на Ирландия в България Майкъл Форбс приветстваха гостите, дошли специално за изложбата и за прожекцията на филма „Оценка на Шоу“.

Джорж Бърнард Шоу е бил многостранна и колоритна личност, изпреварваща времето си, съвременник на Оскар Уайлд. Освен писател, критик и драматург, Бърнард Шоу е бил и пътешественик, есеист, публицист, човек с обществена позиция и политически интереси. През целия си живот писателят защитава бедните, потиснатите, жените, които тогава все още търсят правата си в обществото. Роден в относителна бедност в Дъблин през 1856 г., Шоу рано формира светогледа си, че *най-голямото зло и най-лошото от престъпленията е бедността*. Тази негова позиция може да се долови в голяма част от произведенията му. Бърнард Шоу е носител на Нобеловата награда за литература през 1925 г., но се отказва от паричната й част, като приема само медала на лауреат.

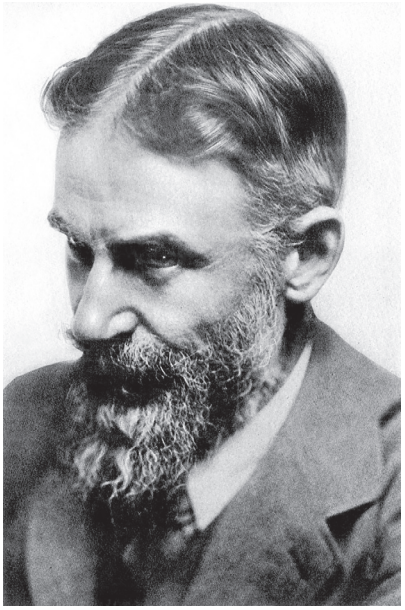
Бърнард Шоу, 1915 г.

През 1909 г. за пръв път излиза у нас пре-

Доц. д-р Красимира Александрова и посланикът на Ирландия
в България Майкъл Форбс с екипа, осъществил събитието

вод на негова пиеса, а най-цялостно е представен с внушителния том „Избрани пиеси“, включен в библиотека „Световна класика (1989). Изложбата представи в големи пана, важни аспекти от живота на ирландския творец, като даде свобода за размисъл и анализ на всеки посетител. Филмът, който е със субтитри на български език, бе достъпен в Библиотеката до 22 ноември.

Академик Александър Теодоров-Балан
160 години от рождението, 60 години от смъртта му и 110 години от публикуването на монументалния му труд „Български книгопис за сто години 1806–1905“

Донка Правдомирова

Academician Alexander Teodorov-Balan
160 years since his birth, 60 years since his death and 110 years since the publication of his monumental work
“Bulgarian Bibliography over one hundred years 1806–1905”

Donka Pravdomirova

Summary

Portrait of the eminent Bulgarian linguist, literary critic and bibliographer Academician Alexander Teodorov-Balan (1859–1959) – the first rector of the Sofia University “St. Kl. Ohridski”. The text is organized into the following topics: The lineage and the family of Academician Balan; The Academician; The Patriarch of Bulgarian Philological Science; The Patriarch of Bulgarian Modern Bibliography; The public man Acad. Balan; List of most important publications about Academician Balan. The highlights of his personal life are presented; his contributions to linguistics, literary studies and bibliography are summarized. The first attempt is made to introduce the public man Balan, on the basis of his journalistic works, printed on the pages of Bulgarian newspapers and magazines for the period 1882–1942. His Masonic activity is also addressed. For the first time a List of the most important publications about Academician Balan is published.

Key-words: Alexander Teodorov-Balan, lineage, family, linguist Acad Balan, literary critic Acad Balan, bibliographer Acad Balan, public man Acad Balan, publications.

Акад. Александър Теодоров-Балан (1859–1959) е известен и популярен сред широката културна общественост повече от 130 години – от 1889 г., когато 30-годишният възпитаник на Пражкия университет е избран за пръв ректор на първата ни Alma Mater – Софийския университет „Св. Климент Охридски“. И не само във връзка с този акт, а защото още от студентските си години, от 1880 г., младият бесарабски българин се устремява да служи на своя блян – *добър и полезен член на общество и народ*... Акад. Балан е един от ярките представители на българската интелигенция през първите няколко десетелития на XX в., който има доблестна

гражданска позиция не само спрямо езика и литературата, образованието и културата, но и спрямо развитието и напредъка на българското общество. Тази интелигенция проф. Райна Манафова определя като *интелигенция с европейски измерения* в монографията си, носеща същото заглавие. Към нея се числи и акад. Балан, той също е един от възпитаниците на западноевропейските университети и воден от патриотичния си дух, през целия си живот, до последните си дни, упорито работи за утвърждаване на европейската модерност в свободното си вече отечество.

Научните приноси на акад. Балан са много добре изучени и високо оценени. Той е всепризнат за **патриарх на българската филологическа наука** и за **патриарх на българската модерна библиография**. Общественикът Балан обаче остава по-малко познат, тъй като това направление от неговата многостранна дейност до този момент не е било обект на специално проучване. А сам той отделя в своята *лична библиография*, отразяваща неговите 866 публикации, над 300 заглавия в самостоятелен раздел „Общество“.

Широко популярен не само като ректор, но и като дългогодишен преподавател в Университета (1888–1934), акад. Балан е получавал научно и академично внимание още от началото на века. Отбелязвани са всичките му юбилеи: през 1930 г. е чествана 70-годишнината му, през 1939 г. по повод 80-годишнината му е присъдено званието „почетен доктор на Софийския университет“; през 1949 г. е отпразнувана 90-годишнината му, а през 1954 г. на държавно равнище с официални обръщения на тогавашния министър-председател Вълко Червенков и на председателя на БАН – акад. Тодор Павлов, съвместно с Българския библиографски институт „Елин Пелин“, в салона на БАН тържествено е отпразнувана 95-годишнината и 75-годишната му научна и книжовна дейност и е отпечатан „Сборник в чест на акад. Александър Теодоров-Балан по случай 95-годишнината му“; през 1979 г. Академическият съвет на СУ „Св. Кл. Охридски“ с тържествено заседание отбелязва 120-годишнината на своя пръв ректор; през 1999 г. по случай 140-годишнината от рождението на акад. Балан Националният исторически музей организира тържествена кръгла маса и изложба за неговия род. Архивът на БАН също организира изложба във фоайето на Централната сграда. Библиотечно-библиографската общност чрез своя печатен орган – сп. Библиотека“, също отбелязва 140 и 150-годишнината на патриарха на българската модерна библиография. Публикувани са съответно две статии на проф. д-р Д. Правдомирова: „Акад. Балан – първият теоретик на българската библиография“ и „Акад. Ал. Теодоров-Балан – патриарх на българската модерна библиография“. Но годините летят и ето че стигнахме и до 160-годишнината на този колос на отечествената библиография. В списание „Библиотека“ отново ще припомним жизнения и творческия път на един от доайените на библиотечно-библиографската професия у нас; ще бъде представен синтезиран портрет на този голям учен – един от строителите на младата българска наука след Освобождението, в частност на българската филологическа наука и на библиографията. В съответствие с профила на сп. „Библиотека“ и нашата библиотечно-библиографска професия, акцентът ще падне върху библиографските приноси на акад. Балан. За пръв път ще бъдат маркирани и делата на общественика Балан.

И както подобава на нас библиографите, макар и с огромна вина и закъснение, за пръв път ще бъде поместен и подборен библиографски списък на **публикациите за акад. Балан**. Собствените си публикации акад. Балан регистрира в автоперсоналията си, която след като *отлежава* повече от половин век в архива му, бе фототипно издадена от Софийския университет през 2011 г. по случай 150-годишнината му, под заглавието „Книжевни записи (лична библиография)“.

Александър Теодоров-Балан, 1910 г.
Снимка – Иван Карастоянов

Родът и семейството на акад. Ал. Теодоров-Балан

Академик Балан е потомък на бесарабски българи, изселници от Сливенския край по време на Руско-турската война 1828–1829 г. Баща му Стоян е от голям род, занимавал се е с манифактурна търговия, а фамилията „Балан“ идва от прякора „бял“ по плът, но става Балан. В семейството на Стоян Мартинов Балан и Мария Балан, родена Грекова, сестра на известния политик Димитър Греков, се раждат петима видни синове, изявили се като строители на новата българска държава: Александър, бъдещият академик Балан, генерал Георги Тодоров, опълченец, завършил Академията на Генералния щаб в Петроград (днес Санкт-Петербург), участник в Сръбско-българската война през 1885 г., проф. д-р Атанас Теодоров – основоположник на съдебната медицина у нас, експерт по делото „Яворов“, Мартин Теодоров, юрист, кмет на София през 1904–1908 г., при чието управление започва строителството на Централните хали и поставянето на жълтите павета по бул. „Цар Освободител“, инж. Михаил Балански – един от създателите на топлофикацията в България. (Братята приемат различни фамилни имена.)

Академикът

Акад. Александър Стоянов Теодоров-Балан е роден на 27 окт. (15 окт. нов стил) в с. Кубей, недалеч от Болград. Завършва Болградската гимназия и един от любимите му учители е Васил Д. Стоянов, възпитаник на Карловия университет в Прага и първи деловодител на Българското книжовно дружество (БКД), преобразувано през 1911 в БАН. След Освобождението, току-що завършил гимназията в Болград, младият Балан се завръща в Родината. През 1879 г., за да следва своя учител В. Д. Стоянов, се записва в същия Пражки университет. И както отбелязва, *...озовах се, българска дивячка* (дивачка, доп. Д. П.), *в град на западна европска култура*. Последните две години продължава специалността си „славистика“ в Лайпциг и се дипломира в Прага през 1884 г. с докторат на тема „Звукът „ь“ в

българския книжовен език“. Акад. Балан е първият чужденец, завършил Карловия университет с докторат. Още в Прага той прави и първите си публикации по страниците на българския периодичен печат. По препоръка на Константин Иречек и на проф. Марин Дринов през 1884 г., току-що завършващият с докторат студент е приет за член на БКД. След завръщането си в България акад. Балан една година е гимназиален учител, но подхранван от *непрестанен копнеж за свобода за научна работа* през есента на 1885 г. става поддиректор на Народната библиотека в София, днес Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. Следващата година напуска, защото се оказва, че в Библиотеката е още по-зает.

Александър Теодоров-Балан с колеги – преподаватели в Университета, София, 21 авг. 1901. Съхранява се в НБКМ–БИА. Първи ред вляво (от ляво на дясно): Ст. Петков, Г. Колушки, неразпознат, Ст. Аргиров, Г. Кацаров, д-р Райков, Б. Цонев, М. Бъчваров, Б. Боев, Ал. Теодоров-Балан, М. Балабанов, Ст. Киров, Д. Агура, А. Шоурек, Й. Фаденхехт, Г. Данаилов, Ан. Иширков, Г. Златарски. Мъжът в средата е Йосифов (секретар на Университета), другите двама са неразпознати (прави)

През 1888 г. става преподавател в открития Висш педагогически курс за гимназиални учители, преобразуван в 1889 г. във Висше педагогическо училище, а през 1902 г. – в Университет „Св. Кл. Охридски“. В 1889 г. акад. Балан е избран за първи ректор на Университета. По-късно е избиран още два пъти – през 1896–1897 и 1902–1903 г. Два пъти е и декан на Историко-филологическия факултет. С малки прекъсвания е професор в Софийския университет до 1934 г., когато се пенсионира, както сам отбелязва, *по пределна възраст*. Но с този акт неговата научноизследователската му дейност не секва. Той продължава да работи страстно върху любимия

си предмет – българския език. Последните му публикации са от 1958 и 1959 г., малко преди да си отиде от този свят. А през септември 1958 г., месец преди да навлезе в столетието си, акад. Балан участва в Четвъртия славистичен конгрес в Москва, придружаван от сина си Станислав Балан! Месец по-късно, ноември 1958 г., акад. Балан има щастието да се срещне с друг велик славист-българист – акад. Дмитрий С. Лихачов. Срещата организира акад. Петър Динеков, който завежда руския гост в дома му. По думите на акад. Динеков акад. Лихачов бил *възхитен от свежестта на неговата памет, от бистротата на неговата мисъл, от неговия хумор*[1]. Тук е мястото да изтъкна едно мое откритие: двамата именити слависти, двамата големи хуманисти и мъдреци стигат до едно и също философско заключение, а именно, че в малките неща прозират фундаментални морални ценности. Гордост е за нас, че акад. Балан изпреварва руския си колега с шейсет години, което е и закономерно, акад. Лихачов е по-млад с 45 години. През 1924 г. акад. Балан пише статията си „По дребното за едрото“. Във философско-нравствен аспект той убеждава младите читатели, че в *дребулиите* прозира *едрото*. Например, *не е важна керамичната тухла, с която е постлан булевардът „Цар Освободител“, но е важно под какъв дебел пласт прах мърсота позорно крие разкоша си тая тухла. И това е именно нравственото в нея, което се свързува с нравствения усет на София за чистота и за хубост...*[2]; езикът и правописът на академика са своеобразни, Баланови.) Шейсет години по-късно руският медиевист българист разсъждава по същия начин. *В материалния свят малкото не може да побере голямото*, изтъква той. *Но в духовните ценности не е така. Малкото може да побере в себе си много пъти по-голямото*.[3]

Извън преподавателската и научната си дейност, акад. Балан е активен гражданин. Използвайки публицистиката като основен инструмент, той откликва на не малко значими събития и проблеми на българското общество до 1944 г. Освен това от 1914 до 1927 г. е и активен масон, масон идеалист, вярващ в основната мисия на тези общества, а именно самовъзпитаване на висок морал и насаждане у новите поколения на най-ценните човешки добродетели. Що се отнася до личните взаимовръзки на акад. Балан – те са доста ограничени, негови най-близки приятели са Елин Пелин, Николай Лилиев, акад. Петър Динеков, който е и негов студент. Но веднага трябва да се изтъкне, че акад. Балан посреща редовно у дома си с бащинска топлота своите студенти и общува с тях приятелски и добронамерено до края на живота си.

В личния си живот акад. Балан преживява немалко драматични моменти. Създава семейство с французойката Юлия Гресо и им се раждат 7 деца – 3 момчета и 4 момиченца, които умират в детската си възраст. Майката също умира млада. Синовете: **Милко Балан** е професор по рентгенология и анатомия в Медицинския факултет на Софийския университет; **Владимир Балан** е авиоинженер, директор на „Луфтханза“ за България, но по време на събитията около 9 септ. 1944 г. изчезва

---

[1] *Септември*, 1959, № 4, с. 125.
[2] *Полет*, 1924, № 43, с. 5–6.
[3] **Лихачов**, Д. Писма за доброто и прекрасното. София, 1986, с. 8–10.

безследно. А това означава, че видният учен дава в жертва на новата социалистическа власт и един от синовете си, чийто гроб и до днес остава неизвестен. А за третия си син – **Станислав Балан**, който е бил секретар на цар Борис III, академикът чува по радиото, че е осъден от т.нар. народен съд на смърт. Любящият баща, вече 85-годишен, потресен от известието, преклонен отива на среща с Трайчо Костов и Вълко Червенков и успява да измоли отмяна на смъртното наказание. Синът му обаче е лишен от граждански права и е принуден да остане личен секретар на баща си до края на живота му. Преди 1944 г. Станислав Балан, като съученик на Трайчо Костов, се застъпва за него пред цар Борис III и го избавя от смъртно наказание за комунистическата му дейност. По-късно комунистът се отблагодарява, спасявайки от смърт своя съученик. Независимо от отдадените почести от страна на държавата към акад. Балан, най-после би следвало ясно да се заяви, без премълчавания, че двама от синовете му стават жертва на установяващата се на 9 септ. 1944 г. власт, без да имат никаква вина, освен че са служили на отечеството си в предишния строй. Не е пощадена и една от внучките му – Маргарита Балан, дъщеря на сина му Владимир Балан. Получила юридическо образование, като дъщеря на осъден на смърт от т.нар. народна власт, тя няма право да упражнява професията си и трябва да се задоволи с длъжността „домакин“ в Института по езикознание при БАН...

Въпреки всички нещастия в личния си живот, акад. Балан доживява до своето почти столетие. Умира на 12 февр. 1959 г., месеци преди рождената си дата – 15 окт. 1859 г.

Ученият Балан

Патриархът на българската филологическа наука

Вече бе споменато, че в настоящата статия по-подробно ще бъдат разгледани приносите на акад. Балан като библиограф, а тези в областта на българската филологическа наука само ще бъдат маркирани, такива, каквито са изведени от най-големите езиковеди и литературоведи. Вече бе споменато, че акад. Балан е приет за патриарх на българската филологическа наука, но на първо място той е езиковед, един от първостроителите на българското езикознание, независимо че и в историята на литературознанието има своето високо и значимо място.

Езиковедът Балан е обект на изследване от страна на всички именити представители на по-младите поколения езиковеди – акад. Стефан Младенов (1880–1963), чл.-кор. проф. Любомир Андрейчин (1910–1975), проф. Стойко Стойков (1912–1969), проф. Петър Пашов (1931–2009), Русин Русинов (1930–1998) и др. Техните проучвания са направени главно във връзка с 95-ата му годишнина и непосредствено след кончината му, което означава, че имат поглед върху цялостното му творчество. Най-пространна е студията на проф. Ст. Стойков „Академик Александър Теодоров-Балан и българският език“, поместена в „Сборник в чест на академик Александър Теодоров-Балан: По случай деветдесет и петата му годишнина“ (1955). Именно по тези съображения студията е отпечатана отново в сборника „Любовь за родна речь“ (2008), побрал върху повече от 900 страници произведенията на акад. Балан в областта на езикознанието и поставил началото

на поредицата „Библиотека „Университетско наследство“. Проф. Ст. Стойков разглежда педантично всички направления на езиковедската наука, върху които работи акад. Балан. А те, според структурата й, са: **същност, история и философия на българския език, граматика на българския език, правописни реформи, лексикология, езиково обучение и езикова култура**. *Първенствата* на акад. Балан са не едно и две. Те са в областта и на езиковедската наука, и на литературознанието, и на библиографията, и в обществената му дейност. Като началник на средното образование в Министерството на просвещението, още през 1888 г. той съставя **първата у нас правописна инструкция**, целяща да сложи край на ширещата се отпреди Освобождението правописна пъстрота. По-късно той или е член на някоя от правописните комисии, или се явява обществен коректор на неудачните решения, взети от тях. Акад. Балан е **първият**, който прави опит да осмисли **взаимовръзките** между **старобългарския и новобългарския език**. Задълбочавайки научните си интереси в тази насока, пише студията „Към историята на българския език. Български книжовен език и правопис“ (1890), в която пръв разграничава три правописни школи от началото на XIX в. Акад. Балан е и авторът на **първия научноиздържан учебник по български език за средните училища** – „Българска граматика за долните класове на средните училища. Книга първа“ (1899), а през 1900 г. – „Книга втора“. Венец на неуморната му дейност в тази насока е „Нова българска граматика за всякого“ (1954) – написана, когато е на 95 години! Може да се каже, че тя е завършекът на неговата 75-годишна научна и книжовна дейност.

Ратувайки за чист български език, **акад. Балан е сред най-активните словотворци на своето врем**е. Веднага трябва да се отбележи, че съвсем не е краен пурист, както неведнъж е упрекван. Като езиковед, той има ясна представа *за свое и чуждо в езика*. В отговора на приветствията при отпразнуването на 95-годишнината му той заявява: *Заблуда е, че чуждите думи в един език го правят несвой, ненароден, та трябува да се гонят. Во всякой език са чуждите думи естествена последица от културното общуване с други народи*.[4] С това разбиране, но и със съзнанието, че там, където е възможно, трябва да се намерят и утвърдят родни думи, акад. Балан *изковава* думи, които са дълбоко вкоренени в езиковата практика и отдавна не ги забелязваме. Едни *изковава*, а други изважда от забравата на народния език и им дава ново одухотворение и те са: **бележит, възбрана, творба, гледище, украса, дейност, общувам, правник (за юрист), приемлив, уречен, преходник, чуждица, усет, заплаха, деец, дрешник, ревнител, следовник, почуда, новинар (за журналист)** и др. Акад. Балан създава и туристическата терминология: **хижа, планинар**, **излет, летовник**, **летовище** и др. Като активен масон в годините 1914–1927 г. именно той въвежда и масонската терминология в българския език, като търси най-подходящите български съответствия. А като първи български библиограф теоретик поставя основите и на библиографската терминология, за която ще стене дума по-нататък.

Освен за научно издържана граматика, за словно богатство и добре уреден правопис, неуморният езиковед ратува с не по-малко усърдие и **за общонародна**

---

[4] **Сборник** в чест на академик Александър Теодоров-Балан... София, 1955, с. 12.

езикова култура. Той пръв разработва теоретичните основи на този нов научно-приложен клон на българското езикознание. Балановите приноси обаче нямат затворен, кабинетен характер. За да огласява проблемите на езика и правописа сред най-широката читателска публика, сред народа като цяло, той публикува десетки статии, бележки и други *ситнежи*, както ги нарича, в най-емблематичните ежедневници от началото на века до 1944 г., на първо място във в. „Мир“, на който сътрудничи от 1914 до 1938 г., в. „Зора“, в. „Пряпорец“, в сп. „Слънце“, на което е един от редакторите, в сп. „Родна реч“ (1927–1943), специално учредено от него, акад. Стефан Младенов и проф. Беньо Цонев, за да служи за утвърждаването на правилна българска реч.

Не по-малко са приносите на акад. Балан и във втория клон на филологическата наука – **литературознанието**. Наред с езиковедската си дейност академикът отделя достатъчно време и внимание и на литературознанието. Би могло да се твърди, че литературоведът Балан е проучен задълбочено и всеобхватно преди всичко от един от най-големите литературни историци и критици – акад. Петър Динеков (1910–1992), който е негов студент и приятел. Студията на акад. Динеков „Академик Александър Теодоров-Балан и българската литература“, както студията на проф. Ст. Стойков, също е написана по повод 95-годишнината му и също е поместена в юбилейния сборник. Смея да твърдя, че тя е най-значимата и непреходна публикация за литературоведа Балан, който е и един от строителите на българското литературознание. През 1896 г. акад. Балан пише и издава **първата научна история на нашата литература** – „Българска литература. Ръководство за средни и специални училища“, в която проследява нейното развитие от IX в. до 90-те години на XIX в. В тази връзка е интересно да се отбележи, че той, изявеният езиковед, е първият титуляр на катедрата по българска и славянски литератури в Софийския университет и я оглавява почти през цялата си академична практика – от 1893 до 1934 г. Бих искала обаче да подчертая, че „Българска литература“ не е синкретичен труд между библиография и литературна история, както твърдят някои библиографоведи. Естествено е, че литературоведът историк винаги трябва да има пълна библиография на художествените творби, но подобна взаимовръзка, макар и не в такава висока степен, съществува и с останалите науки и върху нея се изгражда отрасловата библиография и историята на науката. Акад. Балан е западноевропейски възпитаник – и в Прага (1879–1881), и през двете години на следването си в Лайпциг (1882–1884), добива твърде ясна представа за библиографията като научно-информационна дейност и осъзнава, че книгописът (той упорито използва българската калка на световноутвърдения термин „библиография“), е само необходима основа за история на литературата. Акад. Балан, според моите проучвания, е най-добрия ученик и следовник на проф. К. Иречек в областта на библиографията[5]. Известно е колко е развита към онзи момент библиографията в Германия. Освен това към 70-те години на XIX в. разпознаваният синкретизъм между библиография и литературна история вече е изживян в западноевропейска-

[5] **Правдомирова**, Донка. Константин Иречек и българската библиография. – В: *Тр.* на Института по библ. дело, 1, 1995, с. 127–139.

та литературна история. А някои видни американски литературоведи днес твърдят, според мен с основание, че това е повече неспособност на първите историци на литературата за по-задълбочен анализ, а не синкретизъм, затова в първите литературни истории библиографското изброяване на литературните факти преобладава. Сам акад. Балан споделя: *Бях студент по славянска филология (от 1879 г.)... Рано разбрах, че за история на българската литература* ***е на първо място необходима книгописна основа*** [подч. Д. П.], *каквато тогава ни липсуваше*. Да, на онзи етап липсват пълни репертоари, а дотогава те всъщност са два: „Списъкът" (1852) на основоположника на отечествената библиография – Иван В. Шопов, и репертоарът на Константин Иречек – „Книгопис на новобългарската книжнина. 1806–1870", към който акад. Балан добавя над 500 заглавия. За отбелязване е, че нито един от видните историци на българската литература не приема труда на акад. Балан като синкретична форма между библиография и литература, което означава, че те не са сторонници на тази теория. Както подчертава акад. Динеков, „Българска литература" е един от най-значимите приноси на акад. Балан в областта на литературознанието. В нея той прави първата периодизация на отечествената литература и разрешава проблема за водораздела между старата и новата литература, определяйки за такъв втората половина на XVIII в. Сред литературоведското наследство на акад. Балан важно място заема темата за делото на светите братя Кирил и Методий и за св. Климент Охридски. Акад. Балан не подминава и делото на първите възрожденски книжовници – Паисий Хилендарски и Софроний Врачански. Първите научно издържани издания на „История славяноболгарская" са именно негово дело. Всеизвестно е още, че именно акад. Балан е инициаторът за тържественото отбелязване на стогодишнината на българската печатна книга, за което специално прави научното си изследване „Софроний Врачански. За стогодишнината на новата българска печатна книга (1806–1906)". На *стогодишницата* акад. Балан посвещава и капиталния си библиографски труд – репертоара „Български книгопис за сто години 1806–1905". Както още изтъква акад. П. Динеков, *академик Балан проявява и непрекъснат интерес към българската литература след Освобождението. Той пише статии и критични отзиви за отделни произведения на Алеко Константинов, Кирил Христов, Цанко Церковски, Константин Величков* и др. Като библиограф, бих добавила, че първата публикация за литературоведа Балан принадлежи на Ал. Константинов. Тя е от 1894 г. и носи заглавието „Едно обяснение".[6] Това е отговор на някои обвинения на акад. Балан за самостоятелното издание на пътеписа „До Чикаго и назад" и изразява отношението към критика литературовед. Централно място всред следосвобожденските писатели обаче заема Иван Вазов. Ето какво подчертава в своята непреходна студия акад. П. Динеков: „Тъкмо в годините, в които българските индивидуалисти и *естети* водят най-ожесточена борба срещу Вазов и отричат цялото му творчество, Балан предприема едно голямо дело – **пише първата монография за народния поет** [подч. Д. П.] в нашата литература (над 300 страници) и я обнародва на части в „Периодическо списание" през 1900–1905 г. под заглавие „Преглед на поетич-

[6] *Мисъл*, 1894, № 2, с. 216.

ната творба на Вазов“. Мисля, че коментарът е излишен, времето доказа високата класа на литературоведа, на хуманиста и на философа Балан.

Това са в най-общ план фундаменталните приноси на акад. Балан, дали основание да бъде взепризнат патриарх на българската филологическа наука.

Акад. Балан – патриархът на българската модерна библиография
Библиографът практик

Библиографията е втората област, след езикознанието, в която акад. Балан има изключителни приноси, но преди да ги разгледам бих искала да направя някои уточнения спрямо нейната специфика. Като всеки вид човешка дейност и библиографията се развива в опозицията *практика–теория* (в широкия смисъл на понятието), с тази разлика, че практическата библиографска дейност съвсем не е физически труд. Тя по своята природа е духовно-информационна дейност. Ето защо понятията *библиограф практик* и *практическа библиография* се възприемат с известна условност. Самото съставителство на библиографски продукти се квалифицира като практическа дейност, а заниманието с теорията и историята на библиографията, методиката на библиографиране и организацията на библиографския процес е по същество научна библиографска дейност, това са структурните елементи на библиографската наука. Акад. Балан се изявява и като библиограф практик, и като библиограф теоретик. Първите му библиографски публикации са от 1885 г. Началото на отечествената библиография е поставено през 1852 г., но по време на Руско-турската освободителна война (1877–1878) тя затихва като процес почти до нулево състояние. Към 1885 г. е възстановена, но все още е във възрожденското си русло и носи всички белези на подражателство и примитивност. Проблемът за издирването, описването и съхраняването на българската печатна книжнина не е нов за следосвобожденското общество, както и за периодичното информиране за новоизлизащите книги. Това е проблем от времето на Възраждането, но **за него пръв напомня публично акад. Балан**. Запознат с практиката на *образованите страни*, по собствените му думи, той се заема с подготовката на рубриката „Книгопис“, водена недотам редовно в „Периодическо списание“. От кн. 16 (1885) Балан й възлага нови функции, които разяснява в статията, предхождаща първия списък на новоизлезли книги, съставен от самия него. *От нине* (отсега, доп. Д. П.), пише акад. Балан, *книгописът в страниците на „П.С.“ ще вземе върху себе си оная преважна задача, каквато обикновено се присъжда нему в книжнините на всички образовани страни: той трябва да стане пулса, по който да може всякой и всякога да констатува постъпеното развитие на книжовната дейност и да испитва по нейното схващане напредъка на българската мисъл*. Казано с езика на библиогафската наука, акад. Балан си поставя за цел да подготвя текуща национална библиография (ТНБ). По-нататък засяга и въпроса за ретроспективното описване на издадената дотогава печатна книжнина, ретроспективната национална библиография (РНБ). Разяснявайки, че това е от значение за историята на книжнината и за отчитането на духовния напредък на народа, акад. Балан прави следното заключение: *Ето доде стига важността на книгописа, който у*

нас досущ не се е погрижил да прибере в систематична целота книжовния наш имот и да ни приучи да ценим достойнството на своя труд, от което после да улавяме мерките за програма на бъдещи действия. Тази статия превръща 1885 г. във водоразделна за историята на отечествената библиография, но съвпадението с годината на Съединението между Княжество България и Източна Румелия е напълно случайно. С този си акт **акад. Балан поставя началото на модернизирането на отечествената библиография.** На първо място от този момент тя започва да се развива в опозицията *практика–теория*, което означава, че започват да се прилагат *научните правила*, създадени в *образованите страни* по думите на акад. Балан, за описването на документите. Нещо повече, от 1885 до 1918 г. библиографските инициативи на акад. Балан се редят една след друга във времето и го **утвърждават като духовен лидер на цялостния библиографски процес за този период**. Именно той поддържа интереса към библиографията сред тогавашното културно общество и ратува за нейното европеизиране, в смисъл на модернизиране до 1920 г., когато на библиографското поле встъпва младият Тодор Боров (1901–1993). Той постепенно се утвърждава като втория духовен лидер и организатор на библиографската дейност у нас след акад. Балан и стои начело до 1964 г., когато основаният от него през 1941 г. Български библиографски институт е закрит.

Приносите на акад. Балан за развитието и модернизирането на отечествената библиография във времето от 1885 до 1918 г., когато той се оттегля от библиографското поле, са в няколко направления.

Първо, с превръщането на рубриката „Книгопис“ в сп. „Периодическо списание“ във форма за редовна текуща регистрация и информация за новоизлизащата българска печатна книжнина, акад. Балан прави първия опит след Освобождението за поддържане на ТНБ.

Второ, акад. Балан е този, който се нагърбва с изключително трудната задача при крайно неблагоприятните „книгописни условия“, както сам окачествява обстоятелствата за библиографско издирване и описване на българската печатна книжнина в онова време, да продължи „Книгописа“ на К. Иречек. Фондовете на Народната библиотека тепърва се комплектуват, липсват каталози, липсват книжарски каталози за новоизлизащите книги, книжарниците все още са доста примитивни. В резултат на 20-годишните му библиографски издирвания, поставил началото им още като студент в Прага, се ражда капиталният му труд „**Български книгопис за сто години 1806–1905**“ – *венецът* на неговата библиографска дейност, както с право го определя проф. Т. Боров. Репертоарът отразява националната печатна книжнина – книги, вестници, списания и пр. видове издания, общо 15 258 заглавия, за първото столетие на отечественото книгопечатане. Едва ли биха могли да си представят най-младите колеги какъв огромен *духоморен и неблагодарен труд* е положил акад. Балан, по собственото му признание. При това ученият и университетският преподавател съставя репертоара, *изделяйки* от личното си време. И още нещо, подобни библиографии се изработват от цели колективи, както към 50-те години на миналия век се подхожда вече и у нас. Всъщност до 1944 г. библиографията в България е лично дело на учени и ерудити от ранга на акад.

Балан и на по-скромни книжовници. За радост времето опроверга академика и ще продължава да го опровергава, защото библиографските трудове (в класическата си книжна форма) остават за вечни времена, те са непреходен източник за историята на националната наука и култура на всеки народ.

За жалост *венецът* на Балановата библиографска дейност му носи огромно огорчение, което таи дълбоко в душата си до последните си дни. Репертоарът „Български книгопис за сто години“ е *дар* от него *за столетницата книга* и БКД, преобразувано през 1911 г. в Българска академия на науките (БАН), която приема предложението му да отпечата труда, посветен на тази годишнина. В процеса на печатането през 1905–1909 г. той обаче прави доста *добавки* и коригира грешките. Към основния корпус, с над 1500 страници, се добавят и 100 страници *добавки и оправки*. Това смущава БКД, в лицето на неговия колега от Университета проф. Любомир Милетич, и подадената от акад. Балан заглавна страница е подменена с обидното подзаглавие „Материали за книгопис“ – подзаглавие, което дълбоко наранява библиографа, пренебрегвайки 20-годишния му труд. Близо четири десетилетия по-късно, когато започва да функционира основаният през 1941 г. от проф. Т. Боров Български библиографски институт и се подготвя първият том на неговия печатен орган – „Годишник на Българския библиографски институт“, акад. Балан подава за печат статията си „Рождение и отречение на един столетник. (Градивце за една история)“, с надслов: „Столетникът е „Български книгопис за сто години“ от А. Теодоров-Балан. Как се роди той. Кой и защо го отрече? И кому в полза“.[7] С болка и тъга модернизаторът на отечествената библиография описва *одисеята* на *столетника* и определя своя труд като *духоморен и неблагодарен*. Ето изречението, което обяснява болката на акад. Балан: *Тая моя добросъвестност (понеже хитро можех и да премълча грешките!) внезапно се превърна в моя зла съдба*! Наистина грешките в библиографските текстове, особено в онова време, много трудно се откриват, а много от тях не се и откриват от обикновения читател. За жалост се случват и такива нелицеприятни истории в живота... *Столетникът* обаче е оценен високо непосредствено след отпечатването му от най-видните библиографи тогава, по-късно приети за академици, именно за библиографската си дейност – акад. Никола Михов и акад. Никола Начов (1859–1940)[8]. Споменавам тази история, за да се знае и от по-младите поколения библиографи, но и да се помни, че и един век по-късно ние, съвременните библиографи, високо оценяваме труда на акад. Балан. „Български книгопис за сто години 1806–1905“, който е от значение не само за историята на РНБ. Той е най-високото достижение на българската библиография до края на Първата световна война, когато започват да се отпечатват аналогичните достижения на акад. Никола Михов в областта на историческата българистика. В тази връзка бих искала да изтъкна, че акад. Балан е един от **колосите**, първият по хронология, в историческото развитие на българската библиография. А според моите изследвания, тези колоси са общо петима:

---

[7] *Годишник* на ББИ, 1, [за] 1945–1946, 1948, с. 9–15.

[8] **Правдомирова**, Д. Ретроспективната национална библиография от Освобождението до 1944 г. София, 2001, с. 33–38.

акад. Ал. Теодоров-Балан, **акад. Никола Михов** (1877–1962), **д-р Маньо Стоянов** (1903–1986), **д-р Димитър Иванчев** (1910–1990) и **проф. Веселин Трайков** (1921–2011). Представителите на тази велика петорка притежават в най-висока степен една от професионалните способности на библиографа – да боравят с огромен обем документални източници и да създават също толкова обемна библиографска информация, да се разполагат свободно в десетилетия, достигащи до столетие, а акад. Н. Михов и до няколко столетия... При това трябва да се знае, че всички документи са преглеждани *de visu* (*желязно* правило на методиката на библиографиране), което означава, че те са преминали и през ръцете, и през съзнанието на тези великани на българската библиография. (В своите издирвания на немските, френските, английските и италианските публикации върху историята на България през XVIII и XIX в. акад. Н. Михов е прегледал около 80 000 документа *de visu*!) В резултат на тази си способност те овладяват хаотичното битие на десетки хиляди документи, разпръснати във времето и пространството, и създават отлично структурирани библиографски портрети на масиви от документи по даден признак или по няколко признака, отпечатани като крупни библиографски репертоари, които остават за вечни времена като основополагаща памет за духовния живот на българския народ. Те са **явление** в **историята на отечествената библиография** като цялостен процес, както и на българската национална култура. Тези библиографи са автори на монументалните репертоари, запаметили за вечни времена българската национална книжнина от началото на българското книгопечатане, от 1806 г. до средата на XX в., и на литературата *българска exteriorica*, т.е. на преведените на чужди езици и публикувани в чужбина български произведения, както и на историческата западноевропейска българистика. Тези петима библиографи са единствени до този момент, а ще останат и единствени във времето, които са могли да боравят с такъв огромен обем от печатни документи, защото новите информационни технологии вече освобождават библиографите в най-висока степен от т. нар. *ръчно библиографиране*.

Библиографът теоретик

Паралелно с *практическата* си библиографска дейност, акад. Балан се утвърждава и като **основоположник на библиографската наука у нас** в трите й исконни съставки: теория, история и методика на библиографирането. И това е **третият му голям принос** за развитието на отечествената библиография до края на 20-те години на миналия век. Теоретичните библиографски публикации на акад. Балан са около десетина и са написани в периода 1885–1918 г., но съдържат изобилен материал, по който могат да се естрахират възгледите и схващанията му за същността и функциите на библиографията, за класификацията на библиографските произведения, т.е. за основните проблеми от предмета на дела „Теория на библиографията“. Визията на акад. Балан за библиографията е, че тя е спомагателна наука и посредник в системата *книга–читател* – една от традиционните и широко наложени представи. Акад. Балан прави опит и в направлението *класификация на библиографските продукти*, дели ги на *общи* и *специални*, също традиционно виждане. Като разглежда и анализира различни проблеми на практи-

ческата библиография, той постепенно създава и ядрото на библиографската терминология у нас, но върху основата на българската калка. Общото родово понятие е *книгопис* и от него произтичат: книгописен труд, книгописец (за библиограф), книгописно описание, книгописна техника, книгописни условия, книгописни помагала и др.

Акад. Балан е и един от **първите историци на отечествената библиография.** Изненадващо е, че българската библиография получава своя първи исторически очерк току-що отбелязала полувековната си история. За пръв неин историк е приет акад. Никола Начов, който в 1905 г. пише статията си „Към историята на българската библиография“, в която отделя по-голямо внимание на живота на приетия за основоположник на отечествената библиография, младия възрожденски книжовник Иван В. Шопов. Този факт подтиква акад. Балан да напише истинско научно изследване – студията „Книгописният труд у българите“[9], в увода на която деликатно се мотивира: *За да дотъкмя приноса на г. Начовича и от страна исторична, и от страна критична, ще се спра и аз върху вървежа на оня български труд, който се сили да покаже що е произвела българската книжовна дейност*... От гледна точка на методологията на науката акад. Балан подхожда строго научно: определя обекта и предмета си на изследване – библиографския труд (дейност), който ще охарактеризира чрез крайните му продукти – *производите*, а предметът на изследване е развитието – *вървежа* на този труд. Надмогнала в най-висока степен емпиризма, студията не е загубила стойността си и до днес.

Акад. Балан е автор и на **първото систематизирано изложение на методиката и технологията на библиографиране**, на третия дял на библиографската наука. С такъв характер е предговорът към репертоара „Български книгопис за сто години 1806–1905“. Ето как се изразява акад. Балан: *Научният книгопис е изработил отколе своите правила за описване на производите, що има да го съставят*... Разгледани са всички основни процеси: библиографско издирване, библиографско описание, систематизация на библиографските записи.

Четвъртата голяма заслуга на акад. Балан, даваща основание да го приемаме за патриарх на българската модерна библиография, е и поставеното начало на **библиографския периодичен печат**. Паралелно със съставителството на репертоара „Български книгопис за сто години 1806–1905“, с написването на историческата студия „Книгописният труд у българите“, заедно с учителя Николай Николаев, през 1904 г. акад. Балан основава първото у нас библиографско списание „Книгописец“, което може да се приеме като орган на българските библиографи, независимо от факта, че по онова време библиографията е лично дело. (Както бе споменато, българската библиография се професионализира след 1944 г.) Чрез страниците на сп. „Книгописец“ акад. Балан поставя на дневен ред генералните проблеми на самия библиографски процес по образеца на *уредените* държави, както се изразява.

Към края на второто десетилетие на XX в. акад. Балан развива теоретичната библиографска мисъл и по отношение на **организацията на библиографска-**

---

[9] *Годишник* на Софийския университет, 2, 1905–1906, с. 142–208.

та дейност, т.е. на четвъртия дял на библиографската наука, който и до днес е най-слабо развит. Освен това със свои съмишленици на 31 март 1918 г. в салона на Народната библиотека акад. Балан основава и **първата библиографска институция**, в която да се съсредоточи самата библиографска дейност – Български библиографски институт. За новоучредената културна институция българската общественост научава от самия основател чрез един от най-авторитетните обществено-политически вестници с огромен тираж – в. „Мир“, бр. 5393, от 6 апр. 1918 г. Преди да се спре на целите и задачите на тази институция, акад. Балан подчертава, че *библиографски институти има отдавна в други културни страни*... За функционирането му той изработва и специален устав. Но... преживяваща втората си национална катастрофа, българската държава в лицето на нейните управници, не забелязва този акт, не отпуска средства и усилията остават напразни. Въпреки това в подновеното в 1920 г. за тази цел сп. „Книгописец“ акад. Балан със задоволство отбелязва: *Подобно на западни страни, постави се в нашето отечество* – ***първица на Балканския полуостров*** [подч. Д. П.] – *основа за едно заведение, което спроти* [въпреки, доп. Д. П.] *малки сили и средства да работи в смисъл на събиране, уреждане, описване, разгласяване и размяна на книги и всякакви книжовни производи, за всякаква услуга на ония, които марят* [ратуват, доп. Д. П.] *за духовния развой през книгата у нас и за нас в чужбина*. Видно е колко е горд акад. Балан от факта, че България и в тази насока се изравнява с европейските страни и при това е първа на Балканския полуостров. Неуспехът на този проект сломява патриотичния ентусиазъм на акад. Балан и го кара, поне видимо, да се оттегли с огорчение от библиографското поприще.

Накрая бих искала да изтъкна още, че акад. Балан е **първият български библиограф, а и учен, който си съставя автобиблиография**, *лична библиография*, както я назовава.[10] Акад. Балан съставя автоперсоналията си с помощта на свои бивши студенти, на първо място със съдействието на бъдещия професор по история – проф. Александър Бурмов (1911–1965). Завършена е в навечерието на 95-ата годишнина от рождението му. За жалост тя остава в ръкопис повече от половин век, тъй като акад. Балан отказва да се изключат публикациите му, свързани с масонската му дейност, както и политически неудобните за времето след 1944 г., и тогавашният Комитет за култура отказва издаването на автоперсоналията му и подготвеният за печат ръкопис остава в забвение в архива на Българския библиографски институт (ББИ). (Акад. Балан е масон от 1914 до 1927 г., когато разочарован от масонството, по собствено желание напуска масонската ложа „Заря“.) „Одисеята“ на ръкописа бе описана подробно от доц. Цветанка Панчева[11], която по случайност открива този ръкопис през 2010 г. В тази връзка у мен се събужда неустоимо желание да сравня автобиблиографията като жанр с автопортретите

[10] Едва преди няколко години така постъпи и преподавателят в Университета по библиотекознание и информационни технолии (УниБИТ) проф. д.п.н. Александра Куманова.

[11] **Панчева**, Цветанка. По следите на един ръкопис. За личната библиография на акад. Александър Теодоров-Балан. – В: *Пътят* към книгите и информацията, сб. в чест на 65-год. на Татяна Янакиева, 2009, с. 185–195.

на известни художници и да кажа, че ние, библиографите, също имаме право на направим своите библиографски автопортрети. (Възможно е да прозвучи малко помпозно, но мисля, че имам достатъчно основание за подобно сравнение, макар и не в такава висока степен.) Художествени или библиографски, автопортретите изпълняват в най-висша степен най-трудната и сложна за всяка личност задача: да стигне до истинско себепознание, до истинска авторефлексия, да улови вярно и най-деликатните нюанси на своята личност и да ги представи публично. За библиографоведите това означава да си издирят публикациите и да ги композират съобразно профила и значението им, да включат и онези публикации, от които във времето биха се отказали, които са израз на заблуда или на отхвърлени вече схващания. В това отношение акад. Балан е безупречен, включил е и най-дребните си бележки, *ситнежи* по неговото определение. Освен това чрез анотациите, с които допълва голяма част от библиографските записи, той доизяснява повода за написване, на кого възразява, какво критикува... Още тогава проф. Т. Боров подчертава в един от цитираните от Цв. Панчева ръкописни документи, че не всичко, което е писал акад. Балан е приемлиево, но: *Той самият и днес, и в самата си библиография, спори, напада, защитава упорито своите възгледи*. Трябва да се признае, че проф. Т. Боров изключително лаконично разкрива спецификата на поведението, на отношението и общуването на акад. Балан с научните и творческите съобщества и личности. Той наистина е изключително полемичен и дидактичен, поучителен. Тъкмо тук е мястото да цитирам една от неговите каузи, споделена в „Отговора на приветствията“ по време на честването на 95-годишнината му: *Учих се, за да зная и да умея; учих се – и още се уча – за да уча и други, които още не знаят, и не умеят. Учих се, не да съм учен, а за да бъда учител, пръсках светлина не отгоре надолу, а между слушатели и читатели, и водих към светлина отдолу нагоре*. И той учи, разяснява, оценява, критикува, спори, отговаря на нападките, отправени към него, отстоява становищата и възгледите си в самите анотации. Той не желае също в никакъв случай да крие, че е бил масон. Полемичен и диалогичен, с изострено чувство за истина и справедливост – такъв е акад. Балан. Толкова честен и прозрачен трябва да бъде библиографът и когато прави библиографските портрети на други лица, на други видни личности. Аналогично на историците, библиографът не трябва да скрива и премълчава дадени публикации. Друг е въпросът за някои пропуски в издирването им.

По инициатива на Университетската библиотека и на Архива при БАН през 2011 г. ръкописът най-после е публикуван фототипно по случай 150-годишнината от рождението на академика, но не подготвеният от ББИ за печат ръкопис, а запазеният в личния му архив негов екземпляр, който се съхранява в архива на БАН. Заглавната страница на изданието следва ръкописа: „Александър Теодоров-Балан. Български залиси. Книгопис (лична библиография). Хроноложки показалец на статии, бележки, вести, оценки и книги“. Автоперсоналията регистрира 866 публикации на автора си, систематизирани в три дяла: „Езикознание“, в който са регистрирани общо 300 заглавия, „Книжнина“, който включва литературоведските и библиографските му публикации, разбирани от него в обобщеното понятие *книжнина*, над 200 заглавия, и трети дял „Общество“, 355 заглавия. Литературата

за акад. Балан обаче остава непозната за научната общност и в момента, като се изключат цитиранията в изследванията, посветени на научната и библиографската му дейност.

Мисля, напълно излишно е да правя някакви допълнителни обобщения, само ще повторя, че за всичките тези приноси акад. Балан е признат за **патриарх на българската модерна библиография**.

Гражданинът и общественикът акад. Балан

Блянът ми е бил: добър и полезен член на общество и народ, искрен радетел за българска просвета и напредък.[12]

Акад. Ал. Теодоров-Балан

Пристъпвайки с известно страхопочитание към този неизследван досега профил от многостранната дейност на акад. Балан, смея да твърдя, че именият учен и библиограф е постигнал бляна си за *добър и полезен член на общество и народ* далеч по-пълноценно, отколкото сам е осъзнавал. Той служи на своя народ и на отечеството не само с активните си обществени начинания, но и чрез стотици публицистични материали, в които изразява и отстоява гражданската си позиция по редица важни, според него, проблеми в държавата в периода от 1880 г. до 1948 г. Този факт се доказва бързо и лесно чрез току-що цитираната му *лична библиография*. В нейния трети дял, озаглавен „Общество. I. Статии: история, образование и култура, народност, обществеост, личност“ и II. Книги и книжици (брошури)“, са регистрирани 355 заглавия. Подзаглавието само по себе си е красноречиво и няма нужда от специално тълкуване, само ще изтъкна, че включва две триади понятия: *история, образование и култура* и *народност, обществеост, личност*. Това де факто са областите от обществения живот, които го вълнуват. Акад. Балан е бил изключително популярна личност, не само като ректор и дългогодишен професор в Софийския университет, а и като активен публицист. Неговото присъствие по страниците на най-четените вестници до 1944 г. е известно, но се предава повече като устна памет сред поколенията учени и книжовници, в някои случаи с известен хумор, заради пуризма му и особения му, *Балановски език* и до днес. Хумористичното стихотворение на Хр. Смирненски „Баланиада“ изиграва доста голяма роля в тази насока. До този момент обаче обществената и публицистичната активност на акад. Балан не е била обект на специално внимание, с изключение на масонската му дейност. Тук аз ще се опитам за пръв път само да набележа някои от най-значимите обществени проблеми, които са го вълнували от студентските му години до 95-годишната му възраст, върху основата на *личната му библиография*, която носи достатъчно информация, хронологично систематизирана, за цели 75 години от неговия съзнателен живот. С надеждата да насоча вниманието и към общественика Балан. Тема, която според мен, заслужава самостоятелно научно изследване, заслужава го родолюбецът акад. Балан.

---

[12] **НА–БАН**, ф. 109 К, а.е. 14, л. V.

Акад. Балан се изявява като **активен и отговорен** гражданин двояко. **Първо**, използва публицистиката като инструмент, за да изразява отношението си към обществени събития и проблеми, което в повечето случаи е критично и коригиращо, и, **второ**, чрез лично участие и като инициатор, и учредител на обществени сдружения и съответните им действия. При това с убеждението, че ако човек иска да служи честно на общество и народ, не трябва да се свързва с нито една политическа партия или групировка. Този принцип спазва стриктно до края на живота си. Двете форми – публицистиката и конкретните му действия са вплетени една в друга, по-точно публицистичното слово е в услуга на съответната кауза. Акад. Балан започва да разисква обществени проблеми по страниците на българския периодичен печат от 1880 г., т.е. от първата учебна година на следването си в Пражкия университет, в който постъпва през 1879 г. Библиографските записи в *личната му библиография* разкриват във времето едно след друго събитията и проблемите, които вълнуват и тревожат общественика Балан. Една от първите публикации – „Нашите вестници и домашната книжнина“(1883), е свързана с библиографската информация за новоизлизащите книги. Писана е в Лайпциг и показва вече осъзнатото му отношение към библиографията. Студентът, имащ пред себе образцовата немска библиографска практика, критикува редакторите на българските вестници, че не известяват редовно за новоизлизащите книги, каквато е практиката в *образованите страни*, а когато дават сведения – не спазват *научните правила* на книгописа. (Няма да посочвам библиографските сведения на цитираните публикации, те могат лесно да се проследят във вече цитираното фототипно издание: **Теодоров-Балан**, Ал. Книжевни залиси. Книгопис (лична библиография). С., 2011, с. 106–152; обичаната от акад. Балан дума *залиси* означава *занимания*, доп. Д. П.) От този момент активностите и публицистичните му материали започват да се преплитат, а днес някои от тях да ни изненадват. Като студент в Прага, акад. Балан е един от учредителите и участниците в дейността на българското патриотично дружество „Българска седянка“ (1882), което обединява българските студенти, обучаващи се в тази славянска страна. За да направи достояние този акт на българската читателска публика, студентът веднага изпраща дописка до в. „Народний глас“. Друг проблем, който го вълнува през 90-те години на XIX в., вече като млад преподавател, е дейността на БКД, на което е приет за член малко преди да се дипломира в Пражкия университет, в 1884 г. Според младия Балан в годината на 25-годишнината си, 1894 г., Дружеството трябва *да се съживи от юнашка дрямка*. Убедена съм, изненадващо ще прозвучи днес фактът, че втората година на новия XX в., 1902 г., за общественика Балан изцяло е заета от дейности и публикации, свързани с новооснования Български туристически съюз. Наред с Ал. Константинов и Ив. Вазов, той е и един измежду създателите на туристическото движение у нас и един от **първите членове** на Българското туристическо дружество „Алеко Константинов“, основано през 1901 г., а също и един от **учредителите** на органа на Дружеството – сп. „Турист“ (1902), а известно време и негов редактор. За да популяризира туризма, за да обяснява неговата същност и значение и за да сподели опита на напредналите страни, акад. Балан превежда материали от чешки и немски туристически списания и ги публикува в

сп. „Турист“, особено през първата му годишнина. Той е и председател на настоятелството на софийското дружество.

В 1907 г., след освиркването на княз Фердинанд от студентите, Университетът е затворен, а преподавателският състав уволнен. За да изхранва семейството си, акад. Балан става главен секретар на Българската екзархия в Цариград и остава на тази длъжност до средата на 1910 г., когато отново заема преподавателското си място в Университета. През тези години родолюбецът отново се заема и с обществени дела. Както в Прага, така и в Цариград, акад. Балан е един от учредителите на обществено сдружение на българите извън отечеството им – на *всенародната стопанско-просветна задруга* под името „Българска матица“ (*матица*, означава *царица на пчелите*, т.е. пчелата майка, доп. Д. П.), чиято цел е обединението на българските общности в Османската империя на още неосвободените Солунски, Битолски, Скопски и Одрински вилаети. Проекто-уставът й е съставен и подписан собствено от акад. Балан. Негова е и инициативата, приета с охота от пловдивския издател Хр. Г. Данов, за отпечатването на календарите „Летоструй“ (1909–1912) от името на „Българска матица“. За дейността на сдружението отново научаваме на първо място от неговите публикации в българската преса, а също и от материалите, поместени в календара „Летоструй“. С тази си активност акад. Балан вписва името си в редиците на радетелите за освобождението на Македония – проблем, който го вълнува и в следващите години. Не остават извън вниманието му и Балканските войни (1912–1913). Ето заглавията на някои от статиите му през 1913 г.: „Болест и порок на Балканския съюз“, „Задни мисли у съюзниците“. А след края на Първата световна война, приключила с национална катастрофа за България и десетки хиляди жертви, в 1918 г. **общественикът хуманист** обнародва поредица от статии във в. „Камбана“, около 20 на брой, под наслов „Как ще се мирим“. Сам той в анотацията отбелязва, че са за *обществено ободрение след тъжния за нас изход на Първата световна война*. Определих академика като хуманист, какъвто е наистина, и в тази връзка ще припомня , че от 1914 г. акад. Балан е член на българската масонска ложа „Заря“, а главната цел на масонството е усъвършенстване на света по еволюционен път, цел, която изисква на първо място висок морал и хуманизъм. В самата идейна основа на масонството заляга хуманизмът, *човечливостта* по изказа на акад. Балан, който винаги търси българската съответна калка. Той използва и обяснява понятието *хуманизъм* в различните му проявления в статиите си „Възпитавайте у нас човечливостта“ и „Човечност и човечливост“. Въпреки желанието си за български думи, обяснява, че *човечливост* отговаря на европейското понятие *хуманност,* а *човечност* – на *хуманизъм*. При това разграничава ренесансовия хуманизъм като движение от нравствената категория, която лежи в идейната основа на масонството.[13] През януари 1915 г. към масонската ложа „Заря“, в която членува, е създаден Възпитателен институт за немасони и акад. Балан става негов пръв председател. Уставът на института е разработен лично от него и е одобрен от Министерството на народното просвещение. Акад. Балан е и един от основателите на масонския периодичен печат в България. В началото на

[13] *Полет*, 1924, № 3, № 4.

1924 г. академикът е не само един от основателите, а и редактор на сп. „Полет“, което има за цел да разпространява идеалите на масонството сред немасоните. То е адресирано към широката аудитория на младежите, а не към членовете на масонските ложи. През 1924–1925 г. в списанието масонът Балан публикува около 40 статии, в които разяснява какво представлява масонството и какви са неговите цели. Не е възможно да се изброят тук всички проблеми, които са вълнували акад. Балан, а и моята цел е само да обърна внимание върху общественика и публициста Балан, защото този ипостас на неговата личност остава непознат и забравен. А голяма част от социалните проблеми, които разисква, са актуални и днес. С такъв характер е статията му „По дребното за едрото“[14], която бе спомената по-горе и сравнена със статията на акад. Д. Лихачов „Голямото в малките неща“. Статията „По едрото за дребното“ има не само философско-нравствен и културен характер, но засяга конкретно и чистотата на столицата – болезнен проблем и след близо сто години! Десетки са критичните му рецензии за книги с обществено-историческа и политическа тематика и за конкретни събития и проблеми. Към дела „Общество“ акад. Балан съотнася и редица статии и бележки относно езиковата култура на българите, например, „Родопа и Родопи“ (1932), „Кому да разправям“, „Система от въпроси“ (1939). Акад. Балан ги изключва от строго научната си дейност и с право ги съотнася към жизненоважните обществени проблеми. За него езиковата култура на *общество и народ* е жизненоважен проблем. Езиковедът Балан не е кабинетен учен, а *учител* на всички, *които не знаят и не могат*. (До края на живота си упорито настоява крайните съгласни да звучат меко и винаги завършва такива думи с „ь“). Общественикът не подминава и администрацията – „От мене за „щатовете“[15], „Бюрократската хидра“[16]...

Въз основа на запознаването ми с голяма част от публицистичните материали на акад. Балан, безусловно го определям като **неуморен будител** на българското общество през първата половина на XX в. Всъщност, именият университетски професор, естествено, не е пропуснал и Празника на народните будители. Сказката „Народни будители“[17], изнесена на 1 ноем. 1929 г. в Прага пред дружеството „Българска седянка“, на което той е един от основателите през 1880 г., е **пространен апотеоз** в исторически дискурс на националното будителство. Сътворена преди 90 години, сказката остава неизвестна, както и останалите му публицистични материали, а тя е особено актуална и днес. Междувпрочем, сказката е друга форма на будителство, която акад. Балан използва. Например през 1905 г. изнася поредица от сказки в читалище „Славянска беседа“ за новата българска литература, първата е посветена на Ив. Вазов[18]. Библиотечно-библиографската професия е будителска по своята природа, затова ще си позволя по-пространен цитат, който е показателен за историческото мислене, за обществената ангажираност, за почитта на модернизатора на отечествената библиография към будителите предшествени-

[14] *Полет*, 1924, № 43.
[15] *Полет*, 1924, № 7.
[16] *Зора*, № 691, 15 юли 1942.
[17] *Българска мисъл*, 1930, № 3, с. 237–246.
[18] *Вечерна поща*, № 1332, 24 апр. 1905.

ци. На първо място, акад. Балан изтъква: *Неотдавна календарът на българската държава вписа празник на българското племе – празник за слава на б ъ л г а р с к и б у д и т е л и* [първото честване е на 1 ноем. 1922 г., доп. Д. П.]. *Нека въздадеме хвала на почина за такава всенародна благодарност и набожен почит към ония, които са честно и жертвено служили на своя български род. Благодарността е цвят от благородство на душата; почитът е дълг на обществена съвест и съзнание. „П р а з н и к ъ т н а н а р о д н и т е б у д и т е л и“ е поставен от българската държава в ден, когато българската църква слави помен на светого И в а н а, пустиножител Р и л с к и. Ако са тесни стените на църквата, да обнемат* [обхванат, доп. Д. П.] *за помен в с и ч к и народни будители, широко е схващането на държавата да включи между будителите и рилския пустиножител... Ала кого наричаме ние н а р о д е н б у д и т е л? Тясно е, несправедливо схващането, че „народни будители“ за българите са дейците от нашето Възраждане. Не! Падане и ставане, сън и пробуждане е имало неведнъж в българската история. И будители има всяко нейно време... Будителят п р е в р ъ щ а едно народно състояние в друго... А има ли п о-в е л и к и н а р о д н и б у д и т е л и от солунците наши Константина-К и р и л и М е т о д и я, за да започваме помена и славата си с тях*? Акад. Балан влага широко съдържание в понятието *будители* – схващане, което се утвърждава и днес. Въз основа на това виждане той откроява след Светите братя най-видните в историята ни будители – от царе до по-скромни дейци. Свидетели сме, че днес българското общество напълно е узряло за такъв подход към Празника на народните будители и през последните години вече го прилага.

Мисля, че посочените няколко примера дават достатъчно ясна представа за общественика акад. Балан и се надявам някой от младите учени да обърне поглед към неговите граждански изяви, защото той е ярък пример за *добър и полезен член на общество и народ*; той е образец за гражданско поведение.

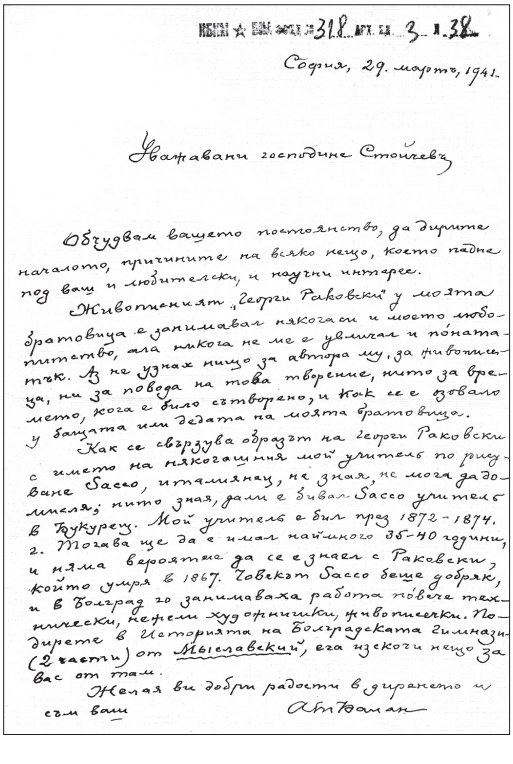
318 а.е. 3 л. 38

София, 29. мартъ, 1941.

Уважавани господине Стойчевъ,

Обичам вашето постоянство, да дирите началото, причините на всяко нещо, което падне под ваш и любителски, и научни интерес.

Животненият „Георги Раковски“ у моята братовчеда е занимавал някогаси и много любопитство, ала никога не ме е увлечал и понатък. Аз не узнах нищо за автора му, за животненята, ни за повода на това творение, нито за времето, кога е било сътворено, и как се е взвало у бащата или дядата на моята братовчеда.

Как се свързува образът на Георги Раковски с името на някогашния мой учитель по рисуване Sacco, и тамянец, не зная, не мога да домисля; нито зная, дали е бивал Sacco учитель в Гюргево. Мой учитель е бил през 1872–1874 г. Тогава ще да е имал най-много 35–40 години, и няма вероятна да се е знаел с Раковски, който умря в 1867. Човекът Sacco беше добряк, и в Болград го занимаваха работа повече технически, нежели художнически, животнически. Подирете в Историята на Болградската гимназия (2 части) от Мъглавкий, ега изскочи нещо за вас от там.

Желая ви добри радости в дирането и съм ваш

Ал. Балан

Писмо на Александър Теодоров-Балан с разяснения за негов учител Sacco и за портрет на Г. С. Раковски. НБКМ–БИА, ф. 318, а.е. 3, л. 38

Акад. Балан за себе си и литературата *за него*

Както вече стана ясно, ръкописът на *личната библиография* на акад.

Балан – „Книжевни залиси (лична библиография)“, през 2011 г. бе издадена и по-младите поколения на библиотечно-библиографската ни гилдия вече могат да се запознаят с нея, без специално да ползват Научния архив на БАН. Тя обаче съдържа само неговите публикации до 1954 г., а посмъртните не е проблем веднага да се видят в електронния каталог на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, както и тези за него след 1992 г. Публикациите **за акад. Балан** обаче и до момента не са събирани и представяни систематизирано в библиографски списък. Неговите изследователи ги познават в съответната област – в езикознанието, литературознанието и библиографията. Ще призная, че дори и аз, която от години проучвам библиографската му дейност, досега не съм съставила списък на всички публикации за акад. Балан като библиограф.

В столетния си живот акад. Балан успява да напише и автобиографията си – „Книга за мене си“, която за жалост опира до 1903 г., тъй като и нейният ръкопис е *отлежавал* с десетилетия. Едва през 1987 г. е отпечатана под редакцията на проф. П. Пашов. Автобиографията, вероятно, е опирала до 1950 г., защото в „Книжевни залиси“, на стр. 149-а, е посочена като необнародван ръкопис именно за 1950 г., което означава, че в онзи момент е била завършена. За радост претърпява и второ издание през 2018 г. Но въпреки това, аз съм убедена и твърдя, че ако и да е толкова познат и популярен акад. Балан, **българската наука му дължи научна биография**, която да разкрие исторически обосновано неговия живот, мироглед и многостранна и многолика дейност. Длъжници сме му най-вече ние библиографите, не успяхме да подготвим на модернизатора на българската библиография строго научна биобиблиография, по *научните правила на книгописа*. За да се попълни това бяло поле, като преподавател по библиографските дисциплини в УниБИТ съм задавала курсови работи и няколко дипломни работи. Моето въжделение бе да се опитам да се състави пълна и обновена, по библиографските стандарти, биобиблиография. За жалост, по обективни причини не успях в това си начинание. В същото време трябва да призная, че това е задача за колектив от опитни библиографи, която би могла да бъде изпълнена от библиографския център на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, или от библиографското звено към Централната библиотека при БАН. Настъпилите промени след 1989 г. в дейността и на двете институции попречиха за изпълнението на тази задача. А самата аз, ангажирана с преподавателска и изследователска дейност, не успях да *изделя* от личното си време за подобна отговорна и мащабна задача. Но моята дипломантка Елена Ив. Димитрова подготви дипломна работа на тема „Книжовникът акад. Балан“ и я защити през 2009 г. Първата част представя осъвременените записи, в хронологичен ред, на публикациите на литературведа и библиографа Балан. Съществен принос на дипломантката е издирената, под мое ръководство, литература за него по това направление. Издирила е 80 библиографски записа, които са представени в хронологично-азбучен ред, но няма претенции за пълнота. Съхранявам дипломната работа в личния си архив и ще я ползвам в случая. Делът „Език“ от автоперсоналията на акад. Балан е осъвременен и допълнен в дипломната работа на Нели Кайкова, възпитаница на УниБИТ и дългогодишен библиотекар

в НБКМ. Тя е на тема „Езиковедът Александър Теодоров-Балан“ и е защитена при завършването й на специалност „Българска филология“ в Пловдивския университет „Пайсий Хилендарски“ през 1995 г. Неин научен ръководител е доц. Вера Маровска. Дипломната работа регистрира 319 публикации на акад. Балан в областта на езикознанието за периода 1881–1995 г. и 65 публикации за него като езиковед. В личния си архив съхранявам и тази дипломна работа, тъй като съм я консултирала като библиограф. Ползвайки се от тези два ръкописа и допълненията, които съм направила, тук ще представя **по-значимите публикации за езиковеда, литературоведа, библиографа и общественика акад. Балан**, с надеждата, че чрез сп. „Библиотека“ ще станат достояние на библиотекарите и библиографите, а те, от своя страна, ще ги предоставят на учените от съответните области на знанието.

Подборен списък на по-значимите публикации за акад. Балан

Публикации с биографичен характер

1938

Йорданов, Велико. Лайпциг и българите. – София, 1938. – 156 с. : с ил., портр.

За студентските му години в Лайпцигския университет (1882–1884) на с. 83, 85–87, 89, 115, 135.

1955

Сборник в чест на академик Александър Теодоров-Балан : По случай деветдесет и петата му годишнина. – София : БАН, 1955 (1956). – 439 с., 1 л. : к., 1 л. портр.

1992

Банов, Стефан. Александър Теодоров-Балан като стенограф. – В: *Стенографски преглед*, год. 42, 1992, № 4, с. 13–17.

1994

Манафова, Райна. Интелигенция с европейски измерения : [Изследване]. – София : Унив. изд. „Св. Кл. Охридски“, 1994. – 316 с.

За акад. Балан като студент в Прага: с. 64, 69–70, 104, 169, 174, 184, 244, 257, 274, 290.

1999

Захариева-Цанкова, Зоя. Фрагменти от сложната биография на рода Балан. – В: *Аз Буки*, год. 9, № 46, 17–23 ноем. 1999, с. 4.

2000

Минчева, Галина. В рода Балан казват: „Съвестта ти да е на рамото“. – В: *Сега*, год. 3, № 158, 8–9 юли 2000, с. 31.

Публикации за езиковеда акад. Балан

1888

Милетич, Любомир. Към статията „Членът в българския език“. – В: *Период. списание*, 1888, № 27, с. 378–410.

Отговор на А. Теодоров-Балан.

[Пеев-Плачков, И.]. По повод статията „Неуспехът в началните училища“ [от Ал. Теодоров]. – В: *Период. списание*, 1888, № 27, с. 373–378.

Подпис: Д-р Ара д’Абул.

1916

[Кърджиев, Велико**]**. Вардете се българи. – В: *Пряпорец*, № 14, 19 ян. 1916.

По повод статията на акад. Балан „Вестникари и книжовници, мислете по български! – В: *Мир*, № 4495, 1915, в която езиковедът апелира да се възпират чуждиците. Кърджиев се противопоставя на Балан относно руската дума *проливи*.

1918

Стоянов, Людмил. В защита на езика. – В: *Пряпорец,* № 8, 20 ян. 1918.

Против някои възгледи на акад. Балан за пуризма и за словотворчеството.

1923

Данчов, Н. Г. „Да, долу филолозите“. – В: *Епоха*, № 390, 14 ноем. 1923.

По повод статията на акад. Балан „Долу филолозите“. – В: *Епоха,* № 386, 9 ноем. 1923.

1930

Вакарелски, Христо. Ал. Т.-Балан професор в Софийския университет. „Българска граматика. Дял 1. За думите. Част. 1. Звукословие“. [Рец.]. – В: *Трудови вести*, 2, 1930, № 9, с. 1421–1429.

Константинов, Георги. Александър Теодоров-Балан. – В: *Бълг. мисъл*, 5, 1930, № 2, с. 168–169.

Попвасилев, Стефан. Българска граматика от проф. Ал. Т.-Балан. – В: *Родна реч*, 4, 1930, № 9, с. 31–33.

1931

Николов, С. Учителите против буквоедите. – В: *Лит. глас*, 3, № 115, 16 май 1931, с. 2.

За дейността на Дружеството на българските филолози. Изложени са основните моменти от доклада на акад. Балан за някои заблуди в българския език.

1932

Пантелеев, С. Една възторжена статия. – В: *Съвременник* (Лом), № 38, 6 юни 1932, с. 3–4.

За статията на акад. Балан „Хубост на езика“. – В: *Филос. преглед*, 1932, № 2, с. 167–186.

1933

Младенов, Ст. Език и стил. – В: *Родна реч*, 7, 1933, № 1, с. 3–10.

Критична статия за „Българска граматика. Дял I.“ (1930). Обвинява акад. Балан, че към понятието *граматика* съотнася и *стилистиката*.

1940

Младенов, Ст. Основни и второстепенни въпроси из българската граматика. (Поправки и допълнения към Балановата „Българска граматика. Дял I.“). – В: *Сп. на БАН*, 1934, № 7, с. 21.

1954

Леков, Иван. По някои основни въпроси във връзка с труда на Ал. Теодоров-Балан „Българско склонение“. – В: *Бълг. език*, 1954, № 3, с. 244–246.

По повод статията на акад. Балан под посоченото заглавие, поместена в същото списание от 1954 г., кн. № 1.

Хаджов, Иван. Към въпроса за склонението в днешния книжовен български език. Бележки върху „Българско склонение“ от акад. А. Т.-Балан. – В: *Бълг. език*, 1954, № 2, с. 158–167.

1955

Андрейчин, Любомир. За някои „граматични разногласия“. – В: *Бълг. език*, 1955, № 3, с. 220–227.

По повод статията на акад. Балан „Граматични разногласия“, поместена в същото сп. от 1954, № 3, с. 203–219.

Стойков, Стойко. Академик Александър Теодоров-Балан и българският език. – В: *Сборник* в чест на академик Александър Теодоров-Балан : По случай деветдесет и петата му годишнина. – София, 1955, с. 9–30.

Също и в: **Теодоров-Балан**, Ал. Любовь за родна речь. – София, 2008, с. 13–58.

1970

Русинов, Русин. Синтактичните възгледи на Ал. Теодоров-Балан. – В: *Сп. на БАН*, 1970, № 2–3, с. 111–125.

1974

Георгиева, Елена. Ал. Теодоров-Балан, българската езиковедска наука и обучението по роден език. – В: *Бълг. език*, 1984, № 5, с. 57–67.

1985

Милева, Виолета. Първата българска граматика на Ал. Теодоров-Балан (писана на чешки език). – В: *Бълг. език*, 1985, № 5, с. 431–440.

1999

Милева, Виолета. Значимостта на личността и творчеството на Александър Теодоров-Балан през погледа на чешките филолози. – В: *Българска реч*, год. 5, 1999, № 4, с. 16–20.

Пантелеева, Христина. Размисли за Балановото словотворчество. – В: *Българска реч*, год. 5, 1999, № 4, с. 20–24.

2000

Куцаров, Константин. Приносите на Ал. Теодоров-Балан в контекста на проучванията на темпоралността и следходността. – В: *Науч*. тр. Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“. Филология, 38, 2000, № 1, с. 125–131.

2001

Първев, Христо. Езикознание. – В: *История* на България : Т. 8, 1903–1908. – София, 2001, с. 381–386.

Приносът на акад. Балан за утвърждаването на бълг. езикознание.

2004

Гайдарова, Теофана. Актуалните приноси на Александър Теодоров-Балан за българската езикова култура . – В: *Науч.* тр. Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“. Филология, 42, 2004, № 1, с. 59–65.

2005

Bojadzieva, Eli. Alexander Teodorov-Balan‘s contribution to modern linguistic concepts in Bulgaria. – В: *Съпостав. езикозн.*, 30, 2005, № 3, с. 94–101.

2009

Петров, Петър. Езиковедецът – народобудитель и народобранитель. – В: *Бълг. реч*, год. 15, 2009, № 3, с. 77–78.

Публикации за литературоведа акад. Балан

1894

Константинов, Алеко. Едно обяснение. – В: *Мисъл*, 4, 1894, № 2, с. 216.

За самостоятелното издание на „До Чикаго и назад“ по повод обвиненията на Ал. Теодоров-Балан.

1954

Динеков, Петър. Една бележита 95-годишнина. – В: *Септември,* год. 7, 1954, № 11, с. 168–170.

Стоянов, Людмил. Акад. Ал. Теодоров-Балан. – В: *Лит. фронт*, год. 10, № 43, 28 окт. 1954.

1955

Вълчев, Величко. Творчеството на Вазов и оценката на Ал. Теодоров-Балан. – В: *Сборник* в чест на академик Александър Теодоров-Балан : По случай деветдесет и петата му годишнина. – София : БАН, 1955, с. 187–197.

Динеков, Петър. Академик Ал. Теодоров-Балан и българската литература. – В: *Сборник* в чест на академик Александър Теодоров-Балан : По случай деветдесет и петата му годишнина. – София : БАН, 1955, с. 31–37.

1958

Динеков, Петър. Ал. Теодоров-Балан навлиза в стотната година. – В: *Лит. фронт*, год. 14, № 43, 23 окт. 1958, с. 2.

1959

Динеков, Петър. Александър Теодоров-Балан. – В: *Септември*, 1959, № 4, с. 119–126.

Статия по повод смъртта на видния бълг. учен. Разглеждат се животът и дейността

му. Изтъкват се заслугите му за развитие на бълг. филолог. наука и за създаването на висшето образование у нас.

1963

Динеков, Петър. Ал. Теодоров-Балан. – В: *Динеков*, П. Литературни въпроси. – София, 1963, с. 315–329.

1966

Младенов, Максим Сл. Пионер на българската филологическа наука акад. Ал. Теодоров-Балан (1859–1959). – В: *Проблеми на висшето образование*, 1966, № 4, с. 55–57.

1985

Стойчев, Тодор. Ал. Теодоров-Балан в моите спомени : По случай 125 год. от рождението му. – В: *Лит. мисъл*, 1985, № 4, с. 141–145.

1991

Терзиева, Маргарита. Балан – първият критик на литературата за деца. – В: *Икар*, 1991, № 2, с. 18–21.

1994

Манафова, Райна. Интелигенция с европейски измерения : [Изследване]. – София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 1994. – 316 с.

За Балан на с. 64, 69–70, 104, 169, 174, 184, 244, 257, 274, 290. За следването му в Прага и в Лайпциг.

1999

[Ал. Теодоров-Балан]. – В: *История* на България : Т. 8. – София, 1999, с. 340, 342–343, 373, 382, 384–385, 387, 391, 486.

Дейността му в БАН като деловодител и авт. на първата „История на българската литература“ (1896).

2000

Дойнов, Пламен. Академия без книга и книга без академия : Фигури и ситуации на 90-те години [на XX в.]. – В: *Лит. вестник*, год. 10, № 2, 19–25 ян. 2000, с. 11.

С ретроспекция и към литературоведа акад. Балан.

2002

Янакиева, Татяна. Кореспонденцията между Александър Теодоров-Балан и Боян Пенев : Непубликувани писма. – В: *Историята* на книгата – начин на живот : Сб. в чест на проф. д.ф.н. Ани Гергова. – София, 2002, с. 257–284.

Публикации за библиографа акад. Балан

1893

Иванов, Юрдан. Български книгопис, съставен от А. Теодоров. Дял първи... – В: *Югозападна България*, № 1, 11 септ. 1893.

1910

Хлебаров, Ячо. Български книгопис за сто години (1806–1905). – В: *Книжовник*, 1, 1910, № 2–3, с. 39–45.

1956

Възжарова, Мария. Александър Теодоров-Балан като библиограф. – В: *Год.* ББИ, 4, [за]1954, 1956, с. 9–41.

Първото най-пространно изследване за библиогр. дейност на акад. Балан.

1972

Янакиева, Татяна. Синкретичен етап в развитието на библиографията по нова българска литература. – В: *Изв.* НБКМ, 13 (19), 1972, с. 486–489.

Определя „Книгопис на новобългарската книжнина 1806–1870“ от К. Иречек и „Книгопис на новобългарската книжнина 1641–1877. Дял I“ от акад. Балан за синкретични трудове, както и труда му „Българска литература“ (1896).

1991

Правдомирова, Донка. Библиографът Александър Теодоров-Балан. – В: *Правдомирова*, Донка. Един живот за книгите : В чест на проф. Тодор Боров във връзка с 90-годишнината му. – В. Търново, 1991, с. 89–95.

1992

Ковачев, Марин Ал. „Български книгопис за сто години 1806–1905“ на Александър Теодоров-Балан и „Опыт российской библиографии“ на Василий Степанович Сопиков – опит за паралел. – В: *Бълг. книга*, 1, 1992, № 12, с. 76–80.

1995

Правдомирова, Донка. Константин Иречек и българската библиография. – В: *Тр.* Инст. по библ. дело, 1, 1995, с. 127–139.

Кореспонденцията на акад. Балан с К. Иречек относно продължението на неговия „Книгопис на новобългарската книжнина 1806–1870“; изтъква ролята на К. Иречек за формирането на библиографа Балан.

1999

Гергова, Ани. Балановият „душегубен“ книгописен труд – основа за историята на българската книжнина. – В: *Библиотека*, год. 6, 1999, № 2, с. 58–63.

Правдомирова, Донка. Александър Теодоров-Балан – първият теоретик на библиографията в България : [По повод 140 г. от рождението и 40 г. от смъртта му]. – В: *Библиотека*, год. 6, 1999, № 2, с. 50–57.

2001

Правдомирова, Донка. Балан опитва да продължи репертоара „Български книгопис за сто години 1806–1905“. – В: *Библиотека*, год. 8, 2001, № 6, с. 45–49.

Правдомирова, Донка. Репертоарите на Балан. – В: *Правдомирова, Донка*. Ретроспективна национална библиография от Освобождението до 1944 г. : Характер и развой. – Пловдив, 2001, с. 19–38.

2004

Правдомирова, Донка. „Книгописец“ – първо българско библиографско списание : 100 години от неговото основаване. – В: *Издател*, 2004, № 2, с. 33–37.

Основано и ред. от акад. Балан.

2009

Панчева, Цветанка. По следите на един ръкопис. За личната библиография на акад. Александър Теодоров-Балан. – В: *Пътят* към книгите и информацията. Сб. в чест на 65-год. на Татяна Янакиева. – София, 2009, с. 185–195.

Правдомирова, Донка. Академик Балан – патриарх на българската модерна библиография. – В: *Библиотека,* 2009, № 4, с. 5–14.

Правдомирова, Донка. Болградската гимназия в спомените на Александър Теодоров-Балан. – В: [*Сто и петдесет*] 150 години Болградска гимназия : Юбил. в-к, София, 2009, с. 11.

2010

Правдомирова, Донка. Александър Теодоров-Балан – основоположник на българската библиографска наука. – В: *Правдомирова*, Донка. Формиране и развитие на библиографската наука в България до 1944 година. – София : За буквите – О писменехь, 2010, с. 60–116.

2011

Правдомирова, Донка. „Лични книгопис“ на акад. Балан. – В: *Библиотека*, год. 18, 2011, № 5–6, с. 105–107.

Рец. за: *Теодоров-Балан*, Ал. Книжевни залиси. Книгопис (лична библиография). Хроноложки показалец на статии, бележки, вести, оценки и книги. – София : Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2011. – 227 с.

Публикации за общественика акад. Балан

1922

Ведър, Димитър. Как се създаде Възпитателния институт „Заря“. – В: *Мироглед,* 1, 1922, с. 49–50.

Акад. Балан е първият му председател.

1986

Георгиев, Величко. [Масонската дейност на акад. Балан]. – В: *Георгиев*, В. Масонството в България. – София, 1986, с. 18 и сл.

1992

Ведър, Димитър. Как се създаде Възпитателния институт „Заря“. – В: *Мироглед*, 1992, № 1, с. 45–49.

По-подробна статия за инст. от тази от 1922 г.

Жечев, Николай. „Българска матица“ в Цариград (1909–1912). – В: *Македонски преглед*, 1992, № 1, с. 36–65.

И за личните приноси на акад. Балан.

Терзиев, Вениамин. Александър Теодоров-Балан и македонизмът на Кръстю Мисирков. – В: *Македонски преглед*, год. 15, 1992, № 1, с. 116–133.

2008

Недев, Недю. Българското масонство (1807–2007). – София : Изд. къща „Хермес“, 2008. – 640 с.

И за масонската дейност на акад. Балан.

2011

Правдомирова, Донка. Да пренесем хуманизма на акад. Балан в XXI век. – В: *Обществото* на знанието и хуманизма на XXI в. Осма нац. конф. с междунар. участие, София, 1 ноем. 2010. – София : За буквите – О писменехь, 2011, с. 202–207.

Акад. Балан за същността на понятието *хуманизъм* и на явлението *хуманизъм*, залегнало в идейната основа на масонството.

Национално литературно мислене: хипотаксични и паратаксични конструкции в поетиката на Христо Ботев

Историографски и антропологичен дидактичен дискурс: към 145-годишнината от излизането на вестник „Знаме“[1]

Стоян Денчев, Александра Куманова, Николай Василев

National literary thinking: hypotaxic and parataxic constructions in the poetics of Hristo Botev
Historiographical and anthropological didactic discourse: to the 145 anniversary of Zname newspaper

Stoyan Denchev, Alexandra Kumanova, Nikolay Vasilev

Summary

The poetry of Hristo Botev has always reproduced the reminiscence of original national literary iconostasis. The real space-time relations in the works of the poet are directing to the four winds of Bulgarian National Revival (St. Ft. Paisiy Holendarski, St. Bishop Sofroniy Vrachanski, Georgi S. Rakovski, Vasil Levski…).

If one *fragmentized* the poetic heritage of Hristo Botev (20 poems) in independent subject entities and represent them as a *de-fragmentary* unity it could be determined that the relation between particular achievements and the poet's personality moves more in a narrative *preceptive discourse* than only in the revolutionary engaged lyrical reincarnations. Each poem is above all a didactic picture, banner of the national notion of supreme Christian morality which reproduces the purity of the Bulgarian national ideal for language, nation and motherland.

The poetry of Hristo Botev is not only a cultural phenomenon, but also a manifesto that represents the *foundations of the Bulgarian being during the National Revival. It is shown that the emphatic imperative "Those who fell for the freedom shall never die" combined with the mourn of the Nature (Hadzhi Dimitar)* and the open rebellion of the poet against the torpidity *(V mehanata)* is Socratic moral message.

This global philosophical invention allows us to combine the irreversibility

[1] В силно редуциран вид изследването бе докладвано на Деня на народните будители, 1 ноември 2019 г., в рамките на XVII национална научна конференция с международно участие „Обществото на знанието и хуманизмът на XXI в.“.

of the individual Bulgarian time with the optimism of the national literary thinking which has always tended to occupy a "central position" between the conservative Christian self-consciousness and the elusive determinations of the time passing (Ivan Vazov, Aleko Konstantinov, Geo Milev, Nikola Vaptsarov…).

Key words: Hristo Botev, Cristian morality, language, nation, motherland.

Когато става дума за историографски и антропологичен прочит на поетиката на Христо Ботев (1848–1876)[2], фрагментирането и дефрагментирането на художествената структура на лингвистични и семантични микро- и макрообекти винаги трябва да се възприема като нещо условно. Стиховете на Никола Вапцаров (1909–1942) – *А ти го усукваш./ Та тук за усукване нема!/ Повзри се в живота,/ и ето ти Ботев,/ и ето ти цяла поема.* („Ботев") – отдавна са превърнали подобен подход в капризна литературнокритическа претенция със съмнителен изход...

Вярно е, че търсенето на допълнителен доказателствен материал на фонетично, морфологично, синтактично и лексикално ниво, който тук обобщено представяме като сбор от хипотаксични и паратаксични конструкции, не може и не

[2] По-подробно за Христо Ботев вж: **Стоянов**, З. Христо Ботев: Опит за биография. Русе, 1888, с. 473; **Начов**, Н. Христо Ботев. София, 1918, с. 152. **Димитров**, М. Биография на Христо Ботев. София, 1924, с. 93; **Страшимиров**, Д. Христо Ботев като поет и журналист: Критически опит. Пловдив, 1897, с. 334; **Максимов**, Ст. Христо Ботев и руската литература. София, 1906, с. 36; **Волков**, Евг. Христо Ботев. – В: *Сб.* БАН, 15, 1921, Клон ист.-филол., № 10, с. 1–206; **Бакалов**, Г. Сергей Нечаев и Христо Ботев. София, 1924; **Димитров**, М. Христо Ботев: Идеи. Личност. Творчество. София: Ново училище, 1919; **Пенев**, Б. Христо Ботев. – В: *Златорог*, 1, 1920, кн. 5, с. 373; **Йоцов**, Б. Х. Димитър и народната песен. – В: *Златорог*, 1927, кн. 6; **Миролюбов**, В. [К. Кръстев]. Поетическите завети на Ботева. (Хр. Ботев, П. П. Славейков, П. Тодоров, П. К. Яворов). София, 1917, с. 3–37; **Ангелов**, Б. Христо Ботев. – В: **Ангелов**, Б. История на българската литература. София, 1924; **Хаджов**, Ив. Поправки и преработки в стихотворенията на Ботев. – В: *Сп. БАН*, 24, 1922, Клон ист.-филол., № 13, с. 193–254; **Минков**, Цв. Христо Ботев. Лом, 1924; **Пенев**, Б. Христо Ботев. София, 1931; **Ботев**, Хр. Съчинения: Пълно събрание. под ред. на Ал. Бурмов. София, 1940; **Ботев**, Хр. Пълно събрание на съчиненията: Т. 1–3. под ред. на М. Димитров. София, 1940 (1945, 1950); **Попдимитров**, Ем. Ботев като поет. София, 1941; **Бурмов**, Ал. Христо Ботев през погледа на съвременниците си. София, 1945; **Хаджов**, Ив. Стихотворенията на Ботева. Т. 1., Поправки и преработки. София, 1947; **Повасилев**, Ст. Език и стил на Ботев и Каравелов. София, 1956; **Унджиев**, Ив. Христо Ботев: Живот, идеи и творчество. София, 1956; **Божков**, Ст., Генадиева, Зара. Речник на езика на Христо Ботев. София, 1960; **Таринска**, Ст. Прозата на Ботев. София, 1966; Петко **Славейков**, Любен **Каравелов**, Христо **Ботев**, Захари **Стоянов** в спомените на съвременниците си. София, 1967; **Цонев**, Св. Христо Ботев: Поезия и правда. София, 1970 (1976); **Бурмов**, Ал. Христо Ботев и неговата чета. София, 1974; **Унджиев**, Ив, Унджиева, Цв. Христо Ботев. Живот и дело. София, 1975; **Ботев**, Хр. Събрани съчинения: Т. 1–3. под ред. на П. Динеков, Н. Жечев, Ст. Таринска, Цв. Унджиева. София, 1976; **Делчев**, Б. Христо Ботев: Опит за психография. Пловдив: Хр. Г. Данов, 1981 (1986); **Българската** критика за Христо Ботев. София: Бълг. писател, 1983; **Тодоров**, Ил. Над Ботевия стих: Текстологически изследвания. София, 1988; Христо **Ботев**. Нови изследвания. София, 1990; **Стефанов**, В. Из лабиринтите на смисъла: Критически речник на поезията на Ботев. София, 1993; **Радев**, Ив. Ботевото творчество. В. Търново, 1994 (1995)...

трябва да се разглежда нито автономно, нито самоцелно. Прекаленият аналитизъм обикновено поставя изкуствени прегради пред зримия хоризонт на очакванията...

Христо Ботев

Но също толкова верен е и един друг факт – когато четем стихотворение, написано от Христо Ботев, винаги се натрапва и усещането за наличието на някакъв сложно кодиран философски изоморфизъм, който реализира своя естетически сбор не само и единствено в универсалния дискурс на Българското национално възраждане – история, език, род, родина, саможертва, свобода: св. о. Паисий Хилендарски (1722–1773), св. епископ Софроний Врачански (1738–1813), Георги С. Раковски (1821–1867), Васил Левски (1837–1873)...

Със сигурност съществува и нещо друго, далеч по-обобщаващо, особено когато става дума за регистрирани художествени щрихи към националната психография. Тук въпросите почти винаги са отворени, защото все още очакват категорични отговори...

Каква е например реалната граница между изконните християнски ценности и пораждащите ги художествени звена в поетиката на Христо Ботев? Съществуват ли свръхнатоварени антропологични доминанти, които преподреждат посочения универсален изоморфизъм? Защо някои пейоративни послания на Христо Ботев – *напр.*: *Патриот е – душа дава/ за наука, за свобода;/ но не свойта душа, братя,/ а душата на народа*! („Патриот“); *Защо не съм и аз поет,/ поет като Пишурката?/ Ех, че ода бих направил/ на баба си на хурката*! („Защо не съм?“); *Аз вече нямам мило, драго,/ а вий... вий сте идиоти*! („В механата“)... – не престават да формират нередактираната всенародна представа за възможните граници на българската национална душевност? Какъв допълнителен психологически нюанс би могъл да се крие във фонетичната и семантичната среда, която създават 20-те стихотворения на поета: „Майце си“ (1867)[3], „Към брата си“ (1868)[4], „Елегия“ (1870)[5], „Делба“ (1870)[6], „До моето първо либе“ (1871)[7], „На прощаване в 1868 г.“ (1871)[8], „Хайдути. Баща и син“ (1871)[9], „Пристана-

---

[3] „Майце си“ – *първа публ.*: в. „Гайда“ (1863–1867), бр. 19 (15 април 1867 г.). Редактиран от Петко Р. Славейков (1827–1895).

[4] „Към брата си“ – *първа публ.*: в. „Дунавска зора“ (1867–1870), бр. 14 (12 януари 1868 г.). Редактиран от Добри Войников (1833–1878).

[5] „Елегия“ – *първа публ.*: в. „Свобода“ (1869–1872), бр. 37 (8 август 1871 г.). Редактиран от Любен Каравелов (1834–1879).

[6] „Делба“ – *първа публ.*: в. „Свобода“, бр. 1 (10 юни 1871 г.).

[7] „До моето първо либе“ – *първа публ.*: в. „Дума на българските емигранти“ (1871), бр. 1 (10 юни 1871 г.). Редактиран от Христо Ботев.

[8] „На прощаване в 1868 г.“ – *първа публ.*: в. „Дума на българските емигранти“, бр. 2 (25 юни 1871 г.).

[9] „Хайдути. Баща и син“ – *първа публ.*: в. „Дума на българските емигранти“, бр. 3 (8 юли 1871 г.).

ла“ (1871)[10], „Борба“ (1871)[11], „Странник“ (1872)[12], „Гергьовден“ (1873)[13], „Патриот“ (1873)[14], „Защо не съм?“ (1873)[15], „Послание“ (1873)[16], „Ней“ (1872)[17], „Хаджи Димитър“ (1873)[18], „В механата“ (1873)[19], „Моята молитва“ (1873)[20], „Зададе се облак темен“ (1873)[21], „Обесването на Васил Левски“ (1876)[22]?

И още нещо: може ли да се говори, търсейки доказателства и в **интермодални конструкции**, за връзка, дори за препокриване на структурообразуващите ядра на мерената и немерената реч в творчеството на Христо Ботев (*напр.*: синтактичните особености на публицистиката във в. „Знаме“ (1874–1875)[23] и определени лингвистични микро- и макрообекти в песните на поета)?

Защо само в поезията призивите за *кърваво* отмъщение, за бунт, за борба, за свобода са почти винаги скрити в сингуларизирани или

ГОДИНА I. БУКУРЕЩЪ, 4. АПРЕЛИЯ 1875. БРОЙ 13.

ЦѢНАТА НА ВѢСТНИКЪТЪ

ПИСМА, ДОПИСКИ

ЗНАМЕ

вѣстникъ политически и книжевни.

Нѣкои водители проща водлате — въ Петекъ.

БУКУРЕЩЪ, 3. Априлие.

ПОДЛИСТНИКЪ.

КЪРДЖАЛИ.

[10] „Пристанала“ – *първа публ.*: в. „Дума на българските емигранти“, бр. 4 (17 юли 1871 г.).

[11] „Борба“ – *първа публ.*: в. „Дума на българските емигранти“, бр. 4 (17 юли 1871 г.).

[12] „Странник“ – *първа публ.*: в. „Свобода“, бр. 43 (8 април 1872 г.).

[13] „Гергьовден“ – *първа публ.*: в. „Будилник“ (1873), бр. 1 (1 май 1873 г.). Редактиран от Христо Ботев.

[14] „Патриот“ – първа публ.: в. „Будилник“, бр. 2 (10 май 1873 г.).

[15] „Защо не съм?“ – *първа публ.*: в. „Будилник“, бр. 3 (20 май 1873 г.).

[16] „Послание“ – *първа публ.*: в. „Будилник“, бр. 3 (20 май 1873 г.).

[17] „Ней“ – *първа публ.*: в. „Будилник“, бр. 4 (30 май 1873 г.). *Заб.*: Този брой на вестника не е открит, предполага се, че е загубен, но, следвайки динамиката в периодичността (през 10 дни), датата и месецът би трябвало да са верни.

[18] „Хаджи Димитър“ – *първа публ.*: в. „Независимост“ (1873–1874), бр. 47 (11 август 1873 г.). Редактиран от Любен Каравелов и Киро Тулешков (1846–1904). *Заб.*: Петко Р. Славейков издава вестник със същото заглавие (1880–1883). Заглавието е повторено отново през 1886 г. във вестник, редактиран от Захарий Стоянов (1850–1889), Димитър Петков (1858–1907) и Димитър Ризов (1860–1918).

[19] „В механата“ – *първа публ.*: в. „Независимост“, бр. 52 (15 август 1873 г.).

[20] „Моята молитва“ – *първа публ.*: в. „Независимост“, бр. 1 (20 октомври 1873 г.).

[21] „Зададе се облак темен“ – *първа публ.*: в. „Независимост“, бр. 3 (3 ноември 1870 г.).

[22] „Обесването на Васил Левски“ – *първа публ.*: в. „Нова България“ (1876–1877), бр. 22 (12 август 1876 г.). Редактиран последователно от Христо Ботев – само първия брой (5 май 1976 г.), Рашко Блъсков (1819–1884) и Стефан Стамболов (1854–1895). Последният брой излиза на 22 април 1877 г.

[23] Вестник „Знаме“ излиза от 8 декември 1874 до 14 септември 1875 в Букурещ. До бр. 11 вестникът се тиражира в печатницата на Любен Каравелов, 7 броя (12–18) са отпечатани от Ал. Андрич, от бр. 19 до бр. 27 – в собствена печатница. Излизал е седмично на 4 страници. Предполага се, че спирането му е свързано с оставката на Христо Ботев от БРЦК.

Вж по-подробно: **Ботев**, Хр. Събрани съчинения: В 3 т. т. 2. София, 1976, с. 390–392.

плурализирани метонимии, а не в открити послания без тропи, както е в публицистиката?

I. Фрагментация

(Хипотаксични, паратаксични и интермодални конструкции)

Локалното търсене, което предлагаме, не е правено на случаен принцип. Търсени са форми на вече установени причинноследствени връзки и взаимодействия, които продължават да формират представите ни за поетиката на Христо Ботев.

I. 1. Хипотаксични конструкции

(Лингвистични и семантични микро- и макрообекти)

Хипотаксичните конструкции, които тук определяме и като СЛОЖНО СЪСТАВЕНИ, напомнят структурата на сложното съставно изречение [a+a¹+a²…]. Този вид конструкции експонират съставен *(т.е. несамостоен)* семантичен продукт, който е зависим от външни влияния и взаимодействия.

I.1.1. Лингвистични микрообекти *(алитерации, асонанси, анафори, мезофори, епифори, епианафори...)*

I.1.1.1. Алитерации – *напр.*: *„ръжда разяда глозгани кости,/ смок е засмукал живот народен“* („Елегия“); *„Сърце ми веч трепти – ще хвръкне,/ ще хвръкне, изгоро, – свести се!“* („До моето първо либе“); *„Но кълни, майко, проклинай/ таз турска черна прокуда“* („На прощаване в 1868 г.“); *„а сега – дай ръка за ръка/ и напред със стъпки по-твърди!“* („Делба“); *„Из градина крещи, вика/ омразната нейна стрика/* (...) *а тя ръце си разгърна,/ та Дойчин я млад прегърна.“* („Пристанала“); *„Подкрепи и мен ръката,/ та кога въстане робът,/ в редовете на борбата/ да си найда и аз гробът!“* („Моята молитва“)...

I.1.1.2. Асонанси – *напр.*: *„та мойта младост, мале, зелена/ съхне и вехне люто язвена?!“* („Майце си“); *„И глава ний няма да сложим/ пред страстии светски кумири“* („Делба“); *„Настане вечер – месец изгрее,/ звезди обсипят сводът небесен;/ гора зашуми, вятър повее, –/ Балканът пее хайдушка песен!“* („Хаджи Димитър“)...

I.1.1.3. Анафори – *напр.*: *„Ти ли си, мале, тъй жално пела,/ ти ли си мене три годин клела“* („Майце си“); *„откак е в хомот нашата шия,/ откак хомот влачи народа“* („Елегия“); *„Забрави туй време, га плачех* (...)/ *Забрави ти онез полуди“* („До моето първо либе“); *„там, дето аз съм пораснал/* (...) *там, дето либе хубаво/* (...) *там, дето баща и братя“* („На прощаване в 1868 г.“); *„ще търпим и присмех глупешки,/ ще търпим, но няма да охнем“* („Делба“); *„Забрави туй време, га плачех* (...)/ *Забрави ти онез полуди,* (...)/ *Запей и ти песен такава,*(...) / *Запей, или млъкни, махни се!“* („До моето първо либе“); *„за Чавдар страшен хайдутин,/ за Чавдар вехта войвода/* (...) *Кой не знай Чавдар войвода,/ кой не е слушал за него?“* („Хайдути. Баща и син“); *„туй е мойта горска птица,/ туй е мойта годеница!“* („Пристанала“); *„ще чуйш майчина си тъга,/ ще чуйш нейни думи прости./ Ще чуйш, ала недей плака“* („Странник“); *„Тоз*[24]*,*

[24] В първоначалния вариант на тази прочута строфа съществуват два фонетични микрообекта: анафора в *първите два стиха – „Той , който падне в бой за свобода,/ той*

който падне в бой за свобода,/ той не умира: него жалеят“ („Хаджи Димитър“); *„Не ти, комуто се кланят/* (...) *не ти, който си направил/* (...) *не ти, който си помазал/* (...) *не ти, който учиш робът/* („,) *не ти, боже на лъжците“* („Моята молитва“)...

I.1.1.4. Мезофори – *напр.*: *„Не плачи, майко, не тъжи,/* (...) *Но кълни, майко, проклинай/* (...) *Аз зная, майко, мил съм ти* (...)*“* („На прощаване в 1868 г.“); *„той не умира: него жалеят/* (...)*/ и певци песни за него пеят...“* („Хаджи Димитър“)...

I.1.1.5. Епифори – *напр.*: *„Нищо, Нищо! Отзив няма/* (...) */ пък и твойта й душа няма“* („Към брата си“); *„Млада, хубава Стояна/* (...)*/ Поля ли, мар Стояно/* (...)*/ да ковлади тя Стояна“* („Пристанала“); *„Гледам в къщи свещ гори/* (...)*/ силен пламък, яд гори“* („Ней“); *„О, мой боже, правий боже!/* (...)*/ а ти, що си в мене боже“* („Ней“)...

I.1.1.6. Епианафори – *напр.*: *„че станах азехайдутин,/ хайдутин, майко, бунтовник“* („На прощаване в 1868 г.“); *„какви е деца раждала,/ раждала, рада и сега“/(...) какви е момци хранила,/ хранила, храни и днеска/* (...) *и за свойте си кахъри,/ кахъри, черни ядове!“* („Хайдути. Баща и син“); *„Кавал свири на поляна,/ на поляна, край горица“* („Пристанала“)...

I.1.2. Лингвистични макрообекти *(етимологични фигури, синтактични паралелизми, анжамбмани, апосиопези...)*

I.1.2.1. Етимологични фигури – *напр.*: *„кой те в таз рабска люлка люлее“* („Елегия“); *„и сърце зло в злоба обвито“* („До моето първо либе“); *„черни чернеят за мене“* („На прощаване в 1868 г.“); *„доброму добро да прави* (...) *Триста й заръци заръчал“* („Хайдути. Баща и син“); *„де е нашътпопът опопен* („Послание“)...

I.1.2.2. Синтактични паралелизми – *напр.*: *„пък тогаз нека измръзнат жили,/ пък тогаз нека изгния в гроба“* („Майце си“); *„късайте бръшлян и здравец,/ плетете венци и китки“* („На прощаване в 1868 г.“)...

I.1.2.3. Анжамбмани – *напр.*: *„Свещена глупост! Векове цели/ разум и совест се нея се борят“* („Борба“); *„Спътник ни са били в животът/ страдания, бедност в чужбина“* („Делба“); *„Блазе му, който умее/ за чест и воля да мъсти“* („Хайдути. Баща и син“); *„Като зърна той, че иде/ неговото мило либе“* („Пристанала“); *„Бързай, странник, върви скоро/ къща бащина да стигнеш“* („Странник“); *„той не умира: него жалеят/ земя и небе, звяр и природа“* („Хаджи Димитър“)...

I.1.2.4. Апосиопези – *напр.*: *„да се оплачат тебе горкана...“* („Майце си“); *„пък тогаз, майко, прощавай...“* („На прощаване в 1868 г.“); *„и пак ще ги делим двамина...“* („Делба“); *„Ще да пия на пук врагу,/ на пук и вам, патриоти,/ аз вече нямам мило, драго,/ а вий... вий сте идиоти!“* („В механата“)...

не умира: него жалеят“, и мезофора във *втория и четвъртия стих*: *„той не умира: него жалеят/* (...) *и певци песни за него пеят...*“. Така изглежда първата публикация във в. „Независимост“. Захарий Стоянов, Иван Клинчаров (1877–1942), д-р Кръстьо Кръстев (1866–1919) и Александър Бурмов (1911–1965) запазват тази звукописна техника на поета. Но след време личното местоимение *той* е заменено със съкратена форма на показателното местоимение *този* (*тоз*) в първия стих, което на практика анулира анафората. Тази подмяна, извършена от Михаил Димитров (1881–1966) и Иван Хаджов (1885–1956), е етимологично необоснована, тъй като анафората (заедно с епианафората!) е сред *най-любимите звукописни техники* на Христо Ботев (*Вж* по-горе: I.1.1.3.; I.1.1.5.).

I.1.3. Семантични микрообекти (метафори, метонимии, синекдохи, сингуларизации, плурализации...)

I.1.3.1. Метафори – *напр.*: *„сърцето ми в люти рани/,* (...) *мечти мрачни, мисли бурни/ са разпнали душа млада“* („Към брата си“); *„Сочи народът, и пот от челото/ кървав се лее над камък гробен“* („Елегия“); *„там, де скръб дълбока владее“* („До моето първо либе“); *„таз турска черна прокуда/*(...) *през тиха бяла Дунава“* („На прощаване в 1868 г.“); *„погледът мрачен, умът не види /*(...), *нито надежда от сън мъртвешки/* (...) *тежка желязна ръка целува* („Борба“); *„там, де скръб дълбока владее“* („До моето първо либе“); *„Жътва е сега... Пейте, робини,/ тез тъжни песни! Грей и ти, слънце,/ в таз рабска земя/* (...) *очи темнеят, глава се люшка,/ уста проклинат цяла вселена!“* („Хаджи Димитър“); *„буйно сърце на чужбина“, „само със надежди голи“* („Моята молитва“)...

I.1.3.2. Метонимии – *напр.*: *„тебе да любя: сърце догаря“, „да му разкрия, що в душа тая“* („Майце си“); *„светът, привикнал хомот да влачи“, „царство на подлост, разврат и сълзи/ царство на скърби – зло безконечно“* („Борба“)...

I.1.3.2.1. Синекдохи – *напр.*: *„на туй сърце, дето страда“, „душа ми в огън тлеее“* („Към брата си“); *„сърце ми веч трепти – ще хвръкне“* („До моето първо либе“); *„третя го в уста целуне бърже“* („Хаджи Димитър“); *„бащина си мила стряха“* („В механата“)...

I.1.3.2.2. Сингуларизации – *напр.*: *„нов кърджалия в нова полуда/* (...) *А бедният роб търпи, и ние“* („Елегия“); *„да гледа турчин, че бесней“* („На прощаване в 1868 г.“); *„Тъй глупецът, тъй залита“* („Странник“); *„Патриот е – душа дава“* („Патриот“); „*А тиранинът вълрува“* („В механата“); „*не ти, който учиш робът*“ („Моята молитва“)...

I.1.3.2.1. Плурализации – *напр.*: *„свестните у нас считат за луди“* („Борба“); *„Турци тейка ти убиха“* („Странник“); *„На – днес богати и сиромаси,/ пиени там – те песни пеят“* („Гергьовден“); *„Жътва е сега... Пейте, робини,“* („Хаджи Димитър“)...

I.1.4. Семантични макрообекти (*реторични въпроси, реторични обръщения, епитети, градации, символи, оксиморони, олицетворения, алегории...)*

I.1.4.1. Реторични въпроси – *напр.*: *„ах, ръка си кой ще турне/ на туй сърце, дето страда?“* („Към брата си“); *„Кажи ми, кажи, бедний народе/ кой те в таз робска люлка люлее?“* („Елегия“); *„Ти имаш глас чуден – млада си,/ но чуйш ли как пее гората?/ Чуйш ли как плачат сиромаси?“* („До моето първо либе“); *„И секиму добро струва,/ само, знайте, за парата,/ като човек – що да прави?“* („Патриот“); *„Кой ви бърка?“* („В механата“)...

I.1.4.2. Реторични обръщения – *напр.*: *„Тежко, брате, се живее...“* („Към брата си“); *„Кажи ми, кажи, бедний народе...“* („Елегия“); *„на смърт, братко, на смърт да вървим!“* („Делба“); *„Горо, горо, майко мила,/* (...) *храни, горо, таквиз чеда,/ дорде слънце в светът гледа;/ дорде птичка в тебе пее,/ тоз байряк да се ветрее!“* („Пристанала“); *„Ликуй, народе! Старо и младо,/ хвалете и днес бога и царят!“* (...) *както от тебе, народе, царят/ иска за свойте гнусни хареми/ и за тез, що те мъчат, обират;/ а ти им даваш потът, кръвта си/ и играйш даже, кога те бият!* (...) *Ликуй, народе! Тъй овце блеяти вървят с псета подир*

овчарят“ („Гергьовден“); *„Патриот е – душа дава/ за наука, за свобода;/ но не свойта душа, братя,/ а душата на народа!“* („Патриот“); *„Пиян дано аз забравя/ туй, що, глупци, вий не знайте/ позор ли е или слава!* (...) *Грабете го, неразбрани!/ Грабете го!“* („В механата“); *„А ти, боже, на разумът,/ защитниче на робите,/ на когото щат празнуват/ денят скоро народите!“* („Моята молитва“); *„Боже, с гръм ти разсипи ме!/ Ветре, в прах ти разнеси ме!“* („Зададе се облак темен“)...

I.1.4.3. Епитети – *напр.*: *„жално“, „бащино“, „младо“* („Майце си“); *„люти“, „безумно“, „народен“* („Към брата си“); *„бедний“, „рабска“, „верен“* („Елегия“); *„братски“, „глупешки“, „човешки“* („Делба“); *„любовна“, „ранено“, „дълбока“* („До моето първо либе“); *„немили“, „клети“, „недраги“* („На прощаване в 1868 г.“); *„юнашка“, „хладни“, „хубава“* („Хайдути. Баща и син“); *„млада“, „омразната“, „хубав“* („Пристанала“); *„мрачен“, „мъртвешки“, „свещена“* („Борба“); *„стара“, „мила“, „младо“* („Странник“); *„остър“, „силна“, „темна“* („Ней“); *„безгрижен“, „глупав“, „изгнил“* („Гергьовден“); *„добър“, „добро“* („Патриот“); *„чудна“, „плодовит“, „прочут“* („Защо не съм?...“); *„народен“, „религиозен“, „опопен“* („Послание“); *„мъжка“, „сърдито“, „рабска“* („Хаджи Димитър“); *„роден“, „свободен“, „благороден“* („В механата“); *„правий“, „православните“, „голи“* („Моята молитва“); *„темен“, „дребен“, „бащина“* („Зададе се облак темен“); *„проклета“, „черна“, „свещен“* („Обесването на Васил Левски“)...

I.1.4.3.1. Епитети в инверсия – *напр.*: *„младост,* (...) *зелена“, „сърце младо“, „душа страдна“* („Майце си“); *„свят коварен“, „гроб печален“, „глупци неразбрани“*(„Към брата си“); *„предател верен“, „сган избрана“, „камък гробен“* („Елегия“); *„мисли еднакви“, „животът/ страдния“, „присмех глупешки“* („Делба“); *„песен любовна“, „поглед мил“, „скръб дълбока“* („До моето първо либе“); *„сърце мъжко, юнашко“, „либе хубаво“, „майко юнашка“* („На прощаване в 1868 г.“); *„песни юнашки, хайдушки“, „Чавдар страшен хайдутин“, „българка майка юнашка“* („Хайдути. Баща и син“); *„хайдутин върл“, „болест* (...) *живеница“* („Пристанала“); *„погледът мрачен“, „спомени тежки“, „сън мъртвешки“* („Борба“); *„къща бащина“, „думи прости“, „жена хубавица“* („Странник“); *„ръка силна“* („Ней“); *„цар безгрижен, глупав“, „царьове земни“, „кревякът хубав“* („Гергьовден“); *„пастир народен“, „човек религиозен“, „попец опопен“* („Послание“); *„сводът небесен“, „трева зелена“, „вода студена“* („Хаджи Димитър“); *„край свой роден“, „дух свободен“, „плачът майчин“* („В механата“); *„братя сиромаси“, „любов жива“* („Моята молитва“); *„облак темен“, „дъждец дребен“, „бразди черни“* („Зададе се облак темен“); *„птицо проклета“* („Обесването на Васил Левски“)...

I.1.4.4. Градации – *напр.*: *„глас искрен, благороден“* („Към брата си“); *„как гинат сили и младост,/ как плаче сиротна вдовица/ и как теглят без дом дечица!“* („До моето първо либе“); *„не ти, боже на лъжците,/ на безчестните тирани,/ не ти, идол на глупците,/ на човешките душмани!“* („Моята молитва“)...

I.1.4.5. Символи – *напр.*: *„кръстът е забит във живо тело“, „смок е засмукал живот народен“, „откак окови влачи народа“, „откак е в хомот нашата шия“* („Елегия“); *„Светът, привикнал хомот да влачи“* („Борба“)...

I.1.4.6. Оксиморони – *напр.*: *„предател верен и жив предвестник“, „в*

сюртуци, в реси и слепци с очи" („Елегия"); *„Свещена глупост! Векове цели/ разум и совест с нея се борят"* („Борба")...

I.1.4.7. Олицетворения – *напр.*: *„и пищи в тях зърно от свинец,/ и смъртта й там мила усмивка"* („До моето първо либе")...

I.1.4.8. Алегории – *напр.*: *„стадо от вълци"* („Борба"); *„И тръгна стадо с агнета дребни* („Гергьовден); *„Денем му сянка пази орлица,/ и вълк му кротко раната ближи;/ над него сокол, юнашка птица"* („Хаджи Димитър")...

I.2. Паратаксични конструкции *(Семантични микро- и макрообекти)*

Паратаксичните конструкции, които тук определяме и като СЛОЖНО СЪЧИНЕНИ, напомнят структурата на сложното съчинено изречение [a+b+c…].Този вид конструкции експонират съчинен (*т.е.* самостоен) семантичен продукт,който регистрира оригинални взаимодействия.

I.2.1. Семантични микрообекти *(образи, лирически герои, мотиви...)*

I.2.1.1. Образи – *напр.*: *семейството (майката, бащата, братята...), приятелите, гробът...* („Майце си"); *семейството (братът...), приятелят, народът, отечеството, гробът...* („Към брата си"); *семейството (детството, люлката...), Юда, Спасителят (Иисус Христос), християнският кръст, смокът, гробът, оковите...* („Елегия"); *семейството (любимата, потомството...), приятелите, чужбина, кумирите...* („Делба"); *любимата, сиромасите (бедните), сабята, смъртта* („До моето първо либе"); *семейството (майката, бащата, братята...), любимата, поробителите, сабята...* („На прощаване в 1868 г."); *семейството (дядото, майката, бащата, детството...), богатите (чорбаджиите), поробителите, хайдутите...* („Хайдути. Баща и син"); *семейството (майката, бащата, синът, дъщерята...), младостта, любовта, хайдутите, гората...* („Пристанала"); *българите (ние), свещенослужителите (попът), учителят, вестникарите,...* („Борба"); *семейството (бащината къща, майката, децата...), любимата, поробителите...* („Странник"); *семейството (съпрузите...), любовта, изневярата* („Ней"); *свещенослужителят (попът), царят (султанът), св. великомъченик Георги Победоносец („божи разбойник"), Божият Агнец (жертвеното агне, Иисус Христос...), пастирът (овчарят, овцете, народът...)...* („Гергьовден"); *българите (братята, народът, лъжехристияните, лъжепатриотите, сребролюбците...), сиромасите (бедните)...* („Патриот"); *български писатели („Пишурката"*[25]*, „Сапунов"*[26]*,*

---

[25] *„Пишурката"* – Кръстьо Стоянов Пишурка (1823–1875), един от най-ярките представители на т.нар. *даскалска поезия* във възрожденската ни литература. Най-прочутото му произведение е пиесата „Многострадална Геновева" (поставена за първи път през дек. 1856 г. в Ловеч), чиято драматургия е свободен превод на „Бедная Лиза" от руския писател Николай Михайлович Карамзин (1776–1826).

Заб.: Това е втората българска пиеса в историята на българската драматургия. Първата постановка е компилативната комедия „Михал Мишкоед", осъществена пет месеца порано (авг. 1856 г.) в Сливен от Сава Доброплодни (1820–1894). Оригиналният автор на „Михал Мишкоед"е гръцкият писател Милтиадис Хурмузис (1804–1882).

[26] *„Сапунова"* – Петър Константинов Сапунов (1795–*неизв.*), най-популярното му произведение е „История на словенно-българския народ" (1844) – побълг. прев. на „История разных славенских народов най паче болгар, хорватов и сербов" (1754) на ср. богослов от бълг. произход Йован Раич (1726–1801).

„Владикин“[27], *„Войников“*[28], *„Славейков“*[29], *„Вазов“*[30]), („Защо не съм?...“); *свещеслужители („Святи владико!*[31] *Послание*“); *приятелите (Хаджи Димитър, Стефан Караджа), гората (Балкана), младостта, саможертвата, небето, слънцето, орелът, вълкът, самодивите, робините...* („Хаджи Димитър“); *семейството, механата (кръчмата), богатите българи, поробителите (тираните), лъжепатриотите, народът...* („В механата“); *Бог, свещеслужителите (калугерът, папи, патриарси...), тираните, народът (робът), гробът* („Моята молитва“); *семейството (дядото, бабата, бащата, майката, братята ...), гората, приятелите (дружината), смъртта* („Зададе се облак темен“); *семейството (майката, майката-родина, синът, децата...), приятелят (Васил Левски)*[32], *гробът, природата, песента...* („Обесването на Васил Левски“)...

I.2.1.2. Лирически герои – *напр.*: *личност, търсеща отговори на екзистенциални въпроси (семейството: майката, бащата, братята...)* („Майце си“); *личност, търсеща съмишленик в борбата срещу поробителите* („Към брата си“);

---

[27] *„Владикин“* – Николай Йонков Димитракев-Владикин (1862–1918), виден бълг. журналист.

[28] *„Войников“* – Добри Войников (1833–1878), автор на първата бълг. ориг. пиеса „Криворазбрана цивилизация“ (1871). През 1869 г. е сред учредителите на Бълг. книжовно дружество (*дн.* Българска академия на науките).

[29] *„Славейков“* – Петко Рачов Славейков (1827–1895), собственик на в. „Гайда“, на чиито страници Христо Ботев публикува за първи път („Майце си“, 1867 г.). Не са известни други словесни престрелки между тях. През 1873 г., когато стихотворението е публикувано, П. Р. Славейков вече е автор на „Изворът на Белоногата“.

[30] *„Вазов“* – Иван Минчов Вазов (1850–1921) е учителствал през 1873 г. в гр. Мустафа паша (*дн.* Свиленград). Той е 23-годишен, но вече е публикувал стихотворенията „Борба“ (1870) и „Бор“ (1872), както и редица любовни изповеди. Покрай учителството работи и като преводач в строителството на т.нар. Барон-Хиршова железница (Белово–Цариград). Хр. Ботев е имал изключително отрицателно отношение към всичко и всички, свързани с построяването на железницата. *Вж* статията му „Железниците са вредни за нас“ в „Знаме“, бр. 17, 23 май 1875 г.

[31] *„Святи владико!“* – със сигурност става дума или за Иларион Макариополски (1812–1875), както се твърди, или за Партений Зографски (1818–1876). По-вероятно да е вторият. Партений Зографски е бил Поленски епископ и Нишавски митрополит. Към 1873 г. е прочут богослов и книжовник, автор е на „Началное учение за децата“ (1858) и „Кратка словенска граматика“ (1859). Съмишленик на П. Р. Славейков.

[32] Свободно редактирани фрагменти от стихотворението „На прощаване в 1868 г.“ от Христо Ботев откриваме последователно на 7 страници от джобното тефтерче (Agenda: Notizbuch für Geschäftsleutej eden Berufs) на Васил Левски. Както вече посочихме, поемата се появява за първи път във в. „Дума на българските емигранти“, на 25 юни 1871 г., което означава, че Левски спокойно е можел да препише стиховете в Agenda... директно от публ. във вестника, а не по спомени или под нечия диктовка. 1871 г. е точно 1 година от началото на записките (юли–август 1870 г.). Другите твърдения са меко казано несъстоятелни, тъй като прекият и косвеният доказателствен материал е или изчезнал, или въобще не е съществувал.

Вж по-подробно в: **Денчев**, С., Куманова, А., Василев, Н. Езикът на Васил Левски: Към въпроса за генома и универсалния информационен код на Българското национално възраждане от втората половина на XIX в. (1867–1872): синтактика, семантика прагматика: Плен. докл. на XV Нац. науч. конф. с междунар. участие „Обществото на знанието и хуманизмът на XXI в.“, 1.11.2017 г., София, УниБИТ. – В: *Обществото* на знанието и хуманизмът на XXI век, 2018, с. 50–85.

личност, която е поела пътя на борбата, защото е намерила категорични отговори на екзистенциални въпроси („Елегия“); *личност, която е намерила „спътник“ в борбата срещу поробителите („и мисли еднакви ний таим“)* („Делба“); *личност, търсеща съмишленик в лицето на любимата в борбата срещу поробителите* („До моето първо либе“); *самопожертвувателна личност, която решително е поела по пътя на борбата („Не плачи, майко, не тъжи,/ че станах азе хайдутин,/ хайдутин, майко, бунтовник,/ та тебе клета оставих/ за първо чедо да жалиш!“)* („На прощаване в 1868 г.“); *личност, която разкрива екзистенциални проблеми, свързани с ролята на семейството (дядото, майката, бащата, детето...) в борбата срещу поробителите* („Хайдути. Баща и син“, „Пристанала“); *личност, която е осъзнала екзистенциалния смисъл на човешкото лицемерие в историята на човечеството* („Борба“); *личност, която е осъзнала екзистенциалния смисъл на неосъзнатото лицемерие в семейството* („Странник“); *личност, която е осъзнала екзистенциалния смисъл на саможертвата* („Ней“); *личност, която е осъзнала екзистенциалния смисъл на борбата срещу поробителя* („Гергьовден“); *личност, която е осъзнала екзистенциалния смисъл на човешкото лицемерие* („Патриот“, „Защо не съм?...“, „Послание“, „В механата“); *личност, която е осъзнала екзистенциалния смисъл на саможертвата, сторена в името на свободата* („Хаджи Димитър“, „Обесването на Васил Левски“); *личност, която е осъзнала екзистенциалния смисъл на човешкото лицемерие, несправедливостта и преиначаването на християнските ценности* („Моята молитва“); *личност, която е осъзнала екзистенциалния смисъл на завистта и човешкото лицемерие* („Зададе се облак темен“)...

I.2.1.3. Мотиви – *напр.*: *майчината клетва, самотата, любовта и вярата в осъществяването на мечтите, смисълът на младостта и саможертвата...* („Майце си“); *самотата, търсенето на съмишленик, лицемерието между хората, смисълът на саможертвата, любовта към родината...* („Към брата си“); *предателството, търсенето на виновниците за бездушието на народа, безкрайното търпение...* („Елегия“); *привидното единомислие, бъдещето, страданието, човешкото лицемерие, светските страсти, саможертвата...* („Делба“); *младостта, любимата, несподелените чувства, отмъщението, бедността, миналото, предателството, саможертвата, надгробните песни...* („До моето първо либе“); *страданието на майката, чужбина, въображаемият път на борбата, отмъщението за смъртта на близкия, народното признание...* („На прощаване в 1868 г.“); *песента, подвигът, младостта, признанието, любовта, желанието за саможертва...* („Хайдути. Баща и син“); *страхът от саможертвата, младостта, любовта...* („Пристанала“); *злото, младостта, лицемерието, насилието, надеждата...* („Борба“); *завръщането в бащината къща, младостта, гробът...* („Странник“); *семейството, приятелите, младостта, гробът...* („Ней“); *семейството, тъгата на майката, смисълът на борбата, отчуждението, безсмисленото съществуване...* („Гергьовден“); *лъжепатриотизмът...* („Патриот“); *лицемерието на „интелектуалците“...* („Защо не съм?...“); *лицемерието, родено от липсата на истинска вяра в християнските ценности...* („Послание“); *смисълът*

на саможертвата, националната свобода, признанието... („Хаджи Димитър“*)*; *лъжепатриотизмът...* („В механата“); *лицемерието, родено от липсата на истинска вяра в християнските ценности...* („Моята молитва“); *завистта, която поражда безсмислието на саможертвата...* („Зададе се облак темен“); *смисълът на саможертвата, родена в името на националната свобода, признанието...* („Обесването на Васил Левски“)...

I.2.2. Семантични макрообекти *(теми, хронотоп...)*

I.2.2.1. Теми – *напр.*: *споделеното и несподеленото страдание на търсещата личност* („Майце си“, „Моята молитва“, „Борба“, „До моето първо либе“ „Пристанала“, „Странник“, „Ней“...); *страданието на народа* („Към брата си“, „Елегия“, „Хайдути. Баща и син“, „Гергьовден“...); *прощаването и търсенето на прошка* („На прощаване в 1868 г.“, „Майце си“, „До моето първо либе“...); *предателството* („В механата“...); *лицемерието* („Патриот“, „Защо не съм?“, „Послание“...); *завистта* („Делба“, „Зададе се облак темен“...); *безсмъртието* („Хаджи Димитър“, „Обесването на Васил Левски“...)...

I.2.2.2. Хронотоп *(време, пространство)*:

I.2.2.2.1. Време – *напр.*: най-често се срещат лични глаголни форми в *минало неопределено* (*лат: perfectum*) и *сегашно историческо* (*лат.*: *praesens historicum*) *време...* (*напр.*: „Майце си“, „Към брата си“, „Елегия“, „До моето първо либе“, „Делба“, „На прощаване в 1868 г.“, „Странник“, „Борба“ „Гергьовден“ „Ней“, „Патриот“, „Защо не съм...?“, „Послание“, „Хаджи Димитър“, „Моята молитва“, „В механата“, „Зададе се облак темен“, „Обесването на Васил Левски“...); понякога миналото неопределено и сегашното историческо време би трябвало да се тълкуват и като контекстови синоними на *бъдеше предварително време* (*напр.*: *„че съм станал азе хайдутин“* ≡ *че ще съм станал азе хайдутин*) *и бъдеще предварително време в миналото* (*напр.*: *„че съм станал азе хайдутин“* ≡ *„че щях да съм станал азе хайдутин“*), тъй като поетът дава предварителна оценка за събития, които още не са се случили в неговото лично време и пространството *(напр.*: „На прощаване в 1868 г.“)...

I.2.2.2.2. Пространство – *напр.*: *чужбина → родина...* („Делба“, „На прощаване в 1868 г.“...); *родина...* („Към брата си“, „Елегия“, „До моето първо либе“, „Послание“, „Хаджи Димитър“, „В механата“, „Моята молитва“, „Зададе се облак темен“, „Обесването на Васил Левски“...)...; *родина → дом → семейство...* („Майце си“, „Хайдути. Баща и син“, „Борба“, „Пристанала“, „Странник“, „Ней“...)...

I.3. Интермодални конструкции

Интермодалните конструкции, които тук наричаме и **сложно смесени**, напомнят структурата на сложното смесено изречение, при което се комбинира съставеност (*т.е.* несамостойност, зависимост: a+a¹+a²...) и съчиненост (*т.е.* самостойност, независимост, оригиналност: a+b+c...). В крайния семантичен продукт са регистрирани силни взаимодействия между звукописните техники в мерената и в немерената реч...

Илюстрации в това отношение ще потърсим в популярния фейлетон „Поли-

тическа зима“, публикуван на страниците на в. „Знаме“[33], и стихотворенията „В механата“ и „Хаджи Димитър“...

Христо Ботев обича да естетизира демонични, деформирани изображения, които населяват света на гротеската. Окарикатуряването е задължително. За да стилизира интернализацията на българите в политическия живот на Европа от края на XIX в., поетът казва: *„Заспиш и сънуваш... Но какво сънуваш? – Сънуваш, че светът прилича на кръчма и че гладните, дрипавите и измръзналите народи са се събрали в нея и на колене въздават хвала Бакхусуй“*.[34] Този свят-кръчма е *„изсънуван“* от *„българин и патриотин“*. Ако е вярно, че големите и силните в света градят, измислят, изобретяват и експлоатират образите на интернализираните *„малки“*, то сънуващите – т.е. *„гладните, дрипавите и измръзналите“...* – са неспособни да сънуват друго освен хиперболизирана проекция на самия себе си...

В последната строфа от стихотворението „В механата“ сарказмът достига своята най-висока точка. Тук дилемата между „позор“ и „слава“ декодира както публицистичните – *„Сънуваш, че светът прилича на кръчма...“*, – така и лирическото обобщение на поета:

Ще да пия на пук врагу,
на пук и вам, патриоти,
аз вече нямам мило, драго,
а вий... вий сте идиоти.

Още по-висока интелектуална точка на саркастично обвинение откриваме в „Хаджи Димитър“, където присмехът е сложно кодиран в първичния сюжет на творбата: Христо Ботев създава своята балада в отговор на слуховете, че войводите са живи и бродят с четата си из Балкана. Всички са знаели, че Хаджи Димитър и Стефан Караджа са мъртви, но месеци наред народът е вярвал точно в обратното. Има публикации във вестниците „Дунавска зора“ и „Свобода“, които доказват този факт.[35]

Лирическият отговор на Христо Ботев е ироничен, дидактичен, превъзпитаващ. Той е Сократово послание, отправено към невярващите българи – към себе си дори – в християнското прераждане, във Възкресението след саможертвата, сторена в името на националната свобода:

Той, който падне в бой за свобода,
той не умира: него жалеят
земя и небе, звяр и природа
и певци песни за него пеят...

Бунтът на Христо Ботев срещу *„туй, що, глупци вий не знайте/ позор ли е или*

---

[33] *Вж* бр. 10, 2 март 1875 г.

[34] *Цит*. по: *<http://www.slovo.bg/showwork.php3?AuID=1&WorkID=3172&Level=2>*. – 3 с. – 27.07.2019.

[35] *Вж* по-подробно в: **Ботев**, Христо. Събрани съчинения. т. 2. София, 1976, с. 356.

слава“ трябва да стане достояние на всички *„патриоти“*, на всички българи, но без остатък и без компромиси...

Констативните нравствени модели в „Политическа зима“, „Хаджи Димитър“ и „В механата“ звучат като въпроси, но и като заклинания, като позор за незнаещите и проклятие, и ироничен присмех, отправен към невярващите в освобождението на България...

Във в. „Знаме“ съществуват и други микро- и макрообекти, които – съпоставени със синтактичните и паратаксичните конструкции на лирическите изповеди – диверсифицират източниците на познание.

Някои синтактични конструкции в публицистиката буквално имитират вече генерирани народнопесенни структури на интермодален принцип.

Най-силно впечатление правят *анафоричните ефекти, повтарящите се синтактични конструкции, интонациите и реторичните въпроси*. Ето няколко примера:

- употреба на различни форми на относителното местоимение *„<u>който</u>“* при последователното въвеждане на няколко подчинени изречения *(анафоричен ефект) – напр.*: *„Болестта на нашия народ се заключава в онова състояние на работите в европейска Турция, <u>което</u> е докарало поробените от нея народи до такава висока степен на сиромашия*, *<u>която</u> не позволява човеку да мисли за друго нищо*, *освен за начина, с <u>който</u> в пóте лица да изкарва своя оскъден хляб“* („В какво се състои болестта на нашия народ“)[36];

- изобилие от реторични въпроси, конструирани по един и същ начин *(синтактичен паралелизъм, който на места постига мезофоричен интонационен ефект)*, които в някои изречения играят ролята на градации или емоционални перифрази – *напр.*: *„Какво трябва, господа, сега да правим<u>?</u> Какъв път трябва да заловим и какви средства да употребим, за да излекуваме нашият болен народ и да го извлечем из тинята на това странно и безизходно положение<u>?</u> Образование и просвещение ли<u>?</u> работата на двойното поле на науката и на занаятите ли<u>?</u> разпространение полезни знания ли<u>?</u> или други някакви решителни и радикални средства<u>?</u> – Но мълчете, господа! не клатете с глава!“* („Турското посегателство върху народните училища“)[37]...

- повторение на едни и същи синтактични конструкции, при които главните части на изречението са идентични *(анафоричен ефект, съчетан със синтактичен паралелизъм) – напр.*: *„Видеше се, че после тая епоха, т.е. после решението на черковния въпрос, <u>всичко трябваше</u> да млъкне, <u>всичко трябваше</u> да са помири с нещастната съдба на българския народ и <u>всичко трябваше</u> да влезе в своят плесенясал петвековен гроб.“* („Задачата на в. „Знаме“)[38];

- инверсия на повторението на сказуемо *(анафоричен ефект)*, което почти винаги заема мястото на подлога – *напр.*: *„<u>Не стигат</u> тежките и безчовечните даноци, които са ни довеле до просешка торба, <u>не стигат</u> официалните кражби,*

---

[36] **Ботев**, Христо. Събрани съчинения. т. 2. София, 1976, с. 87–88.
[37] **Пак там**, с. 118.
[38] **Пак там**, с. 49.

обире и убийства, които смучат даже и мозакът из костите ни, не стигат петвековните мъки и страдания, които са ни хвърлиле в мизерията на скотовете – не! *“* („Турското посегателство върху народните училища“)[39]…

Подобни локални доминанти формират алгоритъм, който не поставя строга семантична граница между мерената и немераната реч в творчеството на Христо Ботев.

Интересното в случая е, че част от въпросните доминанти (*алитерации, асонанси, анафори, мезофори, епифори, епианафори...*) въздействат най-напред на фонологично ниво, а след това – и на семантично. Фонологичното ниво се реализира посредством твърда дофонологична структура, чийто геном е дълбоко имплантиран в автентичния словесен фолклор и обикновено е предназначен за елегично *(тъжно)* пеене и възпяване на вече митологизираното, разказваното, споделяното. Понякога въпросният дофонологизм се естетизира до такава степен, че поражда самостоятелен силно озвучен семантичен продукт, който надстроява – за да обозначи и сравни едновременно – естествените човешки реакции на пеещия човек и антиномиите на случващото се време:

Настане вечер – месец изгрее,
звезди обсипят сводът небесен;
гора зашуми, вятър повее, –
Балканът пее хайдушка песен!

В тази строфа е постигнат **най-грандиозният асонанс в цялата история на българската поезия**: в общо 16 думи *(дву- и трисрични)*, разположени в 4 стиха, са съчетани 40 гласни, от които 31 отворени ([а], [е], [о]) и 9 затворени ([ъ], [и], [у])...

Тъкмо подобни фонетични, синтактични, морфологични и лексикални микро- и макрообекти формират естетическия дискурс в поетиката на Христо Ботев. Посочените константни величини се намират в състояние на непрестанна корелация и създават усещането за сюжетна непрекъсваемост въпреки жанровите различия в творчеството на поета (лирика, лирико-епос, епос: *белетристика, есеистика, публицистика...*).

II. Дефрагментация

(Философия на лингвистичния код)

Глобалният интермодален оптимум, който търсим, се намира в пряка зависимост от универсалния дискурс на Българското национално възраждане (история, език, род, родина, робство, саможертва, свобода...).

Усещат се различни и разнопосочни взаимодействия с дидактичните интонации на св. о. Паисий Хилендарски (*„О, неразумний юроде...“* – „История славяноболгарская“), Георги С. Раковски (*„Ум царува, ум робува...“* – апостроф към „Горски пътник“) и Васил Левски (присъствието на фрагменти от *„На прощаване в 1868 г.“* в джобното му тефтерче)...

---

[39] **Ботев**, Христо. Събрани съчинения. т. 2. София, 1976, с. 116.

Но той прави и още нещо...

За разлика от всички свои съвременници и съратници (Добри Чинтулов, Петко Р. Славейков, Любен Каравелов, Стефан Стамболов...), Христо Ботев хиперболизира и една от най-миниатюрните сюжетни литоти в цялата история на Българското национално възраждане: СЕМЕЙСТВОТО...

Прякото доказателство за това е фактът, че в голямата си част (75%) микро- и макрообектите в съчинените и съставените лирически конструкции, които по-горе посочихме *(звукописни техники, образи, герои, мотиви...)*, са обвързани повече с представата за конкретна семейна среда и семеен бит *(дядото, майката, бащата, братята, сестрите, любимата, приятелите... – напр.*: „Майце си“, „Към брата си“, „Елегия“, „Делба“, „До моето първо либе“, „На прощаване в 1868 г.“, „Хайдути. Баща и син“, „Пристанала“, „Борба“, „Гергьовден“, „Послание“, „Хаджи Димитър“, „В механата“, „Моята молитва“, „Обесването на Васил Левски“...), отколкото със злободневни закачки (*напр.*: „Патриот“, „Защо не съм?“, „Послание“, „Делба“, „Зададе се облак темен“...) или директни призиви за бунт и борба...

В революционния патос на своето време поетът буквално вгражда представите си за нравствените устои на християнското българско патриархално семейство. Диверсифицирайки надредното локално търсене, забелязваме и още нещо: въпросното вграждане е постигнато посредством звукописните техники на българския автентичен словесен фолкор (*изобилие от алитерации, асонанси, анафори, мезофори, епифори, епианафори...*). Затова стихотворенията на Христо Ботев – въпреки присъствието на силен революционен копнеж и патос – носят и бавния темпоритъм и тишината на българската възрожденска стряха, на бащиното огнище, на милата майка, на кроткото либе и верните приятели...

Чрез опоетизиране, разказване, дидактично назидаване и митологизиране поезията и животът на Христо Ботев възпроизвеждат в непрекъсваем хронотоп философията на патриархалния спомен за смъртта и възкресението на българския Христос.

В историята на българската литература това е споменът за неговата виталност *(Любен Каравелов)*, за непрестанното движение *от* будното състояние на историята *(Иван Вазов) към* метафизичните пространства на съня *(Пейо Яворов)*, *от* слепия ден *(Пенчо Славейков) към* зрящата нощ *(Гео Милев)*, *от* възкресяващата смърт *(Никола Вапцаров) към* умъртвяващия живот *(Димчо Дебелянов)*, *от* красивото, което по българските земи се оглежда в очите на милата кротка Гергана (Петко Р. Славейков), *към* грозното, което тук – в литературната чашка на Балкана – продължава да съживява смъртта.

Защото:

Той, който падне в бой за свобода,
той не умира: него жалеят
земя и небе, звяр и природа
и певци песни за него пеят...

Ето я дидактичната картина, това е знамето на българската национална представа за висша християнска нравственост, която продължава да възпроизвежда чистотата на българския национален идеал за език, род и родина.

Тази глобална философска инвенция ни позволява да съчетаем необратимостта на индивидуалното българско време, скрито в творчеството на Христо Ботев, с оптимизма на националното литературно мислене, което винаги се е стремяло да заема *средищно положение* между консервативното християнско самосъзнание и нетрайните изисквания на случващото се време…

Книжарят Т. Ф. Чипев умира преди 75 години

Константин К. Чипев

Bookseller T.F. Chipev died 75 years ago

Konstantin K. Chipev

Summary

The text is dedicated to the bookseller and publisher T.F. Chipev who died 75 years ago.

Key-words: T.F. Chipev, Ivan Vazov, bookstore, publishing house, Koprivshtitsa, Sofia.

Т. Ф. Чипев, 1935 г.

Тодор Филипов Чипев е роден през 1867 г. в Копривщица. Баща му бил овчар и джелепин. В семейството са 6 момчета и 6 момичета, Тодор е най-малкият. През една много лоша зима всичкият добитък на бащата измира. Той не може да преживее това, разболява се и умира. Майката, Рада, сломена от това нещастие, останала с толкова много челяд, едва не дала малкия Тодор в друго семейство. Тогава той е 7-годишен. Започва да носи дърва от гората, помагайки на майка си. Завършва втори клас в родния си град и отива в Пловдив, за да работи като пътен книжар. Кръстосва България и продава книги, като ходи повече пеша, даже там, където вече е имало железница, за да обходи повече населени места и да спести някой лев, като истински спестовен копривщенец. Работи при братята си, докато в 1891 г. основава собствена книжарница и издателство в столицата. Това издателство има свой звезден миг в 1894 г., преди 125 години, когато Т. Ф. Чипев издава за първи път в книга романа „Под игото“ на Иван Вазов, а в следващите години и други негови творби.

Тодор Ф. Чипев се оженва за своята съгражданка Нонка Куйлекова, която в продължение на 25 години довежда на тоя свят 14 деца, две от които умират преждевременно. Родителите отглеждат 11 сина и една дъщеря. След като завършват средно, а някои от тях и висше образование, те всички се връщат и заработват на книжовната *нива* на баща си – в книжарницата му.

Продават книги, учебници, канцеларски материали и постенно поемат цялата работа от вече не така енергичния си баща. Възрастта си казва думата. Т. Ф. Чипев пак е всеки ден на бул. „Дондуков“, където е многоетажният дюкян. Посреща по-

знати, писатели, художници и клиенти, разговаря, с някои пие кафе. На снимката от 1935 г. виждаме вече един застарял човек, а той е едва 68-годишен.

А челядта му действа вече самостоятелно по различните направления от дейността на издателството. На „Дондуков“ има на практика две книжарници. Голямата предлага на партера българска литература. С това се занимава братът Луко. Над нея – на първия етаж, са били разположени чуждестранните издания. Този отдел го завежда братът Доко. Имало е и руски отдел с книги. Книгите, пристигащи от Съветска Русия през Берлин, са обект на строга цензура и конфискация на поръчки с инкриминирани съветски книги. За да избегнат това, братята започват да ги внасят през Белград и Лисабон. Това правят въпреки големите финансови загуби вследствие конфискациите. Използват същия път, за да доставят дори и през войната московски поръчки за немски издания. До втория етаж се отивало по дървена стълба. Разположената в съседно помещение втора книжарница, е била за канцеларските материали, пишещи машини, писалки, за които отговарят братята Петко и Рашко.

Преди Втората световна война съдбата започва да нанася безмилостните си удари върху семейството на Т. Ф. Чипев. Първо, на 17 години си отива най-малкият им син Методи, а в 1938 г. ги напуска и майката Нонка. Това е голям удар за съпруга й. По думите на негови приближени той *станал друг човек*. Затваря се в себе си, оттегля се от работата, като предоставя всичко на синовете си. В писма, които пише по Коледа, не пропуска да спомене колко много жали и му липсва вярната му спътница, с която повече от 40 години отглеждат децата и на усилен и достоен труд отдават себе си. След три години пак млад си отива и синът му Рашко.

Започват бомбардировките над София и на 30 март, преди 75 години, книжарницата е разрушена и опожарена. Фасадата обаче оцелява заедно с двете емблематични бухалчета. Стотици хиляди книги и друга стока изгарят или са унищожени. Това включва 30 000 заглавия на български книги, 6000 заглавия на чужди езици.

Книжарницата преди и след бомбардировката

Преди бомбардировките в книжарницата рафтовете са били попълнени с книги с обща дължина над 2000 м. Температурата при пожарите е толкова висока, че златните писци за писалки в металната каса се стопяват.

Въпреки това, като феникс от развалините, книжарницата не загива, братята не падат духом и ремонтират, доколкото могат, магазините. Не се отказват от дейността на издателството въпреки деветосептемврийския преврат. Помага им фактът, че между двете войни са имали търговски обмен със Съветския съюз. Те са били представители на издателство „Международная книга“ – Москва. Започват да издават руски и съветски автори, както и детска литература. Поради новите идеологически ограничения обаче загубват възможността да печатат стабилно печелившите учебници. На фона на тези дейности през декември склопява очи на 77-годишна възраст и патриархът Т. Ф. Чипев. Девет сина, една дъщеря и много внуци понасят и съпровождат ковчега му.

Фирмата продължава да съществува още цели пет години. Въпреки отрицателния финансов баланс работата стоически продължава. Успяват да покрият загубите и да са с печалба за 1946 г., което личи от протокол на ОО дружество „Братя Чипеви“ от август 1947 г. На 30 април 1948 г. записват в протоколната тетрадка, че са покрити задълженията към „Международная книга“ – Москва и към издателство „Народна култура“. Нещата изглеждат донякъде перспективно. Но след седмица идва трагичната смърт на съдружника Петко, блъснат от не спрял на спирката си трамвай. Решават да се предприеме ликвидация на издателството. Това става 57 години след основаването му.

Изостаналите книги запълват 2–3 антикварни магазинчета на улица „Лавеле“, но не могат да създадат поминък на останалите без работа братя Чипеви. Години наред те ще се мъчат да получат някакви пенсии, цитирайки актива си като представители на съветската книга в България по времето на *фашизма*. Не успяват да им помогнат и левичарските им приятели отпреди 9-и. След 1989 г. един от внуците – Тодор Минков Чипев, издава една детска книжка, в плах, но неуспешен опит да възкреси издателството. Така завършва историята на „Т. Ф. Чипев“ – едно от най-големите български книгоиздателства от миналото.

Тодор Ф. Чипев е чедо на Балкана, оттам е и добротата му, за която знаят всички, които са имали случая да се срещнат или работят с него. Неговата дейност е придружена с изключителна скромност и чувство за дълг – прекрасен пример за идните поколения.

Как се роди тази книга
Съвременниците разказват за срещите си с Йордан Радичков

Мария Младенова

How this book was born
Contemporaries talk about their meetings with Yordan Radichkov
Maria Mladenova

Summary

Prof. Maria Mladenova tells how she was able to collect memories of contemporaries of writer Yordan Radichkov. They will be published in a book by "Iztok-Zapad" Publishing House.

Key-words: Yordan Radichkov, memories, Maria Mladenova.

Идеята за тази книга[1] със спомени за Мъдреца от Калиманица, Йордан Радичков, се роди още в деня, в който и аз търпеливо стоях на километричната опашка пред църквата „Свети Седмочисленици", въпреки януарския студ, за да се простя и да кажа последно *сбогом* на най-свидното чедо на прекрасния Северозапад. През следващата седмица във всички печатни медии, столични и местни, се появиха редица спомени за напусналия ни творец от хора, които бяха общували с него дълги години. Те добре познаваха пътя, който бе извървял не само като личност, но и като сладкодумен автор, който посея в своята литературна нива семената на лудата си трева и нейният странен аромат заплени милиони читатели не само у нас, но и в 50 страни по света. Преведен е на 39 езика. Грижливо следях и събирах тези спомени. После лично поканих да пишат немалко писатели, художници, преводачи, журналисти и актьори, всеки един от които беше общувал по свой начин с Йордан Радичков, за да ги добавям в папката.

И зачаках.

Пръв от актьорите ми донесе своя спомен неповторимият Велко Кънев, който ни напусна преди време. Написан е саморъчно с черно мастило. Възнамерявам много скоро да го предам на музея „Велко Кънев" в родния му град Елхово. А театроведът Димитър Стайков написа за него уникалната биографична книга „И рибите заплакаха за Велко Кънев" (2014).

После дойде по пощата на дискета споменът на художника Иван Кирков, който вече беше болен и се беше оттеглил в родния Асеновград.

Папката със спомени за Йордан Радичков постепенно ставаше по-пълна.

[1] Томът „Йордан Радичков в спомени на съвременници", съставен от проф. д.ф.н. Мария Младенова е под печат в изд. „Изток-Запад".

Не всички обаче, които поканих да напишат спомени, се отзоваха на молбата ми. Голямата писателка и османистка Вера Мутафчиева ми каза: *Съжалявам много, но не бих могла да напиша спомени. Аз съм читателка и почитателка на Йордан Радичков, но лични спомени с него нямам. Двамата никога не изпихме „заедно“ дори една ракия*.

Позвъних на Ивайло Петров. *Спомени ли? Какви спомени? Били сме заедно на лов*… И тъкмо се канех да му кажа, че точно по време на лов се случват любопитни приключения, слушалката, от която се носеше ведър темерутлък тракна… Отиде си наскоро след Йордан Радичков. Малцина го изпратиха…

Сред неколкократно поканените и обещали да напишат спомени за възхитителната личност на Й. Радичков бяха режисьорката Маргарита Младенова, актьорът Антон Радичев, уникалният Рангел Вълчанов, който не престана да ни изненадва с нестандартните си творчески решения в киното, изненадващо сподели с притеснение, че не се чувства достатъчно дорасъл, за да си позволи да пише спомени за Йордан.

И други не написаха. Няма да ги споменавам. Сигурно всеки е имал свое вътрешно извинително оправдание.

Но папката със спомените за Йордан Радичков, който македонският писател Младен Сърбиновски определи като *най-великия на Балканите*, увеличаваше своя обем…

Потърсих издател. Дадох ги на човек, който беше близък на писателя. След като ги държа повече от две години, ми ги върна с коментар, че писателят, който според проф. Тончо Жечев *ощастливи България с таланта си*, няма нужда от тази книга. Нека ми бъде разрешено да не споменавам името му.

Няма да скрия: това ме огорчи безкрайно. Как така? Писателят нямал нужда от тази книга, когато мнозина у нас и в чужбина го наричаха *Кафка от София*, а други го сравняваха с един от най-знаменитите автори на XX в., магическия реалист Габриел Гарсиа Маркес. Между другото, при една от срещите ни, Йордан Радичков чистосърдечно сподели, че е чел произведенията им едва след като започнали да го сравняват с тях и добави, че никога не е влагал преднамерено в творбите си идеите, които литературните критици откриват, извеждат и обсъждат.

След време споделих идеята си за тази книга с поета Румен Леонидов – един от най-близките приятели и ценители на твореца Йордан Радичков. Той моментално, без да се замисля, заяви, че е готов да помогне книгата да се отпечата в издателство „Изток-Запад“, добре познато ни със стойностните книги, които предлага на четящото общество. Разбрах, че собственикът му, Любен Козарев, веднага е приел да отпечата сборника. И книгата тръгна.

Издирвайки спомени за Йордан Радичков, публикувани в периодични издания и книги, успях да открия текстове от 52 души. Заедно с текстовете на 20-те автори, които написаха спомени специално за настоящия сборник, и тук се публикуват за първи път, те са общо 72, като 53 са от мъже, а 19 са от жени. По националност 63 са българи и 9 са чужденци.

Оказа се, че най-често, по различни поводи, спомени за Йордан Радичков е писал световноизвестният славист и българист проф. Джузепе дел’Агата, който

пръв в Италия привлече вниманието на своите студенти по български език, на преводачи и издатели към творчеството на писателя, което ги очарова и няколко негови книги, сред които и „Ние, врабчетата“, зачуруликаха на италиански език. Въпреки че авторите са 72, спомените в книгата са над 80, защото от някои автори съм включила по повече от един текст, защото са писани в различно време, по различни поводи и осветляват различни събития и моменти от битието на твореца.

Преглеждайки списъка с авторите на спомените, с болка установих, че почти 30 от тях вече не са сред нас. Съдбата ги отнесе като есенни листа в отвъдното. Мир на праха им!

Освен текстове, които по своето съдържание са чисти спомени, в сборника съм включила и няколко интервюта, сред които се открояват тези на Сузи Радичкова и проф. Георгий Гачев. Взети от журналистите след кончината на сладкодумеца Йордан Радичков, по своето съдържание те са с изцяло мемоарно съдържание. Включени са и минимален брой текстове, които имат оценъчен характер на творчеството на писателя.

По професия и по характер на творческите си изяви сред авторите на спомените се срещат знакови имена на актьори и режисьори, на журналисти и писатели, на преводачи, издатели, учени, общественици, театроведи и учители. Редом с техните имена са и тези на негови земляци, съученици и родственици, с които го свързва не само неговата родна Итака – Калиманица, но и прекрасният Северозапад.

С повишена информационна стойност се отличават спомените на неговите най-близки негови приятели – акад. Петър Динеков, акад. Светлин Русев, проф. Джузепе дел’Агата, поета Румен Леонидов, проф. Крикор Азарян, проф. Георги Чапкънов, писателя Георги Гроздев, за които той бе просто Йордан, Данчо или бай Йордан.

Подбраните спомени в своята съвкупност създават прекрасна възможност отново да извървим пътя на Йордан Радичков, да усетим пулса на сърцето му, което винаги е биело за хората, оставяйки по душата му драскотини и рани, които той пропускаше с рядката си способност за всеотзивчивост и всеразбиране, проявявайки мъдрост към случващото се с човека и света.

За нареждането на спомените в подобни сборници съществуват различни възможности. Често използван е хронологичният принцип – според датата на публикуване или периода от живота на личността, за която те се отнасят. Но тук този начин се оказа неудобен, защото в голяма част от спомените се застъпват едновременно различни моменти от съдбата на личността, за която се отнасят. Поради тази причина приех неутрален критерий за подреждане – в азбучен ред на фамилните имена на авторите на спомените, като имената на българите и чужденците са в обща поредица поради факта, че преобладаващата част от текстовете са от българи.

При подготовката за печат са запазени всички особености на стила и езика на авторите. Нанесени са само минимални корекции в пунктуацията и правописа. В края на сборника са приложени биографични бележки за авторите на спомените, които също са подредени в азбучен ред на фамилните им имена. Те ще бъдат особено полезни за по-младото поколение читатели на сборника, за които значителна

част от имената на авторите са непознати. Чрез тях те ще имат възможност да обогатят представите си за редица личности, с които Йордан Радичков е общувал по различни поводи през живота си.

За някои от авторите упорито търсих информация от предполагаеми близки, бивши колеги, справочници, институции и творчески съюзи. На всички, които ми оказаха съдействие, изказвам своите благодарности. Само няколко души останаха с минимални сведения, поради това, че усилията ми се оказаха напразни и не бе възможно да се установят точните дати на раждане и смърт, както и други сведения. След бележките за всеки от вече печатаните спомени са дадени точни библиографски сведения за първоизточника на отпечатване.

Прекрасната корица дължим на известния журналист и фотограф Иван Бакалов, горещ почитател на Йордан Радичков, който ни предостави един от най-прекрасните портрети на писателя, избрал я от богатата си лична колекция със снимки на Радичков.

Пожелавам от сърце на читателите на книгата много вълнуващи часове на удоволствие и размисли.

Историята от първо лице

Мариана Кирова

First-person history

Mariana Kirova

Summary

The book "Burnt Youth" is a diary that was not intended to be published. It presents the events of the Second World War and the years after it. They are refracted through the personal worldview of Mityo Delchev – participant in these events. His son Peyo Delchev makes them public today to illuminate history through the eyes of people who have not had a say in decades.

Key-words: Mityo Delchev, Peyo Delchev, World War II, September 9, 1944, "Belene" Camp.

В книгата „Изпепелена младост" – дневник, който е нямал предназначението да бъде публикуван, са представени събитията от периода на Втората световна война и годините след нея. Те са пречупени през личното светоусещане на един човек, който сам е участник в тях – Митьо Делчев. Неговият син, Пейо Делчев, днес ги прави обществено достояние, за да осветли историята през погледа на онези хора, които десетилетия *не са имали думата*. Тук ще се срещнете с една човешка изповед, която може да ни даде информация за събитията от първо лице.

Нека си представим картината през март 1941 г., когато Германия и Съветският съюз са съюзници. Дневникът ни прави свидетели на това как в първите редици на тези, които приветстват Вермахта, са ремсистите. Млади момчета, които се определят като легионери, са само зрители. Ала те напускат следването си, за да отидат в казармата, защото имат идеала за *голяма и силна България*. Един от тях е Митьо Делчев от харманлийското село Елена, студент по право.

На 7 септември 1944 г. ходът на събитията е ясен – всеки, който желае, може да напусне страната, защото от летище Крумово на всеки кръгъл час излитат самолети от България. Младият Делчев, чието дипломиране предстои, не вижда защо трябва да бяга от родината си – пред никого няма вина, никому не е причинил зло,

не е участвал в никакви конспиративни структури. На 8 септември тълпа от хора щурмува Пловдивския затвор, за да освободи политическите затворници. От неохраняемата сграда, заедно с политическите – около 100 души, излизат и всички криминални затворници, които през следващите дни започват да извършват обири. В затвора тогава е имало около 5000 души. Още на 10 септември авторът ни прави свидетели на масови арести и на тълпа, която удря арестуваните, без да ги познава, само за да засвидетелства лоялността си към *революцията*.

Войници, които до вчера бранят страната си, са изпратени да воюват срещу Германия, заедно с руски войници. *Да се биеш с вчерашните си приятели, и то под командването на руската армия, която преди седмица ни нападна и окупира, това не можех да приема*, споделя Делчев.

Започват разстрели без съд и присъда. В армията той вижда как някои от новите командири отсъстват по цяла седмица от батареята и винаги се връщат с много пари, злато, пръстени и часовници. И Делчев, който е бил против беззаконието до 1944 г., става свидетел на жестокия хаос и насилие след това. *Такова беззаконие България не познаваше. Съдят починалия, за да оставят близките му на пътя – без имоти и без средства. А в техните къщи се настаняваха най-безочливо комунистите, които говореха за равенство*, пише той. И пояснява, че до 9 септември 1944 г. в неговото село е нямало комунисти, а после изведнъж се появяват, жадни да се облагодетелстват.

На изборите за ВНС, в които участва и опозицията, го отвращава моралът и на едните, и на другите. *Всеки изкарваше кирливите ризи на противника си. Комунистите имаха силата на органите за сигурност и дерибействаха. Масови арести, побоища, дори убийства – процес след процес*, пише той в спомените си. Почтените хора се отдръпват от политическата сцена, за да дойдат на тяхно място хора със съмнителни качества. Тези, които вземат властта, не прощават и на своите.

Ненадейно, когато отива при съпругата си в Габрово, Митьо Делчев е арестуван за *малка справка*. Тя продължава 10 години, 5 месеца и 4 дни – в следствения арест в София, в затворите в Сливен, Шумен и Стара Загора, и в лагера „Белене“. *Бях в ръцете на хора (ако могат така да се нарекат), освирепели и опиянени от властта, която имаха. Прилагаха властта си, с всичката свирепост, над хора, които нищо не бяха направили, но не споделяха техните виждания*, пише той. На процеса ясно заявява на прокурора, че не е враг на страната си и че се е доказал като войник при защитата на Пловдив по време на войната. Присъдите на подсъдимите, включително и неговата, са изпратени в затворен плик. Дори съдията не знае предварително какви са, отваря пред всички плика и започва да ги чете. На смърт са осъдени тринайсет души, двама на доживотен затвор, осем на по 15 години, сред които е и той, останалите получават по 12, 10, 5 години.

На следващия ден пред затвора се събира митинг от около 200 души – близките на осъдените, които все още не знаят кой е получил смъртна присъда и кой дългогодишен затвор. *Някои хора са нещастни, когато ги боли зъб, други – когато се разделят с любимата си, а нашите близки бяха щастливи само заради факта, че няма да ни обесят*, казва Делчев.

Митьо Делчев е осъден като организатор на легионерите в Стара Загора, но се оказва, че организаторът е друг. Сестрата на действителния организатор обаче е секретарка на Антон Югов – тогава министър на вътрешните работи, и спасява брат си, като вината е стоварена на Делчев. Невинността му признава и служителят на ДС при неговото освобождаване след повече от 10 години изтърпяна присъда. Всички фалшиви сведения са били давани от човек, който е бил член на легионерите, но след 9 септември 1944 г. е бил вербуван от ДС, като е било използвано това, че е хомосексуалист. Стотици съдби са били прекършени заради тези фалшиви сведения – над 2000 изписани страници!

Вече в затвора, Делчев научава, че в действителност е имало някаква организация, наречена „Център“, чиято единствена цел е била да се запазят кадрите за по-добри времена. И споделя: *Легионът наистина беше ударен. Само по нашия процес, освен 56 осъдени, още над 1000 души бяха пратени по лагери*. В затворите и в лагера „Белене“ има не само легионери, а хора от всички партии – там са известни политически затворници като Кръстьо Пастухов, ген. Андрей Козаров, ген. Станчев, Коста Лулчев, д-р Борис Петков, П. К. Чинков, Илия Минев, Трифон Кунев, Петко Търпанов, Тодор Кавалджиев и много други. Делчев пише: *Това бяха години на робски, обезправен труд, на побоища, карцери, наказание с глад и разстрели, на наводнения и болести. Години на упоритост за оцеляване – ден за ден, но и на отстояване на идеите. Години на надежда, че един ден ще дойде краят на този ужас, от който трябва да излезем с чест*.

В продължение на цели 5 години и 10 месеца той е на остров Персин, в *Българския ГУЛАГ* – лагерът в Белене. И там изтърпява с останалите *робия, каквато и по турско не е имало*. Оказва се, че за началници и надзиратели са изпратени *най-кръвожадните и деградирали типове* – по наказание, заради техни криминални прояви при новата власт. *У тях бе залегнало убеждението, че ако убият някого от нас, ще бъде опростено наказанието им за „проявена бдителност”,* казва Митьо Делчев.

Освободен е след изтърпяване на присъдата си и когато се връща, може да прегърне 10-годишната си дъщеря, която през това време е виждал няколко пъти през решетките за по 10 минути. На психически тормоз през това време са били подложени и съпругата му, и близките му, и детето му. За назидание на него не му дават пионерска връзка като на другите деца. По случайност в нейния клас е било детето на партизанския командир Христо Орловски. *Когато разбира това, Орловски побеснява, отива в училище и нарежда веднага да я приемат. Комунист, но с морал. За разлика от други хора*, коментира синът му Пейо Делчев, който се ражда след освобождаването на баща си. Негови кръстници са съпругата и синът на един от хората, с които баща му е бил в затвора и който по това време все още изтърпява присъдата си – майор Димитър Георгиев, командир на въздушните сили отпреди 9 септември 1944 г., човекът, бранил София, заедно с най-близкия си другар Димитър Списаревски.

След затворите и лагера, Митьо Делчев живее в родния град на съпругата си – Габрово, където отново е следен и е жертва на доносници. Във фабриката,

в която работи, го вика партийният секретар – убедена комунистка, затворничка преди 1944 г., за да му каже: *Митко, аз съм заклета комунистка, ти си легионер. Ние сме политически противници. Но сме честни хора. Нашата партия се напълни с мекерета. Хора, които преди 9-и ни предаваха на полицията и заради които страдахме, сега са първи комунисти. Идеологически противници сме, но аз уважавам вас, а не мекеретата, които превземат партията*. Делчев знае, че насилието ражда насилие, и затова е убеден в следното: *Някой трябва да спре и това сме ние! Кой каквото ни е сторил, нека Бог го съди*.

Дотук маркирах най-важните моменти в книгата, но не всички, при това – умишлено. Като литератор и университетски преподавател, и преди всичко като хуманен човек, съм длъжна да отправя едно предупреждение. В книгата е описано преживяното насилие от Митьо Делчев и това, на което той е бил свидетел. Възможно е тя да се чете от хора, чиито емоции могат да провокират здравословни проблеми – чувствителни хора, по-възрастни господа. Ето защо, ако стигнете до такива сцени (те са към средата на книгата и умишлено не посочвам страниците, за да не привлича това вниманието), моля да ги прескочите. Тези събития при никакви обстоятелства не трябва да се повтарят.

Тук ще си позволя едно отклонение. През 1990 г. като млада журналистка – кореспондентка на в. „Демокрация“ от Стара Загора, попаднах служебно в малко градче в района. Обадих се на моя приятелка от гимназията, с която стояхме на един чин. Като влязох в дома й, тя трепереше, страхуваше се от мен и от моите приятели, които ме чакаха отвън в колата. Каза ми, че мъжът й бил функционер на ДКМС и очаквали всеки момент да го приберат и никога повече да не се върне. Не можех да повярвам, че някой може да допуска подобно нещо. Казах й това, което мисля и днес – че ако някой се опита да извършва репресии върху инакомислещи, първо ние, децата и внуците на изстрадалите, ще застанем срещу своите! И ще ги спрем. В това ни заклеха нашите предци от смъртния си одър!

Знаем, че историческите факти могат да бъдат манипулирани, че *историята се пише от победителите*. Не трябва да ни стряска понятието *легионер*, натоварено с толкова негативизъм през годините. Нека не служим на пропагандата, а да разберем историята такава, каквато е била. Нека видим една човешка съдба във водовъртежа на политическите събития. Подобни спомени са автентичен извор, от който можем да си изградим действителната картина на времето.

Затова разгърнете и прочетете тази книга.

Делчев, Митьо, Делчев, Пейо. Изпепелена младост. предг. Мариана Кирова. София: изд. 7 лъча, 2019. 142 с. ; сн.

Спомени за преводача и поета Григор Ленков

Флора Велчева

Memories about the translator and poet Grigor Lenkov

Flora Velcheva

Summary

Review of the collection of memories about Grigor Lenkov – the best translator of *Eugene Onegin* by Pushkin. The stories of prominent intellectuals show fragments of his life that, little by little, assemble the picture of the indivisible figure of the translator, the professional and human and his inner world.

Key-words: Grigor Lenkov, translator, poet, *Eugene Onegin*, memories.

„О, тази вечна самозабрава на труда“ – така е озаглавена книгата със спомени за големия преводач и поет Григор Ленков, а съставител на книгата е съпругата му Цвета Ленкова. Г. Ленков превежда стихове от руски, полски, чешки, сърбохърватски. Дълъг е списъкът на автори, с които се свързва името му, но безспорно най-значимото му преводаческо дело остава преводът на „Евгений Онегин“ на български. Мнозина го смятат за най-добрия европейски преводач на творбата. През 1977 г. заминава за СССР, където се провеждат Пушкиновите празници, където умира при неизяснени обстоятелства.

Симеон Василев описва преводаческото му изкуство като *задъхано и плодотворно пътуване по върховете на световната поезия. Да, по върховете, защото ако погледнем географията на поетичните интереси на Григор Ленков, там ще видим върхове от всички континенти и епохи – от древноегипетската лирика и андалуската арабска поезия до наши дни. Пушкин, Лермонтов, Тютчев, Байрон, Шели, Гьоте, Неруда, Незвал, Ласло Наги, Нгуен Зу – ето великите духове, с които общува неговият неспокоен и ненаситен за красота дух. Пленен още от ранни младини от красотата на поетичното слово, той му остана верен буквално до последния си дъх*.

Разказите на едни от най-видните интелектуалци за Ленков показват фрагменти от живота му, които малко по малко сглобяват картината на неделимата фигура на преводача, професионалиста от човека и неговия вътрешен свят. Лишени от

ненужен патос, искрени и предадени с дълбоко уважение към онзи, когото описват, тези спомени дават възможност да се опознае личността стояща зад името. И макар днес читателите да се докосват до много от тези спомени след немалка дистанция на времето, те са все така ярки и претворяващи една жива картина, един жив образ. За дългия и труден път, който трябва да измине един текст от оригинала до превода, за усърдието и таланта, за любовта, с която се отнася към всяко произведение разказват Любен Любенов, с когото Ленков заедно превежда Хаям, Т. Фикрет, Л. Шикина, и Владимир Свинтила.

Любовта на Ленков към литературата, към поезията не свършва само с преводи на едни от най-емблематичните стихове, макар и приносът му в тази област да е огромен, той сам пише поезия. Първото му запазено стихотворение е от 1955 г. – „Сред полята притихнали свежи...“. То е написано, когато е едва 17-годишен. Л. Любенов си спомня, че Ленков трудно и бавно се реализира като поет, но, както констатира понякога, и една творба може да бъде достатъчна, за да усети читателят емоцията, която владее поета. Заглавието на книгата – „О, тази вечна самозабрава на труда“ – е цитат също от Ленково стихотворение – „Край релсите“. То е емоционално наситено, силно метафорично, създадено сякаш като обещание, като вричане.

В дневниците си преводачът описва дългия път от възникването на идеята и нейното съзряване, през изразяването ѝ на белия лист под формата на стих до взискателността, която проявява, докато превърне описаните чувства в почти осезаеми. *Колко ясни и чисти са линиите на неговото развитие като поет, колко младежка искреност и вълнения съдържат тези стихове, какво огледало са те на поетичната му душа* – казва проф. Иван Цветков в послеслова на стихосбирката на Ленков „Понтийска елегия“.

Най-често разказите започват със спомена на разказващия за първата му среща с Ленков и завършват с болезнения отпечатък, който преждевременната му смърт оставя в сърцето му. Може би, защото причината за нея остава загадка, тя е още по-необяснима и трудна за възприемане и до днес. *Вестта за смъртта на Григор Ленков ни порази. И не защото беше прекалено млад, а просто самата смърт дойде при него, както в Библията пише: като крадец* – спомня си критикът Здравко Петров.

Вероятно последната статия, която Ленков пише, е „Приближавайки се към Пушкин“. Тя е публикувана в кн. 12 на „Иностранная литература“ и дава поглед върху неговите творчески търсения като преводач и поет. Ленков смята, че „Евге-

ний Онегин“ трябва не да се превежда, а да се претворява. Текстът да бъде прочетен отвъд думите, да бъде усетена атмосфера на епохата, в която е създаден, да бъде изживян и изтълкуван отново. Може би в това се крие и ключът за разгадаването на големия му преводачески талант.

Думите на проф. Иван Попиванов във в. „Литературен фронт“: *Преводът на „Евгений Онегин“, направен от Григор Ленков, е пример как един художествен превод може да бъде ярко творческо дело, смисъл и съдържание на цял живот*, като че ли най-добре обясняват защо близки, колеги, приятели на Ленков не спират да споменават името му във вестници, списания, сборници и след смъртта му...

О, тази вечна самозабрава на труда: Спомени за Григор Ленков. състав. Цвета Ленкова. София: Изток-Запад, 2019. 415 с.

Показалци на статиите и на авторите в „Библиотека“ през 2019 г.

Тематичен показалец

Годишнина

Александрова, Красимира. Сп. „Библиотека“ – 65 години от историята на книгите. – № 1, 5–6.

Георгиев, Петко. Законопроектът за Народната библиотека и Народния музей в Пловдив от 1923 г. – № 1, 14–17.

Денчев, Стоян, Куманова, Александра, Василев, Николай. Национално литературно мислене: хипотаксични и паратаксични конструкции в поетиката на Христо Ботев. Историографски и антропологичен дидактичен дискурс: към 145-годишнината от излизането на вестник „Знаме“. – № 6, 77–93.

Илиева, Стефка. Отдел „Методичен“ на Народна библиотека „Иван Вазов“ в помощ на библиотеките. – № 1, 22–25.

Лесенска, Антоанета. Народната библиотека в Пловдив на 140 години. – № 1, 7–13.

Минев, Димитър. Дигитални хоризонти пред Народна библиотека „Иван Вазов“ – Пловдив. – № 1, 18–21.

Правдомирова, Донка. Академик Александър Теодоров-Балан. 160 години от рождението, 60 години от смъртта му и 110 години от публикуването на монументалния му труд „Български книгопис за сто години 1806–1905“. – № 6, 47–76.

Тонова, Васка. Детският отдел при Народна библиотека „Иван Вазов“ – Пловдив – традиция и нови практики. – № 1, 26–29.

Чипев, Константин К. Книжарят Т. Ф. Чипев умира преди 75 години“. – № 6, 94–96.

Документи

Манифест на библиотеките за Европа. Библиотеките са важни за Европа и Европа е от значение за библиотеките. – № 3, 5–6.

Актуално

Стефанова, Радослава. Общият регламент за защита на личните данни (GDPR) и Националната агенция за ISBN. – № 5, 5–8.

Събития

Горчева, Мая, Шуликов, Пламен. Яни Милчаков – дипломация, социология, стихознание. – № 3, 76–78.

Кадийски, Цвятко. Д-р Н. П. Николаев – писател, публицист, общественик. – № 4, 17–30.

Кирилова, Росица. Поредица „Българска периодика“ в Националната библиотека. Първата изложба бе посветена на вестник „Тъпан“, а втората на „Будущност“. – № 2, 10–13.

Лесенска, Антоанета. Пловдив през обектива на първите фотографи. – № 6, 8–9.

Минчева, Бояна. Книжовен калейдоскоп. – № 2, 7–9.

Минчева, Бояна. Хърватската глаголица – мост между Изтока и Запада. – № 4, 15–16.

Недев, Димитър, Пейков, Стефан. Изложба на Созопол в Националната библиотека. – № 2, 14–18.

Пелц, Милан. Изкуството на книгата в Хърватия. – № 4, 12–14.

Попов, Иван, Душева, Симона, Делева, Памела. Универсалният модел на педагогиката на образованието. Размерите на пространството, определяни от нашето съзнание. – № 3, 69–75.

Премиера на новия роман на акад. Алберт Лиханов. – № 2, 19–20.

Хаджимишев, Иво. Няколко думи. – № 6, 9–10.

Христова-Йорданова, Камелия. С почит и благодарност към свети Кирил. Изложба по случай 1150-годишнината от неговото успение. – № 2, 5–6.

Цветкова, Виолета. „Изкуството на книгата в Хърватия“ гостува в София. Пътуващата изложба на Националната и университетска библиотека в Загреб бе открита в НБКМ. – № 4, 9–11.

Цветкова, Виолета. Изложба в памет на Скендербег. – № 3, 68.

Цветкова, Виолета. Националната библиотека през 2019 г. – № 1, 30–32.

Клуб „Писмена“

Рангелова, Стефка. Белетристичният талант на Здравка Евтимова. Стартира четвъртият сезон на Клуб „Писмена“. – № 5, 14–15.

Рангелова, Стефка. Радиожурналистът и писател Румен Стоичков разказва… – № 6, 11–12.

Изложби

Кирилова, Росица. 150 години от издаването на вестник „Свобода“. – № 6, 36–38.

Маринова, Снежана. Какво ни завещаха? Фотодокументалните изложби – памет за събития и личности от Възраждането до наши дни. – № 5, 23–26.

Николова, Калина. Унгарски следи в Шумен. – № 6, 41–44.

„**Оценка** на Шоу“ или Judging Shaw. Филм и изложба за великия писател Джордж Бърнард Шоу в Националната библиотека. – № 6, 45–46.

Черногорските печатни книги на кирилица. – № 6, 39–40.

Библиотечни практики

Арабаджиева, Яна. Дигитализация на Ватиканския Вергилий. – № 1, 53–63.

Божилова, Камелия. Научни предизвикателства при представянето на малко из-

вестни архивни фондове. Фондът на Лазар Герман, съхраняван в НБКМ. – № 3, 50–55.

Бородина, С. Д., Маслова, Ю. В. Конфигурация социальных сетей библиотекарей как коммуникационный аспект формирования профессионального сообщества. – № 3, 38–44.

Василев, Николай. Плеяда от премиери на международната универсална библиография в България и по света. – № 1, 44–52.

Георгиев, Елизабета. Ролята на библиотеките в Цариброд и Босилеград за насърчаването на българския език, литература и култура на българите в Сърбия. – № 2, 55–62.

Димитрова, Малина. Има ли място емоционалният маркетинг в Университетската библиотека? – № 4, 31–38.

Кутева, Евдокия. История на предметизацията и предметния каталог в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. – № 1, 33–43.

Мутафчиева-Христова, Анелия, Цонева, Савина. Съвременната библиотека като приобщаваща среда. – № 5, 9–13.

Русинова, Евгения. Имаме ли ресурс от миналото за библиотечното бъдеще? – № 3, 45–49.

Стефанова, Радослава. Факти и цифри за българското книгоиздаване през 2018 г. През погледа на Националната агенция за ISBN. – № 2, 34–41.

Христова-Йорданова, Камелия. Ползите от инвентаризацията, или за идентификацията на един ръкопис от колекцията на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. – № 2, 42–46.

Яврукова, Биляна. Развитие на каталозите на Университетската библиотека „Св. Климент Охридски“. – № 2, 47–54.

Библиографи

Куманова, Александра. Елена Нерлих-Златева: En grand. В чест на 50-годишнината от първата ѝ публикация в списание „Библиотекар“. – № 4, 44–59.

Реставрация и консервация

Ангелова, Радостина, Лашева, Веска. Реставрация и подвързия на книга от фонда на Националната библиотека „Св. св. „Кирил и Методий“. – № 3, 32–37.

Вълов, Михаил. Реставрация и консервация на *Октоих, сиреч Осмогласник* от 1859 г. – № 6, 27–35.

Библиотеките по света

Кирова, Мариана. Бесарабските студенти в Тараклийския университет в Молдова имат достъп до най-новите български издания. – № 2, 71–72.

Олареску, Анджела. Библиотека „Христо Ботев“ – българската библиотека в Кишинев. – № 4, 39–43.

Петрова, Надя. Bibliotheca Alexandrina отблизо. – № 5, 43–47.

Форум

Манчев, Владимир. Асамблеята на Евразия в България за картографирането на планетарния соларен култ. 33-ата премиера на научната продукция по реликта. – № 3, 56–67.

Млади автори

Дачева, София. Преводна рецепция на Томас Ман и Херман Хесе в България. – № 2, 128–135.

История на книгата

Величков, Петър. Дора Габе като създателка на библиофилската поредица „Библиотека за малките“ през 30-те години на миналия век. – № 2, 63–70.

Величков, Петър. За библиофилските издания на забравения Филип Чипев. – № 4, 78–87.

Първанова, Мариана. Съдбата на протоколите и на оригинала на Търновската конституция. – № 6, 13–26.

История на периодиката

Величков, Петър. Посланията на Николай Райнов в списание „Картина и Приказка“. – № 3, 81–83.

Кирилова, Росица. Летоструй или Домашен календар. 150 години от издаването му. – № 3, 79–80.

Открития

Кендерова, Стоянка. След 130 години фондът на Видинската библиотека на Осман Пазвантоглу се разкрива в пълнота. – № 1, 64–68.

Книгознание

Димитрова, Малина. Първата у нас поредица с учебно-помощни издания на литературната класика – начало на модерните издателски практики. – № 1, 69–75.

Архиви

Азманова-Рударска, Елена. Иван Грозев: по следите на изгубените архиви. – № 5, 27–42.

Правдомирова, Донка. Културно-просветният живот в с. Иванча, Великотърновско (1878–1944). – № 4, 60–77.

Дискурси

Владимирова, Боряна. Образът на жената в хумористичното творчество на Христо Смирненски. – № 4, 95–98.

Закария, Нина. Начало на българския художествен автобиографизъм в „*Житие и страдания грешнаго Софрония*...“ на св. епископ Софроний Врачански. Литературоведски и библиографски информационен модел в компаративистичен дискурс: Ретикуларен анализ. – № 4, 88–94.

Минало

Божилова, Камелия. Иван Вазов в Берковица. – № 1, 109–112.

Бориславов, Ясен. Как сериозното става смешно. Българският сатирично-хумористичен периодичен печат между двете световни войни. – № 5, 48–53.

Горчева, Мая. Български образи на преврата/революцията от 7 ноември 1917 г.: 1920-те и началото на 1930-те години. – № 3, 101–132.

Граматикова, Невена. Менакъбнамето на шейх Бедреддин Симави от Хафъз Халил. Биографичен и исторически източник за събитията от края на XIV–началото на XV в. – № 2, 85–124.

Зарев, Тони. Една Българанова закачка. – № 5, 54–55.

Зографова, Катя. Дора Габе – неосъществената голяма любов на Яворов. – № 1, 113–119.

Минчева, Бояна. Друг поглед върху списание „Читалище“. – № 1, 76–80.

Николов, Калин. Левски и зографите. Щрихи от възгледите на Апостола на българската свобода, приятелствата му и неговото влияние върху приятелите си зографи. – № 4, 99–105.

Пенчева, Радка. Приятелството между Петко Тодоров и проф. Александър Балабанов. – № 4, 106–114.

Райчевски, Стоян. Бунтовното село Смилево е родното място на революционера Дамян Груев. – № 3, 84–100.

Райчевски, Стоян. Из историята на читалищното дело в Битоля. – № 2, 73–84.

Райчевски, Стоян. Княз Александър I Батенберг и Съединението. – № 1, 81–108.

Райчевски, Стоян. Народно читалище „Велян Чипуров“ функционира през 1941–1944 г.

Райчевски, Стоян. Тронките и техните изследователи. Програмата им за равенство пред закона изпреварва „Наредата“ на Васил Левски. – № 5, 57–70.

Предстоящо

Младенова, Мария. Как се роди тази книга. Съвременниците разказват за срещите си с Йордан Радичков. – № 6, 97–100.

Петкова, Нона. Пазители на паметта – дарителската програма „Осинови книга“ в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. – № 2, 21–33.

Нова книга на НБКМ

Александрова, Красимира. Дарителството в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. – № 4, 5–8.

Василева, Вера. Опис на документите за стопанската история на България, запазени в Българския исторически архив на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. Част първа (1648–1879). – № 3, 7–31.

Иванова, Анелия. Излезе тематичният указател на сп. „Библиотека“ за периода 2006–2018 г. – № 6, 5–7.

Минчева, Бояна. Благотворителност и култура на дарителството. – № 5, 16–22.

Нови книги

Андровски, Иво. Пророци на България и на Армения. – № 1, 129–131.

Бошнакова, Милкана. Описът на архивен фонд „Тодор Боров“ в Българския исторически архив при Националната библиотека – в електронен вид. – № 1, 120–122.

Велчева, Флора. Спомени за преводача и поета Григор Ленков. – № 6, 105–107.

Глушков, Христо. За описа на Вера Василева. – № 4, 115–116.

Донев, Владимир. С уважение към миналото. – № 1, 132–133.

Кирова, Мариана. Историята от първо лице. – № 6, 101–104.

Кисьова, Мая. Спомен за Рада. – № 4, 117–118.

Куманова, Александра. Paradigma secundum. Образци на синтеза на теорията и практиката в две стъпки на обхват на *библио–инфо–ноосферата* като *вестител на планетарната хуманитаристика*: компаративистичен прочит на емблематични книги. – № 5, 71–87.

Маркова, Росица. Архивите на Голямото обединение (1917–1920). – № 5, 88–94.

Куманова, Александра, Куманов, Милен. Записка в олтара. Уникален *първи обобщаващ монографичен труд* за уникалния Бицилли – дело на уникалния *Бирман*. – № 5, 99–113.

Мошев, Александър. Книга за Константин Велики от Петко Атанасов. – № 2, 136–139.

Николова, Мария. Българското книгоиздаване и руската литература (1918–1944). – № 3, 133–134.

Пенчева, Радка. „Генерали на духа“ от Румяна Пенчева. – № 3, 135–137.

Правдомирова, Донка. Нова книга на проф. Александра Куманова – „Христо Мутафов. Aurea mediocritas“. – № 1, 123–128.

Христова-Йорданова, Камелия. Поп Пунчо – реална личност, вдъхновител и литературен герой. За романа на Милен Александров „Аз, грешният и недостойният“. – № 5, 95–98.

Четенето

Петрова, Стефка. Интересни и полезни четива. – № 2, 125–127.

Библиографски справки

Шардина, Величка. – № 1, 134–139; № 3, 138–141; № 4, 119–120.

Нови справочници в НБКМ

Стойнева, Евелина. – № 2, 140–144.

In memoriam

Петрова, Стефка. Радка Рашева – една благородна личност. – № 3, 142–145.

Елисавета Христова **Миладинова** (1932–2019). – № 4, 121.

Календар’2020

Отдел „Методичен“ при Народна библиотека „Иван Вазов“ – Пловдив. – № 5, 114–121.

Именен показалец на авторите

Азманова-Рударска, Е. – № 5, 27–42.
Александрова, К. – № 1, 5–6; № 4, 5–8.
Ангелова, Р. – № 3, 32–37.
Андровски, И. – № 1, 129–131.
Арабаджиева, Я. – № 1, 53–63.

Божилова, К. – № 1, 109–112; № 3, 50–55.
Бориславов, Я. – № 5, 48–53.
Бородина, С. Д. – № 3, 38–44.
Бошнакова, М. – № 1, 120–122.

Василев, Н. – № 1, 44–52; № 6, 77–93.
Василева, В. – № 3, 7–31.
Величков, П. – № 2, 63–70; № 3, 81–83; № 4, 78–87; № 6, 108–115.
Велчева, Ф. – № 6, 105–107.
Владимирова, Б. – № 4, 95–98.
Вълов, М. – № 6, 27–35.

Георгиев, Е. – № 2, 55–62.
Георгиев, П. – № 1, 14–17.
Глушков, Х. – № 4, 115–116.
Горчева, М. – № 3, 76–78, 101–132.
Граматикова, Н. – № 2, 85–125.

Дачева, С. – № 2, 128–135.
Делева, П. – № 3, 69–75.
Денчев, С. – № 6, 77–93.
Димитрова, М. – № 1, 69–75; № 4, 31–38.
Донев, В. – № 1, 132–133.
Душева, С. – № 3, 69–75.

Закария, Н. – № 4, 88–94.
Зарев, Т. – № 5, 54–55.
Зографова, К. – № 1, 113–119.

Иванова, А. – № 6, 5–7.
Илиева, С. – № 1, 22–25.

Кадийски, Ц. – № 4, 17–30.
Кендерова, С. – № 1, 64–68.
Кирилова, Р. – № 2, 10–13; № 3, 79–80; № 6, 36–38.
Кирова, М. – № 2, 71–72; № 6,101–104.
Кисьова, М. – № 4, 117–118.
Куманов, М. – № 5, 99–113.
Куманова, А. – № 4, 44–59; № 5, 88–94, 99–113; № 6, 77–93.
Кутева, Е. – № 1, 33–43.

Лашева, В. – № 3, 32–37.
Лесенска, А. – № 1, 7–13; № 6, 8–9.
Лиханов, А. – № 2, 19–20.

Манчев, В. – № 3, 56–67.
Маринова, С. – № 5, 23–26.
Маслова, Ю. В. – № 3, 38–44.
Минев, Д. – № 1, 18–21.
Минчева, Б. – № 1, 76–80; № 2, 7–9; № 4, 15–16; № 5, 16–22.
Младенова, М. – № 6, 97–100.
Мошев, А. – № 2, 136–139.
Мутафчиева-Христова, А. – № 5, 9–13.

Недев, Д. – № 2, 14–18.
Николов, К. – № 4, 99–105.
Николова, К. – № 6, 41–44.
Николова, М. – № 3, 133–134.

Олареску, Анджела. – № 4, 39–43.

Пейков, С. – № 2, 14–18.
Пелц, Милан. – № 4, 12–14.
Пенчева, Р. – № 3, 135–137; № 4, 106–114.
Петкова, Н. – № 2, 21–33.
Петрова, Н. – № 5, 43–47.
Петрова, С. – № 2, 125–127; № 3, 142–145.

Попов, И. – № 3, 69–75.
Правдомирова, Д. – № 1, 123–128; № 4, 60–77; № 6, 47–76.
Първанова, М. – № 6, 13–26.

Райчевски, С. – № 1, 81–108; № 2, 73–84; № 3, 84–100; № 5, 57–70.
Рангелова, С. – № 5, 14–15; № 6, 11–12.
Русинова, Е. – № 3, 45–49.

Стефанова, Р. – № 2, 34–41; № 5, 5–8.
Стоичков, Румен. – № 6, 12.
Стойнева, Е. – № 2, 140–144.

Тонова, В. – № 1, 26–29.

Хаджимишев, И. – № 6, 9–10.
Христова-Йорданова, К. – № 2, 5–6; № 2, 42–46;

Цветкова, В. – № 1, 30–32; № 3, 68; № 4, 9–11.
Цонева, Савина. – № 5, 9–13.

Чипев, К. К. – № 6, 94–96.

Шардина, В. – № 1, 134–139; № 3, 138–141; № 4, 119–120.
Шуликов, П. – № 3, 76–78.

Яврукова, Б. – № 2, 47–54.

Изработи Петър Величков

Т А Л О Н

ЗА АБОНАМЕНТ НА СПИСАНИЕ „БИБЛИОТЕКА“, издание на
НАЦИОНАЛНАТА БИБЛИОТЕКА „СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“, ЗА 2020 г.

Име. . . . . Презиме. . . . . Фамилия . . . . . .

Фирма (библиотека) . . . . . .

ИЗПРАЩАЙТЕ АБОНАМЕНТА НА АДРЕС:

Пощенски код. . . . . Град (село). . . . . Област . . . . . .

Улица. . . . . бл. . . . . вх. . . . . ет. . . . . .

ап. . . . . тел. . . . . .

Заплащам сумата от. . . . . лева за:

	Бр. кн.	Ед. цена	6 м.	12 м.
❑ **Сп. „Библиотека“**	6	9,00 лв.	❑ 27 лв.	❑ 54 лв.

ЗА КОНТАКТИ И ИНФОРМАЦИЯ:
Росица Владимирова – тел. 9183 136; GSM: 0885643171
e-mail: R.Vladimirova@nationallibrary.bg
rosicavladimirova@abv.bg

МОЖЕТЕ ДА ИЗПРАЩАТЕ ТАЛОНИТЕ НА АДРЕС:
1037 София, бул. „Васил Левски“ 88
НАЦИОНАЛНА БИБЛИОТЕКА „СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“
Росица Владимирова

По сметка:
IBAN сметка: BG20UNCR76303100112993, BIC код:
UNCRBGSF, Уникредит Булбанк,
Бизнес център София Батенберг, 1000 София

С пощенски запис:
1037 София, бул. „Васил Левски“ 88
НАЦИОНАЛНА БИБЛИОТЕКА „СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“
Росица Владимирова

Прилагам към поръчката копие от платежния банков документ или квитанция от изпратения пощенски запис.